

Cumhuriyet'in 100. Yılında Bursa

Bursa Günüğü

100

TÜRKİYE CUMHURİYETİ'NİN YÜZÜNCÜ YILI

Bursa Büyükşehir Belediyesi'nin Kültür Hizmetidir / Sayı: 22 / Ekim-Kasım-Aralık 2023

SU HAYATTIR!

Dünyadaki suyun sadece yüzde 3'ünün içilebilir olduğunu biliyor muydunuz?
Buna rağmen, Türkiye'de bir yılda 26.6 milyar metreküp su israf ediliyor.

merhaba

merhaba...

Bursa Günlüğü dergimizin 22. sayısı ile merhaba...

Tarih süreklilik ve devamlılık demektir. Türk tarihi ise binlerce yıllık köklü bir geleneğin devlet adı altında tecessüm etmiş hâlidir.

Çok şükür devletsiz kalmadık; sadece devletlerimizin ismi değişti: Dün ismimiz Hun'du, Göktürk'tü, Gazneli'ydi, Karahanlı'ydı, Selçuklu'ydü, Osmanlı'ydı; bugün ise ismimiz Türkiye Cumhuriyeti Devleti.

Bu tarihî akışın ve birliğin şuurunda olursak büyük bir millet ve devlet olduğumuzu daha kolay anlarız. Kadim tarihimizde geniş bir coğrafyada at koşturduk, nice zaferlere imza attık, nice badireler atlattık. Her halükârda zor günlerde kenetlenip bir ve beraber olmayı bildik.

20. yüzyıl bizim için en uzun asır oldu. Nihayetinde Türk milletinin iman dolu göğsü Millî Mücadele aşkıyla, dâhili ve harici düşmanlara dur dedi.

Bu meşakkatli yıllarda Bursa'mız da nice zorluk

atlandı. Ama Bursa'mızın işgalden kurtuluşu ülke tarihinde büyük bir ümit ışığı oldu. O günden sonra da Millî Mücadele azmi kararlılıkla perçinlendi.

Türk milletinin varlık-yokluk mücadelesi olan ve başarıyla neticelenen Millî Mücadele'nin ardından Cumhuriyet'in ilanı ile devletimiz yeni bir döneme girdi. 29 Ekim 1923 günü, dönüm noktası olarak Türk tarihindeki yerini aldı. Hatta diğer milletlere örnek ve umut olması açısından Millî Mücadele'miz dünya tarihinde de ayrıcalıklı bir yere sahiptir.

Millî Mücadele'mizin başkomutanı, Cumhuriyet'imizin kurucusu Gazi Mustafa Kemal Atatürk başta olmak üzere bütün kahramanlarımızı rahmet ve minnetle anıyorum.

Cumhuriyet'imizin 100. yılında Bursa'yı ele alan sayımızda bu önemli yıla not düşmek istedik. Dergimize katkı sağlayan, emek veren herkese teşekkür ederim.

29 Ekim Cumhuriyet Bayramı ve Cumhuriyet'imizin 100. yılı kutlu olsun...

Alinur AKTAŞ

Bursa Büyükşehir Belediye Başkanı

BURSA
BÜYÜKŞEHİR
BELEDİYESİ

Bursa Günlüğü

Ekim - Kasım - Aralık 2023, Sayı: 22

Ücretsizdir

Yerel Süreli Yayın

Üç ayda bir yayınlanır

İMTİYAZ SAHİBİ

Bursa Büyükşehir Belediyesi Adına

Alınur Aktaş

SORUMLU YAZI İŞLERİ MÜDÜRÜ

Ahmet Bayhan

YAYIN KOORDİNATÖRÜ

Fatih Ören

GENEL YAYIN YÖNETMENİ

M. Sedat Sert

EDİTÖR

İbrahim Büyükkfuran

KATKIDA BULUNANLAR

Ömer Kır, Selçuk Salih Başkan,

Mehmet Sezer, Nisanur Hanna Aydın

FOTOĞRAFLAR

Nilay İlçebay, Adem Akçora, Celil Bozkurt,

Salih Erol, Nevzat Çalkıuşu, Tahsin Yıldırım,

Mevlüt Çam, Mustafa Şahin, Hakan Yılmaz,

Doğan Yavaş, Kerim Bayramoğlu, CBMK,

SALT Arşivi, AA, İSAM, ATASE, BOA, IRCICA, VGM,

YEK, İÜ Arşivi, BUFSAD, BEEKS, BBB Arşivi

KAPAK GÖRSELİ

İhsan Celal Antel'in objektifinden Heykel önünde

Cumhuriyet Bayramı kutlamaları, 1930'lu yıllar

[Kaynak: Bursa Kent Müzesi Arşivi,

Kıvanç Hakküder Albümü]

GRAFİK TASARIM

Bursa Kültür A.Ş.

İLETİŞİM

Bursa Büyükşehir Belediyesi

Zafer Mah., Ankara Yolu Cad., No: 1

P.K. 16270, Osmangazi / B

Tel: 444 16 00

iletisim@bursagunlugu.com

www.bursagunlugu.com

www.bursa.bel.tr

BASKI

renkvizyon
MATEBAKUL A.Ş.

Anadolu Mah., Karlıdağ Cad., No: 32

Yıldırım / Bursa

Tel: 0224 251 04 14

www.renkvizyon.com.tr

Bu dergide yer alan yazı ve görsellerin tüm hakları saklıdır. Kaynak gösterilerek alınıp yapılabilir.

Yazıların hukuki sorumluluğu yazarlarına aittir.

İçindekiler

4 > Bursa'da Eski Cumhuriyet Bayramlarının Coşkulu Yüzü
Kerim Bayramoğlu

10 > Mustafa Kemâl Atatürk ve Yahyâ Kemâl
Prof. Dr. Nesrin Karaca

18 > Cumhuriyet'in 100. Yılında Bursa Müzeciliği
Prof. Dr. Mustafa Şahin

26 > Mudanya Kaymakamı: Faik Ali Ozansoy
Prof. Dr. Mustafa Kara

32 > Bursa Türk Ocağı
Doç. Dr. Celil Bozkurt

38 > Cumhuriyet'in İlk Yıllarında İnegöl
Dr. Salih Erol

64 > Bursa'nın İkinci Zamanı Mustafa Özçelik

"Bu şehirde muayyen bir çağa ait olmak fikri o kadar kuvvetlidir ki insan, 'Bursa'da ikinci bir zaman daha vardır' diye düşünebilir."
Ahmet Hamdi Tanpınar

44 > İsmail Gerçeksöz Nevzat Çalikuşu

68 > Bursa Vakıfları Mevlüt Çam

48 > Cumhuriyet'in İlk Yıllarında Bursa Tahsin Yıldırım

72 > Bursa'nın Sultanları -4- Yıldırım Bayezid Hasan Erdem

60 > Abdülfettah Efendi Dr. Öğr. Üyesi Doğan Yavaş

80 > İlk Üç Osmanlı Sultânının Emâret, Cülûs ve Ölüm Târihleri -2- Hakan Yılmaz

96 > Balkan Muhacirlerinin Hikâyesi Haber

Bursa'da Eski Cumhuriyet Bayramlarının Coşkulu Yüzü

Cumhuriyet'imizin 100. yılını yaşadığımız bugünlerde Mustafa Kemal Atatürk'ün "En büyük bayramdır." dediği 29 Ekim Cumhuriyet Bayramımız kutlu olsun. Cumhuriyete giden bu yolda, uzun yıllar süren savaşların ardından küllerinden yeniden doğan bir devlet vücut buldu: Türkiye Cumhuriyeti...

Ilk Cumhurbaşkanımız Mustafa Kemal Atatürk, Meclis'te yaptığı konuşmasında: "(...) Türkiye Cumhuriyeti, dünya devletleri arasında tuttuğu yere lâyık olduğunu, eserleriyle ispat edecektir." diyerek, 10 yılda sanayi, ziraat, ulaşım, imar, eğitim gibi pek çok alanda büyük hamlelerle ülkenin kalkınması sağlandı. Avrupa devletlerinin "has-ta adam" dedikleri Osmanlı Devleti, Türkiye Cumhuriyeti adı ile yeniden dünya sahnesinde yerini aldı.

Cumhuriyet coşkusunu gelecek nesillere ve bütün vatandaşlara aktarabilmek, millî şuuru canlı tutmak ve halka hissettirmek ancak millî bayramlarla olacağından, 2 Şubat 1925'te Hariciye Vekâleti (Dışişleri Bakanlığı) tarafından teklif edilen bir yasa ile 29 Ekim'in bayram olması önerildi. 18 Nisan'da karara bağlanan teklif, 19 Nisan'da TBMM tarafından kabul edilerek 29 Ekim'in Cumhuriyet Bayramı olarak kutlanması tüm yurttan duyuruldu. Ülkenin her köşesinde kutlanan Cumhuriyet bayramları, Bursa'da da büyük bir coşku içinde kutlandı. Özellikle Cumhuriyetin ilk yıllarında yapılan kutlamalar o dönemlere şahit olanların hafızalarından hiçbir zaman silinmedi. Dönemin fotoğrafları ve yazılı basınında geniş yer alan bayram kutlamaları, halkın ilgi ve coşkusunun ne denli yoğun olduğunu bize görsel ve yazılı olarak gösteriyor. Cumhuriyetin ilk yıllarında kutlamalar, 1933 yılına kadar günübürlük yapılan törenler şeklindeydi.

İlk dönemlerde kutlamaların en güzel şekilde yapılabilmesi için günler öncesinden hazırlıklar yapılır, Belediye tarafından şehrin merkezine ve çeşitli yerlere 'Zafer Tak'ları kurulur, tüm şehir bayraklarla ve Cumhuriyetin faziletlerini anlatan flamalarla donatılır. Bu hazırlıkların dışında, Cumhuriyet Bayramı'nın kutlama seyrini ve organizasyonunu ise "kutlama komisyonu" hazırlar ve organize ederdi. İki gün, gece ve gündüz süren kutlamalarda komisyon, bayramın lokomotif görevini görürdü adeta. Aynı gün içinde yapılan törenler, sabah kabul töreni ile başlar, daha sonra devlet erkânı önünde geçit töreni düzenlenir ve akşam fener alayı gerçekleştirilerek program üç kısımda tamamlanmış

Askeri Lise öğrencileri başta olmak üzere ilkökul ve lise öğrencileri, Atatürk Anıtı önünde Cumhuriyet Bayramı törenini beklerken, 29 Ekim 1937

Cumhuriyet'in 10. yılında Bursa'dan Ankara'ya gönderilmek üzere toprak alım merasimi

olurdu. Bunun yanında bayram akşamları şehrin idarecileri ve ileri gelenlerinin katıldığı "Cumhuriyet Baloları" da düzenlenirdi.

Cumhuriyet kutlamalarının en unutulmayanları ise 10. yıl ve 15. yıl kutlamaları olmuştu. Cumhuriyetin 10. Yıl kutlamaları devlet düzeyinde ele alınarak 11 Haziran 1933'te "Cumhuriyet'in İlanının 10. Yılı Kanunu" yayımlanır. Bu kutlamalar birkaç günlük kutlamaların ötesinde düşünülür ve hazırlıklar aylar öncesinden başlar. Kutlamalarda Cumhuriyetin 10 yıl içinde yaptıklarının bir özeti vurgulanırken kasaba ve köylere kadar geniş bir katılım hedeflenir. Törenlerin yapılacağı meydanlara Cumhuriyet Meydanı ismi de bu dönemlerde verilir. Cumhuriyetin 10. yılı tüm yurttan büyük

29 Ekim 1931'de Cumhuriyet'in 8. yılında açılan Atatürk Heykeli

Cumhuriyet'in 10. yıl kutlamaları için ışıklandırılan Hükümet Meydanı ve Cumhuriyet Bayramı Takı 29 Ekim 1933

bir coşku ile kutlanırken Bursa da bu coşkuyu şehrin meydanları başta olmak üzere her köşesinde yaşar. Cumhuriyet Halk Fırkası aylar öncesinden bayram hazırlıklarına başlar. Bu kapsamda; binaların dışına levha ve afişler asılması, sinema ve tiyatro gösterileri tertip edilmesi, salonların o gün ücretsiz olarak nutuk, temsil ve konferanslara açık olması, şehirlerdeki komitelerin ayarlanması, bez bayraklar, okul müsamereleri gibi her kaleme tek tek ödenek ayrılıp en güzel şekilde kutlama yapılması için çalışmalar yürütülür.

Cumhuriyetin 10. yılı etkinlikleri kapsamında o dönem ilk defa uygulanan törenler de yapılır. Bu törenlerin başında "Bursa'dan Toprak Alım Merasimi" gelmektedir. Cumhuriyetin 10. yılında ilk defa uygulanmaya başlanan kutlama etkinlikleri, bir sonraki dönem kutlamaları için bir dönüm noktası olur. Dönemin gazetelerinde "Gaziye en aziz malımız olan bir avuç toprak hediye ediyoruz." başlığı ile tüm yurttan ses getiren "toprak alım merasimleri" ile Ankara'da saklanmak üzere yurdun her köşesinden toprak alımı yapılır. Dönemin Bursa Belediye Reisi Ali Muhittin (Dinçsoy) Bey de Atatürk Heykeli yanında Eski Defterdarlık binası önlerinden askerî ve resmî erkân eşliğinde toprak alımını gerçekleştirerek Ankara'ya yolladı.

Cumhuriyetin 10. Yılı İçin Madalya

Cumhuriyetin 10. yıl dönümü kutlama hazırlıkları çerçevesinde bu önemli günün hatırası olarak Maarif Vekâleti'nin girişimleri ile Darphané'de bronz bir madalya basılması hakkında çıkarılan kararname ile 200 bin adet 10'uncu yıl madalyonu bastırılır. Madalyanın ön yüzünde Gazi Mustafa Kemal Atatürk'ün kabartma portresi, diğer yüzünde ise "Türkiye Cumhuriyeti 1923-1933" yazısı yer alan madalya, kırmızı-beyaz kurdele ile asılmaktadır. Bastırılan hatıra madalyaları on beş kuruş bedel karşılığında Ziraat Bankası ve sandıkları ile Ziraat Bankası bulunmayan kaza merkezlerinde kaymakamların başkanlığı altında oluşturulan özel komisyonlar tarafından satışa çıkarılmış, madalyanın satışından elde

Cumhuriyet'in 10. yılında basılan madalyanın ön ve arka yüzü

Cumhuriyet Bayramı resmigeçit töreninde Bursa Erkek Lisesi izcileri, protokolü ve halkı selamlıyor 29 Ekim 1938

Atatürk Caddesi'ndeki Cumhuriyet Bayramı tören geçişi, 29 Ekim 1936 (Dış hekimî Fahir Komman'ın evinin inşaatı üzerinde de törenleri izleyenler mevcut)

Bursa Kız Lisesi izcileri Hükümet Meydanı'ndaki Cumhuriyet Bayramı resmigeçidini beklerken, 29 Ekim 1937

edilen gelirin "inkılabı hizmet eden bir esere sermaye" olarak kullanılacağı duyurulmuştur. Madalyaya halk büyük ilgi gösterirken başta Bursa Kız Lisesi öğrencileri olmak üzere tüm okullar madalyaları ile törenlere katılır. Bursa'dan Ankara'ya Bursa Erkek Lisesi İzci Takımı gönderi-

li. Ankara Hipodromu'nda yapılan 10. yıl kutlamalarında Bursa Erkek Lisesi İzçileri de o yıl resmigeçitte yerini alır. Gazi Mustafa Kemal Atatürk'ün önünden büyük bir gururla geçen Bursalı gençler Atatürk'ün tarihî 10. Yıl Nutku'na da şahitlik ederler. Cumhuriyetin 10. yılı, şe-

Cumhuriyet'in 14. yıl dönümü törenlerinde Bursa Valisi Şefik Soyer ve Askeri Lise komutanları resmigeçitte Tayyare Sineması önlerine dizilmiş izcileri selamlıyor

Bursa Kız Lisesi izcileri Cumhuriyet'in 14. yıl dönümünde Gazi Paşa Caddesi (Atatürk Caddesi) üzerinde kurulan Cumhuriyet Takı ve trampet çalarak kortejde ilerleyen kız izci takımı, 29 Ekim 1937

Erkek izci grupları Cumhuriyet Bayramı törenini izlerken, 29 Ekim 1937

hir merkezlerinin yanında, ilçe ve köylerde de büyük bir coşku içinde kutlanır. Köy meydanlarına günün anısına "Cumhuriyetin Onuncu Yılı Burada Kutlandı / 29 Birinci Teşrin 1933" yazılı mermer anıtlar

dikilir. Bu anıtları bazı köylerimizin meydanlarında hâlâ görmemiz mümkün.

Cumhuriyetin 11. yılı kapsamında Cumhuriyet Bayramı için

yapılacakları, 29 Ekim 1934 tarihli *Hakkın Sesi* gazetesi şöyle anlatıyor:

"Cumhuriyet'in 11. yılı münasebetiyle bütün dükkânlar kapalı olacak ve her taraf bayraklarla süslenecektir. Sabah saat: 9.00'da Vilayet makamında Vali Beyefendi tebrikleri kabul edecek, müteakiben Vali Beyefendi ile Kumandan Paşa Cumhuriyet Meydanı'nda yer almış olan kıtaat ve mekteplilerle teşekkürlerin bayramlarını kutlayacaktır. Kutlama bittikten sonra Askeri Lise mızıkası tarafından çalınacak olan İstiklal Marşı dinlenecek, badehu Gazi Heykeli'ne çelenkler konulacak ve burada kısa bir nutuk söylenecektir. Nutuktan sonra herkesin iştiraki ile Cumhuriyet'in Onuncu Yıl Marşı söylenecek, marşı müteakip geçit resmi yapılacaktır. Gece her taraf elektrikle tenvir edilecektir."

Bir yıl sonra ise 29 Ekim 1935 tarihli *Bursa Sesleri* gazetesi, Cumhuriyet Bayramı için ilk sayfasında "Cumhuriyetimiz 13 Yaşına Giriyor" başlığı altında şu cümlelere yer veriyor:

"12 yıl içinde, beş yüz yılmayan şeyler yapıldı. Ekonomik durumumuz kuvvetlendi. Ulusal varlığımız ün aldı. Türklüğümüz onur ve saygı kazandı. Demir yollarımız kuruldu, Fabrikalarımızın bacaları göklere yükseliyor, bayındırlık ilerledi, okullarımız çoğaldı, bilgilerimiz arttı, türelerimiz ulus egemenliğine uygunlaştırıldı.

İleri... Daima ileri... "Atatürk"ün çizdiği yoldan şaşmayarak..."

Aynı yılın bir başka gazetesi olan *Hakkın Sesi*, 29 Ekim 1935 tarihli baskısında iki gün süren Cumhuriyetin 12. yılı kutlama programını ise şöyle anlatıyor:

"Cumhuriyet Bayramı dün başlamıştır. Günlerden beri hazırlanan Bursa, dün öğleden sonra tamamen bayraklarla ve taklarla donatılmış bulunuyordu. Saat: 15.05'te Cumhuriyet alanına toplanmaya başlayan şehrimizdeki bütün kurumlar, mektepliler ve halk ile hükümet görevlileri başta; Sayın İlbayımız (Valimiz) Şefik Soyer ve C.H. Parti başkanımız Sadi Konuk olmak üzere bu alanda yerlerini almışlardır.

İstiklal Marşı ile merasim başlamış, marşı müteakip bütün teşekkürlerin

Öğrenciler, Atatürk Stadı'ndaki Cumhuriyet Bayramı yürüyüşünde halkı selamlıyor
29 Ekim 1937

Bursa Necati Bey Kız Enstitüsü öğrencileri, Cumhuriyet Bayramı töreninde Defterdarlık binası önünde, 1940'lı yıllar

Bursa'da Cumhuriyet kutlamaları

hazırlayıp beraberinde getirdikleri çelenkler birer birer Atatürk anıtının önüne konmuştur. Anıt bu çelenklerle güzel bir çiçek bahçesi hâline gelmiştir.

Çelenk konma töreninden sonra Zehra Budunç kürsüye çıkarak Cumhuriyetimizi ve Atatürk'e karşı büyük Türk Ulusunun bağlılığını anlatan çok güzel ve heyecanlı bir söylev vermiş. Ve onuncu Cumhuriyet yılı marşı söylenerek törene son verilmiştir. Gece her taraf donanmış bulunuyordu."

Cumhuriyetin 13. yılı kutlamalarında da büyük bir coşku vardır. Bu kutlamaları *Bursa Sesleri* gazetesi

şu şekilde anlatmaktadır:

"Cumhuriyet'in 13'üncü dönüm yılı bu sene her zamankinden daha parlak ve daha güzel oldu.

28 Ekim 1936

Kanun gereğince bayram ilk teşrinin 28'inci günü öğleden sonra başladığından o gün öğleye kadar her taraf süslenmiş, bütün şehir bayraklarla donatılmış, yer yer zafer takları, kuleler kurulmuştu. Bilhassa Kayan Çarşısı bu yıl donanmasını her taraftan daha güzel yapmış bulunuyordu, bu çarşı esnafını gösterdikleri gayretten gazetemiz tebrik eder. Şehrimizde saat 16'da Atatürk anıtına çelenk konma töreni büyük bir kalabalık ile ve büyük bir saygı ve sevgi ile yapıldı. Bütün semtlerde ve alanlarda şenlikler yapıldı, havai fişekler atıldı. Şar, Tümen ve Süel Lise bandoları ulusal havalar çaldılar, okullarda müsamereler verildi, fener alayları yapıldı.

29 Ekim 1936

Ta sabahtan sokaklar dolmuştu. Saat 9'dan 9 buçuğa kadar İlbaylık'ta devlet adına kabul töreni yapıldı. İlbayımız ve komutan alayında yer almış bulunan kıtalar, okullar ve teşekküllerle halkın bayramı kutlandı. Pek parlak bir geçit resmi yapıldı. İstiklâl Marşı okundu. Urayımızın Bursa itfaiyesinin tarihçesini gösteren canlı alayı da alkışlandı. Gece yine her tarafta fevkalâde şenlikler yapıldı, uray salonunda İlbayımız Şefik R. Soyler ve refikaları tarafından hükümet adına resmi bir balo verildi ve sabahlara kadar bütün Bursa çalkalandı... Eğlendi... Okullarda, sinemalarda, halkevlerinde gösteriler yapıldı."

29 Ekim 1938'deki bayram kutlamaları da hiç unutulmadı. Cumhuriyetin 15. yılı kutlamaları üç güne yayılmıştı. Kutlamalar kapsamında her evin bayrakla süslenmesi, şehrin aydınlatılması, yapılacak geçit törenlerine öğrencilerle birlikte işçilerin de katılması kararlaştırılır. Bunun yanı sıra kutlama törenleri köylerde de gerçekleşir. 29 Ekim günü köylünün köy meydanında toplanması sağlanarak köyün öğretmeni veya muhtarı tarafından bayramın anlam ve önemi köylüye anlatılarak hep bir ağızdan Cumhuriyet Marşı söylenir.

Kutlamalar için şehrin genelini olabildiğince aydınlatılmasına çalışılır ve halk bu konuda teşvik edilir. Bursa elektrik şirketi *Bursa* gazetesine bir ilan verip törenlerde evlerini aydınlatmak isteyenlerin eylül ayı sonuna kadar elektrik şirketine başvurmalarını, numaralarını, yapmak istedikleri aydınlatma miktarını, aydınlatmayı nerede yapacaklarını bildirmelerini ister. Kutlama törenleri boyunca (üç gün) elektrik fiyatlarında yüzde 50 indirim uygulanır. Cumhuriyetin 15. yılında basılı yayımlar da gerçekleşir. Bursa Halkevi yayını olan *Uludağ* dergisi, Cumhuriyetin 15. yılında neler yaptıklarını anlatan *Cumhuriyet'in 15. Yılı* adlı bir kitap neşrederek dağıtır.

Bursa'da bayram kutlamaları 28 Ekim 1938 Cuma günü, saat 15.30'da, Atatürk Anıtı'na çelenk konulması ve yapılan konuşmalarla başlar. O akşam iki tane fener alayı düzenlenir ve şehir ışıltılı bir coşkuyla yankılanır. 29 Ekim günü törenler 9.30'da başlar. Vilayet Makamında Vali Şefik Soyler tebrikleri kabul ettikten sonra şehir merkezindeki törenler Işıklar Askeri Lise Bandosu'nun çaldığı İstiklâl Marşı ile geçit töreni başlar. Sivil-asker, genç-yaşlı, öğrenci-işçi sporcu-köylü, gazi-şehit yakını her kesim törene kalabalık bir grup hâlinde katılır. Ayrıca öğlene doğru Tophane'den 21 pare top atışı da yapılır. Cumhuriyet Bayramı akşamı ise Sanat Okulu tarafından düzenlenen fener alayı düzenlenir. Bayramın son günü 31 Ekim 1938 Pazar günü ise Atatürk Stadyumu'nda spor faaliyetleri gerçekleştirilir. Cumhuriyet Alanı, Subaşı'ndan Ulu Cami'ye kadar Atatürk Caddesi boyunca halk birikir. Bayramın son akşamı ise Erkek Lisesi Bandosu'nun marşları ve Erkek Lisesi öğrencilerinin coşkulu geçişi ile kutlamalar son bulur.

Cumhuriyet Bayramlarında Yapılan Açılışlar

Cumhuriyet bayramlarında merkez, ilçe ve köylerde çeşitli kamu binalarının açılışı ve temel atma törenleri de yapılmıştır. Ayrıca Cumhuriyetin 8. yıl dönümü için Bursa Valiliği tarafından heykeltıraş Nejat Sirel'e yaptırılan Atatürk heykelinin açılışı, 29 Ekim 1931'de Hükümet Meydanı'nda gerçekleştirildi. "Gazi Heyke-

DEVLET ARŞİVLERİ GENEL MÜDÜRLÜĞÜ
CUMHURİYET ARŞİVİ

Cumhuriyet Bayramı

KUTLAMA PROGRAMI

1937. YILI

Cumhuriyetin (14) üncü dönüm yılı aşağıda yazıldığı gibi kutlanacaktır :

- 1 - Bayram kanun gereğince (28 İktisatın 1937) perşembe günü öğleden sonra başlar. (30 İktisatın 1937) cumartesi akşamı biter.
Bu müddet içinde şehir ve köylerde bütün resmi daireler, hususi müesseseler, teşekküller, şirketler, bankalar, dükkân, mağazalar, evler, sokaklar alanlar geniş ölçüde bayraklarla, vezirlerle, yeşilliklerle, çiçeklerle süslenerek geceleri ışıkla donatılıp aydınlatılacak, saat kulesi, minareler donatılıp mahyalar kurulacak, topluluk ve birlikler adına taklar yapılacaktır, ticarethane vitrinleri günün manasında uygun ve değer verecek şekilde süslenecek, oyunlar, gösteriler ve sair eğlenceler, şenlikler yapılacaktır. Okullarda ve Halkevi tarafından gösterit salonunda müsamereler verilecektir.
- 2 - Süsleme ve aydınlatma işi (28 İktisatın 1937 perşembe) öğleye kadar tamamen bitirilmiş olacaktır. Bu işde daire amirlerinin, müesseseler ve teşekküller şeflerinin, parti ve urayın özel alakası gerektir.
- 3 - Uray araçlığı ile Pınarbaşı'nda ve benzeri diğer yerlerde üç gün müddetle çocuk bayram yerleri hazırlanacaktır.

28-10-1937 Gündüz

- 4 - Açılış ve temel atma :
Saat (15) de ayrı programlarına göre Biladimus bölge köy okulunun temel atımı ve Uludağ köyü yayla mevkiinde yapılan dağ evinin açılış törenleri yapılacaktır. (Sa. 14, 30) da te. Endüstri Serayına temel atımı yapılacaktır.
- 5 - ATATÜRK anıtına çelenk koyma töreni :
A - Çelenk (saat 15,30) da konacaktır. Bu törene :
1 - İltiyah
2 - Tüm komutanlar
3 - Cumhuriyet Halk Partisi
4 - Halkevi
5 - Belediye
6 - Baro
7 - Sül ve sivil okullar
8 - Türk spor kurumu Bursa bölgesi
9 - Türk Hava kurumu
10 - Kızılay
11 - Çocuk esirgeme kurumları
12 - Tecim ve e. d. işleri odası
13 - Bankalar
14 - Sanayi birliği ve esnaf teşekkülü
15 - Şirketler katılacaktır.

29-10-1937 Gündüz

- 1 - Saat (9,30) dan (13) a kadar İlbaylıkta devlet adına ayrı programına göre kabul resmi yapılacaktır.
- 2 - Cumhuriyet alanında kutlama resmi :
A - Alına gelecek kıtaat, okullar, teşekküller ve halk saat (9,30) da komitece krovisine göre gösterilen yerlerini almış bulunacaktır.
B - İlbaylık, komutan tarafından alanda yer alan kıtaat, okullar, teşekküller ve halkın bayramı kutlanacaktır.
C - İlbaylık, komutan tribündeki yerlerini aldıktan sonra merasim komutanının emriyle verilecek birinci (I) işaretleriyle kıtaat, okullar, teşekküller ve halk selâm resmini ifa edecek, Sül lise bandosu tarafından çalınan İstiklâl marşı dinlenecektir.
Marş sonu ikinci (II) işaretleriyle selâm resmine son verilecek ve hep bir ağızdan onuncu yıl marşının ilk iki parçası söylenecektir.
- 3 - Üçüncü (III) işaretleriyle geçiş hazırlama başlanacaktır.
Geçiş resmi sırası :
Başta Askeri lise bandosu
A - Ordu (İştirak edecek kıt'alar Tüm komutanlığınca tertip olunur.)
B - Gaziler, Şehit anaları (Ellerinde bayraklarla geçeceklerdir. Yürüyemiyenler kaharamanlar ve şehit anaları tribününde yer alacaklardır.)
S - Üniformalı Yedek subaylar.
Ş - Yaya Jandarma kıtası.
C - Polis.
Ç - Atılı Jandarma kıtası.
D - Askeri lise.
E - Kamp gören okullar talebesi.
Başta Şar bandosu :
F - İziciler (Kız, erkek)
K - Okullar (Kültür Direktörlüğünün tertibi üzerine)
L - Spor bölgesi (Bölgenin tertibi üzerine)
M - Atılı köylüler.
N - Ulusal kurumlar. Türk Hava, Kızılay, Çocuk esirgeme, Türk Kültür v. s.
J - Sanayi birliği, Fabrikalar ve işçileri.
V - Esnaf teşekkülleri.
Y - İtfaiye.
İ - Birbirinden hiç bir sebep ve suretle ayırt edilmeyen köylü ve şehirli halk kitlesi.
- 3 - Saat (12) de Tophanede topçu bataryası tarafından 21 atım top atışı yapılacak ve şehir düdüğünün devamınca şehirdeki bütün fabrikalar ve nakil vasıtaları düdüğ çalarak bu tezahürata katılacaktır.
- 4 - Cumhuriyet alanında tertip ve geçiş resmi merasim komutanı tarafından tanzim ve idare olunur.

Merasim komutanı Albay Nuri Özenseldir.

Merkez komutanlığının bir subay, Cumhuriyet Halk Partisinden Sait Ete, Altın komutanı Fuat Ünal, San'at okulundan muavin Ali Ulvi, Orta okul yardirektörü, Kültür Direktörlüğünden Espekter Fevzi, İhsan, Aziz, Uraydan Salim İzzet ve bir zabta komiseri, Emniyet Direktörlüğünden bir komiser bu programın tatbikine yardımcı olarak görevlendirilmiştir.

Bunların kollarında kırmızı birer bant bulunacak ve tam saat (8) de Parti İl Kurayında merasim komutanına ithak edecektir.

Meydandaki düzen için Emniyet Direktörlüğüne konan memarlarda merasim komutanının emrindedirler.

29-10-1937 Gece

- 5 - Motörlü fener alayı : (San'at ve Orman okulu talebesi tarafından)
Alay, Setbaşı-Namazgâh caddesi üzerinde hazırlandıktan sonra saat (20) de hareketle Cumhuriyet alanına, oradan ATATÜRK caddesiyle Tophaneye ve Tümen karargâhı önünden dönerek aynı yolla Zafer meydanına inecek, oradan Altıparmak yolu ile Stadyuma kadar gidecek tekrar geri dönerek aynı yolla Zafer meydanı ve İstiklâl caddesi ile Belediye önüne gelip dağılacaktır.
Bu alayın tertip ve sona erdirilmesinde San'at ve Orman okulları yardirektörleri görevlendirilmiştir. Belediyeye gereken tertibat alınmış bulunacaktır.
- 6 - Topçu fener alayı :
Saat (20) de kıtasından hareket eden fener alayı Çekirge-Askeri hastane önünden Asfaltlı ATATÜRK Stadyumuna kadar gelecek ve oradan aynı yolla kıtalarına döneceklerdir.
- 7 - Halkevi tarafından gösterit salonunda, okullar tarafından okullarında serbet müsamereler verilecek ve semt şenlikleri devam edecektir. Cumhuriyet alanında saat (20,30) da spor bölgesi tarafından kalkan ve bengi oyunları yapılacaktır.
- 8 - Devlet adına davetilere bir balo verilecektir.

30-10-1937 Gündüz

- 1 - Saat (14) den itibaren ATATÜRK stadyumunda serbet bisiklet ve atletik Spor müsabakaları yapılacaktır.
(Gereken tertip bölgece alınacaktır.)
- 2 - Programın devamınca gece, gündüz Cumhuriyet alanındaki gösteri ve gezilerde nakil vasıtalarının geçişi Urayca düzenlenecektir.

Kutlama Komisyonu

Bu program Devlet daireleri, müesseseler, özel ve ulusal kurumlar ve bütün yurddaylar için çağrıdır.

1937 tarihli resmi kutlama programı

li" adıyla anılan anıt, Gazi Mustafa Kemal Paşa'ya "Atatürk" soyadının verilmesinin ardından "Atatürk Heykeli" adını aldı.

29 Ekim 1935'de Cumhuriyetin 12. yılında; çocuk bahçesi, yatı pansiyonu, dağ kayak evi, Narlıdere köyü mektebi, Susurluk köyünde Atatürk büstü açıldı.

Cumhuriyetin 13. yıl dönümü dolayısıyla 28 Ekim 1936'da Yenişehir Hükümet Konağı, Gemlik kazasında Hamidiye, Adliye ve Fıstıklı köylerinde üç okul binası, yine Gemlik kazasının Umurbey köyü ile merkezi arasında yapılan şose yol, Uludağ zirvesinde 2550 rakımda dağ sporcuları için yapılan sığınak ve İznik-Orhangazi kazaları ve köyleri arasında yolcu ve eşya taşınmasını sağlamak üzere İznik gölünde çalışacak motorun işletmeye açılması törenle gerçekleştirilir.

29 Ekim 1937'de Cumhuriyetin 14. yıl dönümünde Uludağ Kirazlı-

yayla mevkiinde Vilayetçe yapılan dağ evinin ve Gemiç köyündeki ilkokulun açılışı yapılır; Biladimus (Yunuseli) bölge köy okulu ile ticaret odası binasının temeli atılır.

Not 1: Tofaş Anadolu Arabaları Müzesi'nde, 22 Eylül-31 Ekim 2023 tarihleri arasında açılan "Bursa'da Cumhuriyet Kutlamaları Sergisi"nde koleksiyonumda yer alan 1930-1970 yılları arasında Bursa'da Cumhuriyet kutlamalarını gösteren siyah-beyaz fotoğraflar yer almaktadır.

Not 2: Derginin bu sayısında kullanılan fotoğraflar (ilk fotoğraf hariç) Tofaş Anadolu Arabaları Müzesi'ndeki "Bursa'da Cumhuriyet Kutlamaları Sergisi"ndeki fotoğraflardan seçilerek kullanılmıştır.

Kaynakça

Kullanılan fotoğraflar: Kerim Bayramoğlu Koleksiyonu.

Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Cumhuriyet Arşivi.

Yeni Dönem gazetesi, 30 Eylül 2023 Cumartesi, Aktüel, s. 2.

Necati İnceoğlu, 1933 Bir Yılın Hikâyesi, Yitik Ülke Yayınları, Ekim 2020.

Prusa Şehrengiz dergisi, Ekim 2014, Yıl: 5, Sayı: 55.

Gökçe Süzgün, "Atatürk'ün Bursa Gezileri ve Türk Devriminin Bursa'ya Yansımaları", T.C. Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı Türkiye Cumhuriyeti Tarih Bilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, Bursa, 2015.

Nergis Yüzsüren, "Bursa Sesleri Gazetesi'nde Bursa'daki Sosyo-Ekonomik ve Kültürel Hayatın Yansımaları (1935, 1936, 1937)", T.C. Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı Yüksek Lisans Tezi, Bursa, 2010.

Muhtar Tefvikoğlu'nun Söyleminden: Mustafa Kemâl Atatürk, Yahyâ Kemâl Beyatlı ve Bursa Buluşmaları

Muhtar Tefvikoğlu

Bergama Heykeltraşları

-Muhtar Tefvikoğlu'na-

Pek taze penbe tenlere benzer bu tuşları
Yontarken eski Bergama heykeltraşları

İlhâm eden vücûdun edâsıyla mest imiş;
Heykeltraş demek o zaman putperest imiş.

İnsan vücûdu bâzan açık, bâzan örtülü,
Her çizgisiyle san'atı canlandıran büyü,

Artık dehâya eski güzellikte sinmiyor.
Gördük ki yeryüzünde ilâhlar geziniyor.

Yahyâ Kemâl Beyatlı

Kurtuluş Savaşı'nın zaferle sonuçlanmasının ardından Mustafa Kemal'i tebrik için oluşturulan heyette yer alan Üsküplü yazar ve şair Yahya Kemal'in Mustafa Kemal ile olan karşılaşması unutulmaz anılarından. Cephe-deyken kesip sakladığını söylediği kendisine ait bir yazıyı şaire gösteren Mustafa Kemal, birkaç gün için kendisine eşlik etmesini istemiş ve bu resmî tanışmanın ardından Yahya Kemal'i, Ankara'ya gelmesi için davet almıştır. Sonraki süreçte de muhteşem tarih bilgisi, hipnotize edici hitabet yeteneği ve kültürel birikimi ile sık sık görüşlerine başvurulmak üzere Mustafa Kemal'in toplantılarında bulunmuştur.

Yahya Kemal'in son 12 yılında en yakınında bulunmuş biri olarak, kendisine imzalı bir fotoğraf ve bir şiir ithaf ettiği Muhtar Tefvikoğlu'nun¹

Fikir ve sanat insanlarına yakınlığı ile tanınan eski emniyet müdürlerinden Mehmet Tefvik Bey ile Fatma Mukaddes Hanım'ın oğlu ve İstiklal Marşı'nın bestecisi Zeki Üngör'ün yeğeni olarak 1924'te İstanbul Cihangir'de dünyaya geldi. Çocukluğu edebiyat ve tarih sohbetlerinin yapıldığı, millî meselelerin konuşulduğu bir aydınlar çevresinde geçti. Ankara Üniversitesi Tıp Fakültesi'ni bitirdi. İç hastalıkları mütehassısı olarak çeşitli şehirlerde çalıştı (1954-1984). 1984'te emekliye ayrıldıktan sonra Ankara'ya yerleşti. Mesleki alandaki yazı ve incelemeleri tıp dergilerinde yayımlandı. Türk kültürü alanında kaleme aldığı yazılarıyla tanındı. 1953'te *Türk Tıp Yolu* adlı bir yıllık çıkarıldı. Yahya Kemal'in yakın dostlarından biri oldu. O dostluğun göstergesi olarak, Yahya Kemal, *Kendi Gök Kubbe*'deki "Bergama Heykeltraşları" başlıklı şiirini ona ithaf etmişti. Nermin Sunar Pekin ile *Yahya Kemal Enstitüsü Mecmuası*'nı yayına hazırladı (1988). Türk Tabipler Birliği,

Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü, Yahya Kemal Enstitüsü, Ziya Gökalp Derneği ve İLESAM üyeliklerinde yer aldı.

Şiir, öykü, eleştiri ve araştırma türlerinde yazılar yazdı. Şiirlerini olduğu gibi öykü ve yazılarını da dönemin önemli dergileri olan *Türk Kültürü*, *Türk Edebiyatı*, *Töre* gibi sanat ve edebiyat dergileri ile *Tıp Dünyası* ve *İmage* (Fransa) gibi dergilerde yayımlandı. 19 Eylül 2006'da İstanbul'da vefat etti.

Öykülerini, toplumu kuran temel değerlerin aktarım aracı olarak kurgulayan yazar, gözlemciliğe önemli ölçüde yer verir. Gözlemediği olay, durum, olgu veya varlıkları sade bir dil ve üslupla kişisel fikrini de yansıtmak nitelikte okurlarına ulaştırır. Muhtar Tefvikoğlu, ideolojik esasa dayanmayan, ancak her sanatkar gibi sahip olduğu dünya görüşünün kendine hazırladığı perspektiften hayata ve meselelere bakarken betimlemelere de yer verir. (<https://teis.yesevi.edu.tr/%20madde-detay/muhtar-tefvikoglu>)

1 Muhtar Tefvikoğlu (1924-2006):

tanıklığı ve anlatımı² içinden Gazi Mustafa Kemal Paşa ve Yahya Kemal ünsiyetini yakından tanıma ve Bursa ikliminde buluşmalarının tarihî önemini içeren aktarımlarla karşılaşırız. Dr. Ahmet Kaya'nın hazırlamış olduğu *Muhtar Tevfikoğlu'nun Anlatımıyla Yahyâ Kemâl* adlı eserden hareketle bu bağlılığın izini sürdüğümüzde son derece ilgi çekici bilgilere denk geliyoruz.

Öncelikle, Tevfikoğlu'nun Mustafa Kemal Paşa ile Yahya Kemal'in ortak özelliklerini değerlendirdiği bölüm:³

“Aynı Kader, Aynı Karakter

Mustafa Kemâl ile Yahyâ Kemâl daha doğuştan aynı kaderi paylaşmışlardı. Üç yıl ara ile biri Selanik'de, öbürü Üsküp'de yâni bugün millî hudutlarımız dışındaki şehirlerde doğan ve her yanına yüzyıllardan beri Türk rûhunun sindiği fakat tarihin tâlih-siz bir tecellisiyle Türk bayrağının gönderden indiği o aziz vatan topraklarını hiçbir zaman unutmayan bu iki müstesna insan, dikkat edilirse görülür ki, mizaç, karakter ve fikir yapıları bakımından birbirine çok benzemektedir. Aynı meslek sâhalarında yetişmiş ve temâyüz etmiş olmakla beraber daima aynı misyonu taşımışlar, aynı azim ve irâdeyi kuşanmışlar, aynı seçkinlik ve kahramanlık çizgisinde buluşmuşlar, aynı dehâ doruğuna erişmişlerdir. Tereddütsüz söylenebilir ki ikisi de şu fâni dünyaya silinmez izler bırakmak için gelmişler ve ulvî misyonlarını büyük ölçüde gerçekleştirerek vicdan huzuru ile hayata vedâ etmişlerdir. İkisi de vatan, millet ve insan sevgisiyle doluydu, ikisi de istiklâl ve hürriyet âşığı idi. İkisi de millî ve mânevî değerlere sınıksız bağlıydı, ikisi de çok geniş çevrelerine rağmen, kelimenin gerçek mânâsıyla yalnızdı. (Belki de yalnız oldukları için bütün bütün kendilerine kalmışlar, bölünmemişler, kendi hür irâdeleriyle kendi kişiliklerini inşa etmişler ve böylece tam bağımsız ve tek olmuşlardır.) İkisi de riyâkârlıktan, ikiyüzlülükten nefret ederdi. İkisi de dalkavukluktan, dal-

2 *Muhtar Tevfikoğlu'nun Anlatımıyla Yahyâ Kemâl*, (hazırlayan: Dr. Öğr. Üyesi Ahmet Kaya), Akçağ Yayınları, Ankara, 2021 (çalışmanın 255-261 ve 544-546 arası bölümlerinden yararlanılmıştır).

3 Alıntılarda, Muhtar Tevfikoğlu'nun imlası ve anlatımına bağlı kalınmıştır.

Mustafa Kemal Paşa, Fevzi Çakmak ile birlikte Millî Mücadele'den sonra geldiği Bursa'da, Tarihî Belediye Binası'nın Hükümet Caddesi'ne (Atatürk Caddesi) açılan yolda

kavuklardan hoşlanmazdı. İkisi de gönül ehli idi, ikisi de hâl ve kemâl ehliydi. Daha birçok ortak vasıfları vardı; o hâlde bu iki dehânın birbirini sevgi, saygı, takdir ve hayranlıkla kucaklamasından daha tabii ne olabilir ki... Ne demiş bir divan şairi: 'Ehl-i dil birbirini bilmemek insaf değil!'

Bursa'da Gazi Mustafa Kemâl Paşa'nın Huzurunda

Millî Mücadele artık sona ermek üzereydi. 30 Ağustos 1922'de Dumlupınar'da Büyük Zafer kazanılmış, 9 Eylül 1922'de İzmir, 12 Eylül 1922'de Bursa düşman işgalinden kurtarılmıştı.

İtilâf devletlerinin teşvik desteği ile 15 Mayıs 1919'da İzmir'e giren

Yunanlılar, 3 sene 4 ay sonra kahraman Türk ordusu tarafından, kadınısı uniformalarıyla çürük lahana yapakları gibi nasıl denize dökülmüşse, 9 Temmuz 1920'de Bursa'yı işgal ettiklerinde de yine Türk'ün çelik iradesi ve süngüsü karşısında tabana kuvvet kaçmışlardı. Lâkin geride acı hâtıralar bırakmışlardı. Girdikleri her yerde, ırklarına yakışır şekilde, katliâm, soygun, çapulculuk, yağmacılık yapmışlar, Türk evlerini yakmışlar, yıkmışlar, Müslüman Türk kadınlarına tecavüze yeltenmişlerdi. İnsanlığın yüz karası olan bu vahşet, Türk'ün millî vicdanında hâlâ kanyan bir yaradır. Yunanlılar aynı vahşet levhalarını İzmir'de olduğu gibi Bursa'da da sergilediler. Hattâ Yunan subayları Orhan Gazi'nin sanduka-

Büyük Taarruz'da Mustafa Kemal Paşa ve silah arkadaşları

sına kirli ayaklarını dayayarak hayâsızca fotoğraflar çektiler ve bütün dünyaya dağıttılar. Bunlar medenî dünyayı utandırdı mı bilmiyoruz ama bize çok ağır geldi. Nitekim Bursa'nın işgal altında bulunduğu 2 sene 2 ay 2 gün müddetle T.B.M.M. başkanlık kürsüsü siyah bir örtü ile örtüldü. Fakat işte sonunda ak yerini bulmuş, İzmir gibi Bursa da kurtulmuştu. 18 Eylül 1922'ye kadar bütün vatan düşmandan kurtarılacaktı.

O günlerde T.B.M.M. başkanı Gazi Mustafa Kemâl Paşa Bursa'ya gidecekti.⁴

İstanbul Darülfünun'u büyük kurtarıcıyı tebrik etmek için, Yahyâ Kemâl'in

4 Tespit edilebildiği kadarıyla 1922 ve 1938 yılları içerisinde Bursa'ya on sekiz defa gelmiş, ziyaretlerinde bazen bir gün, bazen birkaç hafta kalmış. Mustafa Kemal Atatürk'ün Bursa'ya gelişlerinin ilki Millî Mücadele'nin kesin zafere ulaştığı 1922 sonbaharında gerçekleşmiştir. 11 Ekim 1922 Mudanya Mütarekesi'nin ardından gerçekleştirdiği (17 Ekim 1922) bu ilk Bursa gezisi 29 Ekim tarihine kadar sürmüş, bu süre zarfında Bursa önemli siyasal gelişmelerin merkezi hâline gelmiştir. Özer Küpeli, "Atatürk'ün Bursa Gezileri ve Halkla İlişkileri" *Az Bilinen Yönleriyle ATATÜRK* (editör: Prof. Dr. Necmi Ülker, haz. Okt. Latif Daşdemir), İzmir, 2007.

başkanlığında bir heyeti Bursa'ya göndermeğe karar vermişti. Bu seyahat haberini gazetelerde okuyan son Osmanlı Veliahdı Abdülmecid Efendi, Yahyâ Kemâl'le görüşmek istedi. Yakını olan Sâlih Kerâmet Bey'e yazdırdığı bir mektupta şairimizi Bağlarbaşı'ndaki köşküne davet etti. Yahyâ Kemâl, Abdülmecid Efendi ile eskiden aynı köşkte bir defa daha görüşmüştü. Bu ikinci ve son görüşmesi olacaktı. Veliahd, iskeleye gönderdiği bir arabayla misafirini köşke aldırır, çok nezâket gösterdi, binanın üst katındaki çinili salonda karşılıklı oturdular, görüştüler. Onlar konuşurken zaman zaman İngilizler'i siper kazmak için mi, yoksa halkın mânevîyatını sarsmak için mi, böyle pek anlaşılmayan bir maksatla attıkları lağımlar patlıyordu.

Çaylarını içerlerken Veliahd sordu:

- Gazetelerde okuduğuma göre Bursa'ya gidecekmisiniz. Tabii orada Mustafa Kemâl

Paşa'yı göreceksiniz, değil mi?

- Evet, göreceğim.

Bu sualden sonra, Mustafa Kemâl Paşa'yı hiç görmediğini, onu nasıl bildiğini sordu. Yahyâ Kemâl de Gazi'nin eşsiz vasıflarını anlattı. Biraz sonra Veliahd esas meseleye girdi, şairimizle görüşmek istemesinin sebebini

açıkladı. Yumuşak ve hazin bir sesle dedi ki:

- 'Kemâl Beyefendi! Mustafa Kemâl Paşa'yı gördüğünüz zaman bu sözlerimi kendisine söylemenizi ricâ ederim. İki sene evvel bana bir mektup göndermişlerdi, beni Anadolu'ya davet ediyorlardı. Lâkin o zaman bu mektuba cevap veremedim, çünkü İngilizlerin ve Vahdeddin Hân'ın (kendi tâbiri) câusları ile sarılmış bulunuyordum. Mektuba cevap vermeği arzu ettimse de cevabnâmem tutulur diye göndermekten çekindim. Biliyorsunuz dâirem, muhaberâtım, her şeyim kontrol altındadır. Böyle bir mektubum ele geçerse fenâ neticeleri olabilirdi. Bunları kendisine söyleyiniz ve mektubunun cevapsız kalmasında müteessir olup olmadığını öğreniniz.'

Yahyâ Kemâl de bunları aynen Gazi'ye iletceğini söyledi.

Abdülmecid Efendi bundan sonra şairimize, son askerî ve siyasî hâdiseler karşısında hânedânın vaziyetini nasıl gördüğünü sordu.

O da iyi görmediğini, altı yüz seneden beri Türk ordularının ilk defa olarak 'Padişahım çok yaşa!' diye bağırmandan harbettiklerini ve son zaferin bir padişahın adı anılmadan kazanılmış bulunduğunu söyledi. Ayrıca Sultan

Vahideddin hakkındaki düşüncelerini de açıkça bildirdi.

Bu sözler Veliahdın hoşuna gitmemişti; memnuniyetsizliği yüzünün ifâdesinden anlaşılıyordu. Bununla beraber, misafirini yine büyük nezâket göstererek uğurladı.

Bu mülâkaatın hikâyesini hem Yahyâ Kemâl anlattı,⁵ hem de Yahyâ Kemâl'den dinleyen Halûk Y. Şehsuvaroğlu⁶ yazdı.

Şairimiz Veliahd'ın söylediklerini ve endişesini Bursa'da Gazi'ye birkaç defa nakletti. Fakat her defasında Gazi ya duymamazlığa geldi ya da bahis değiştirdi. Lâkin şairimiz de bunu tekrar etmekten usanmadı.

Nihayet bir defasında Gazi:

- 'Pekiy, pekiy Yahyâ Kemâl Bey, endişesi olmasın, hiçbir küskünlüğüm yoktur' dedi.

Yahyâ Kemâl'in Bursa Seyahati ve Mustafa Kemâl Paşa ile Buluşması

Burada şunu belirtiyim ki şairimizin Mustafa Kemâl Paşa ile bu ilk görüşmesi değildir. Daha önce de bir defa (muhtemelen Birinci Cihan Harbi esnasında ve Büyükada'da) beraber yemek yemişler ve görüşmüşlerdi.

5 Yahyâ Kemâl, *Tarih Musâhabeleri*, 1975, s. 121-123.

6 *Cumhuriyet*, 20 Ocak 1959.

Gerçi Yahyâ Kemâl, İstiklâl Harbi yıllarında Anadolu'ya geçmemişti. Geçmemesi de gerekirdi... Çünkü İstanbul'da millî hareketi destekleyen kudretli yazıları ve konuşmalarıyla Kurtuluş Savaşı'nın fikir cephesini oluşturuyor ve güçlendiriyordu. Gazi de zâten onun İstanbul'da kalmasını ve yazdığı, söylediği sağlam fikirlerle halkımızı aydınlatmağa, ümitlendirmeğe devam etmesini istiyordu. Nitekim kendisi de her gün onun yazılarını okuyor ve bir dosyada topluyordu. İlerde, bir gün Çankaya Köşkü'nde, gazete küpürleriyle doldurduğu o tarihî dosyayı Yahyâ Kemâl'e gösterecektir.

Evet Yahyâ Kemâl, üstlendiği misyon gereği Anadolu'ya gidememişti ama İstanbul'da sevdiği, güvendiği bütün dâvâ arkadaşlarını derhal Anadolu'ya gitmelerini için teşvik ediyordu.

Hamdullah Suphi anlatıyor:

'Birinci Dünya Muharebesi'ni tâkib eden günlerdeyiz. Yahyâ Kemâl, Dindariye'de, ailemle beraber oturduğum eve misafir geldi ve orada iki ay kendisiyle hasbihallerde bulundum. Gece geç gelir, saat on ikiyi, yarımı, biri geçmiş ve ben geceliğimle, elimde bir mumla gider kapıyı açardım.'

'Bir akşam yine kapıyı açtıktan sonra bana Ayastefanos (o zaman Yeşil-

köy'e Ayastefanos denilirdi) istikametinden gelen İngiliz tanklarından bahsetti ve kapının yanındaki küçük yazı odasına girip biraz konuşmak istediğini anlattı.

Karşı karşıyayız, mum, yazı masasının üzerinde, yabancı işgaline uğramış şehrimizde, bedbaht bir gecenin ilerlemiş bir saatinde konuşuyoruz.

O, bana sordu:

- Ankara'ya ne vakit gideceksin?

- Yakında, dedim.

- Yakın çok uzaktır. Yarın mı, daha bir gün sonra mı?

- Hazırlanıyorum, dedim. Bir çocuk bekliyorum. Annemi ve ailemi müşkül şartlar dâhilinde bırakacağım, fakat emin ol Ankara yolunu tutmam gecikmeyecektir.'

Tanrıöver, şairimizin sorduğu bir suali zikrederek yazısına devam ediyor:

- Mustafa Kemâl Paşa'yı tanıyor musun?

- İsmi, şöhreti herkese çoktan gitti gibi bana kadar da geldi. Fakat daha görmedim.

Fevkalâde mühim bir şey söylemeğe hazırlandı. Şu haberi verdi: Bir akşam sofrasında beraber yemek yemişler. O yemekten kalmış bir hâtırası var. Sözü ona bırakıyorum, aslına tamamen sâdik kalmaya gayret ederek

Kuva-yi Milliye bir bölüğün düzenli orduya geçerek oluşturduğu Bursa Birliği

tekrar edeceğim:

- Mustafa Kemâl Paşa'yı bir hiddet ânında seyrettim. Kapalı bir gök altında, tamamen kapalı bir gecede bir yıldızın ışığında nasıl birdenbire denizin enginliğini seyretmek mümkün olursa ben o gazap ânında, Mustafa Kemâl'in rûhundaki enginliği seyrettim. Hamdullah, iyi bil, Mustafa Kemâl genç yaşında bana her şeyden evvel bunu duyurdu, bunu öğretti: "O, Türk milletinin bir ihtiyat kuvvetidir. Şimdi o kuvvet faaliyete geçiyor. Ümidimizi ona bağlamak en doğru yoldur."⁷

Tanrıöver'in ifadesinden, hem şairimizin daha önce Atatürk'le tanışıp görüşüğünü hem onun büyük vasıflarını daha o yıllarda keşfettiğini hem de arkadaşlarını bir an evvel Ankara'ya gitmeleri için ısrarla teşvik ettiğini öğreniyoruz.

Yahyâ Kemâl, Bursa seyahatini Şehsuvaroğlu'na şöyle anlatıyor:

"Biz, muayyen günde talebelerle Mudanya'ya gittik. Mudanya'ya geldiğimizde bizi sahile çıkarmak istemediler. Nöbetçiler, kumandanı görmemiz ve müsaade almamız lâzım geldiğini söylediler, öyle yaptık. Kumandan, bizim kim olduğumuzu ve ziyaret sebebimizi öğrenince çok iyi muamele etti. Mudanya'dan kaçan zengin Rumlardan birinin evi ikametimize tahsis olundu. Bu evde her şey yerli yerinde idi. Odalara yerleştik ve ertesi gün emrimize tahsis edilen arabalarla Bursa'ya doğru hareket ettik. Yollarda, düşman cesedlerine rastlanıyordu. Bursa'yı heyecan içinde bulduk, şehir, Gazi'nin gelmesine hazırlanıyordu. Otele indik. Ertesi gün Gazi'yi karşılamaya gittik. Halk, yolları doldurmuştu. Fakat çok şiddetli bir yağmur vardı. Gazi otomobilde şehre girdi. Benim Bursa'da olduğumu öğrenince çağırttı. Beni görmekten pek memnun olduğunu söyledi, arabasına aldı ve oteli terk ederek kendisine hazırlanan köşke nakletmemi istedi. Öyle yaptık. Her akşam sofrasında bulunuyordum."

Gazi, Bursa'dan kara yoluyla Ankara'ya dönerken beni de beraber aldı ve böylece kendisiyle beraber Ankara'ya gitmiş oldum."⁸

⁷ *Yeni Sabah*, 8 Kasım 1958 ve (Hilmi Yücebaş, *Bütün Cepheleriyle Yahyâ Kemâl*), 5. basım, 1979, s. 346-347.

⁸ Halûk Y. Şehsuvaroğlu, *agm*.

Atatürk'ün Bursa gezisinde Bursalılara seslenişi, 11 Eylül 1924

Yahya Kemâl, Millî Mücadele yıllarında

Şairimizin Bursa'da Gazi Mustafa Kemâl Paşa'yla buluşmasını bir de Raufî Manyâsî'den dinleyelim. Raufî Manyâsî, "Birkaç Hâtıra" başlıklı yazısında, Bursa'nın kurtuluşun ertesi günü Genelkurmay'dan İtibâr-ı Millî Bankası'nın İstanbul'daki genel müdürlüğüne gelen bir telgrafta: "Bankanın Bursa şubesi müdürü Hilmi Bey'in Yunanlılar tarafından esir olarak götürüldüğü, bankanın açık ve muhafaza altında bulunduğu, acele el konulması" bildirilmesi üzerine Bursa'ya gidip durum hakkında bir rapor hazırlamaya memur edildiğini, hemen yola çıktığını, ancak Marmara,

kaçan Yunan orduları bakıyyelerini toplayarak Yunan torpilleriyle dolu olduğu için bir soğan nakliye motoruna saklanarak akşam geç vakit Mudanya'ya vardığını, Mudanya'da iskele ve sokaklarda Yunan leşlerini gördüğünü, doğru kaymakama gidip ziyaret sebebini bildirdiğini, ertesi sabah da bir yaylı arabayla Bursa'ya gittiğini, orada İstanbul'dan gelen diğer müesseselerin temsilcileriyle birlikte Ordu Kumandanı Kemâleddin Saûri Paşa'nın etrafında toplanıp içtimâî, iktisâdî tedbirler üzerinde çalışmaya başladıklarını hikâye ettikten sonra asıl konuya giriyor ve diyor ki:

“Artık, İzmir de dâhil olmak üzere, bütün memleket düşmandan kurtulmuştu. Gazi Mustafa Kemâl Paşa'nın Bursa'ya geleceği bildirildi, istikbâl programı hazırlandı. Bu programda Vâli Vefik Paşa'nın eserlerinden Madam Brod'un otelinde bir akşam yemeği tertibi vazifesi Cevdet İzraoğlu ile bana tevdi edildi.

Akşamüzeri Mustafa Kemâl Paşa'yı şehir hududunda istikbâl ettik, ertesi günü, Gazi'nin huzûriyle öğleyin, Yeşil Câmi'de şühedâ rûhuna bir mevlid okundu. Öğleden sonra Kız Lisesi'nde Gâzi bir konuşma yaptı ve orada kendinden vâki ricâmızı kabul ederek akşam yemeğini teşrif ettiler. Bu toplantıdan çıkıp yemek hazırlıklarını ikmâl için otele geldiğimizde, salonda merhum aziz arkadaşımız Yahyâ Kemâl'le karşılaştık.”

İşte bu 1338 (1922) senenin mes'ud günlerinden birinde yâni bundan otuz yedi sene evvel⁹, Bursa'da otelin salonlarında kendisine rastlayınca çok sevinmişim. İstanbul'dan Bursa'ya gelen bir talebe kafilesine katılarak gelmiş. Yemekten bahsettim ve kendisinin de yemeğe iltihâkını te'min ettim.

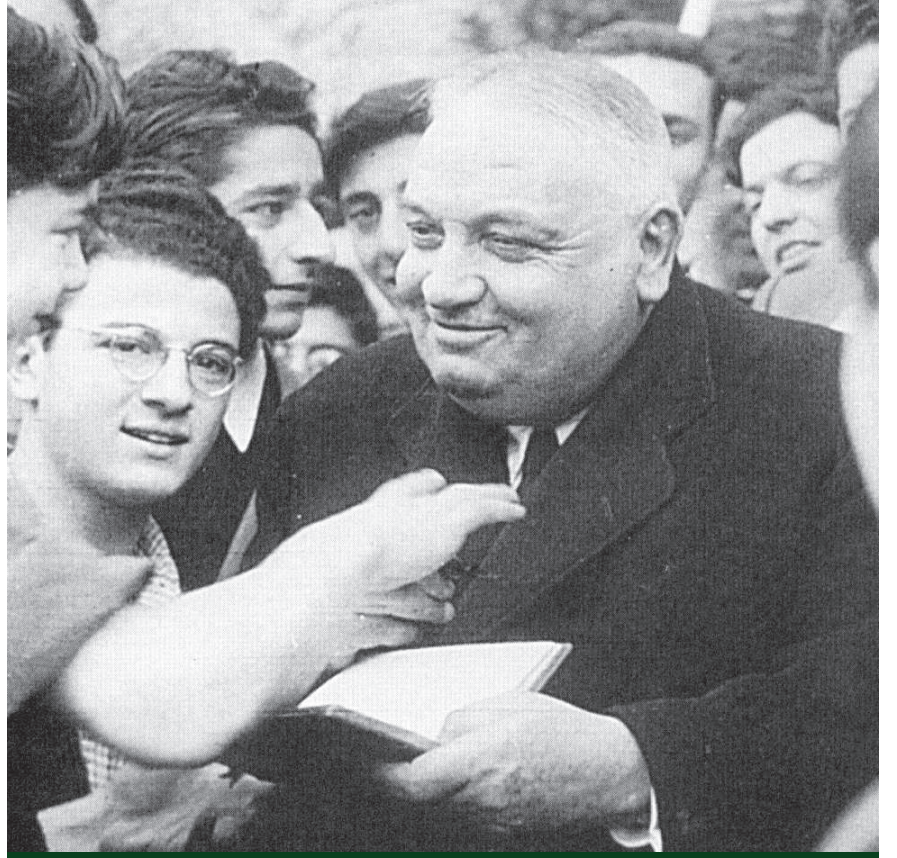
Gazi yemeğe gelince, maiyetinde bulunanlar arasında Hamdullah Suphi de vardı. Uzun masanın etrafında sıralandık, gazi o kadar güzel konuşuyor, o ağır dâvûdî sesiyle hepimizi öyle bağılıyordu ki saatlerin geçtiğini hissetmiyorduk. Nihayet Yahyâ Kemâl'den bir şeyler okumasını istediler. Bilemem nasıl oldu, gayr-ı ihtiyârî, yüksek sesle Le Mort du Loup (Kurdun Ölümü) deyivermişim Gazi'nin tam karşısında oturuyordum. Ağzımdan bu cümlelerin çıkmasıyla kıpkırmızı kesildim. Fakat o bakmaya doyulmaz sihirli gözlerinin içi güldü. Ve:

- Pekiy, rica ediyoruz! Dediler.

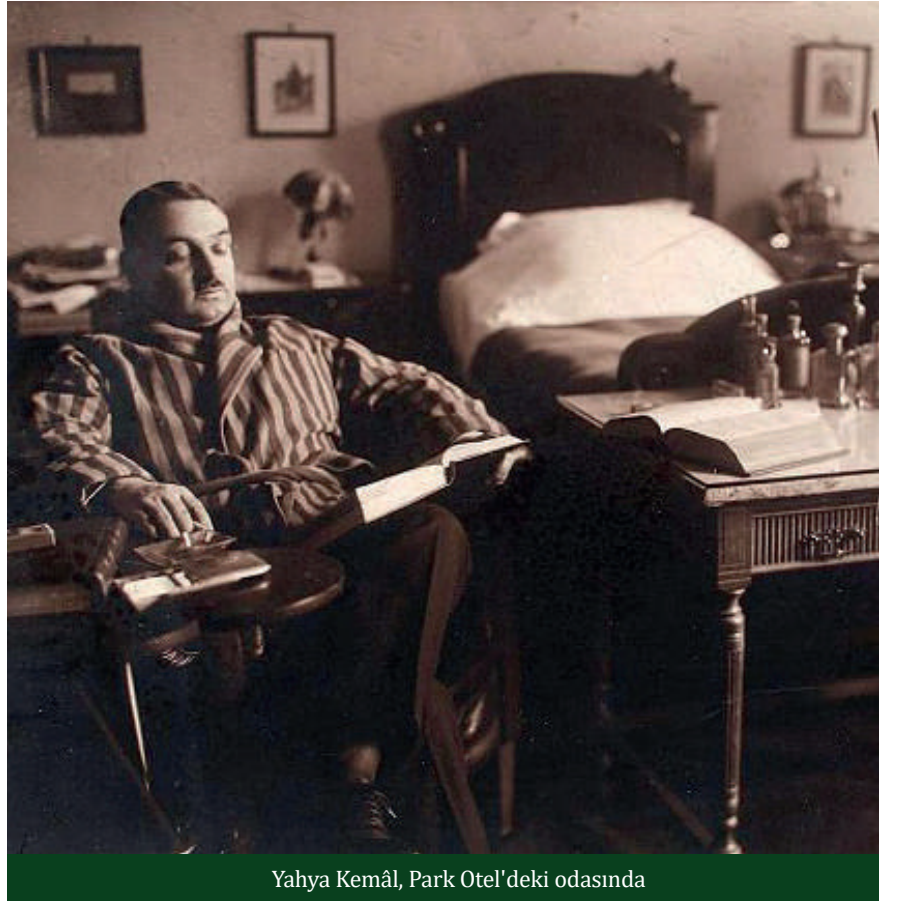
Yahyâ Kemâl ayağa kalktı ve ağır ağır Le Mort du Loup'yu öyle bir okudu ki yirmi, yirmi beş kişilik hâzırın, hattâ Fransızca bilmeyenler dahi bu harikulâde okuyuşun tesiri altında mebhût kalmışlardı. Gazi son derece beğendi ve bana işâret ederek: Teşekkür ederim,¹⁰ dediler. Ben yap-

9 Makalenin yayımlandığı 1953 yılı itibarıyla.

10 Necat Birinci, *Renin* gazetesini mehz göstererek, o gün Yahyâ Kemâl'in, Abdülhak Hâmid'in iki manzumesiyle kendi

Yahya Kemâl, gençlerle bir arada

Yahya Kemâl, Park Otel'deki odasında

Yunan işgali sırasında patlatılan Irgandı Köprüsü

tiğim gafın üzüntüsünü ancak böyle silebilirdim.

Yahyâ Kemâl de o akşam Gazi'ni sevdikleri arasına karıştı. O derecede ki Bursa'dan birkaç gün sonra Ankara'ya beraber gittiler."¹¹

Yahya Kemal; Mustafa Kemal Paşa'nın, İstiklâl Harbi yıllarında yazdığı makalelerde siyasî hâdiseleri asıl sağlam bir tarih mantığı ile tahlil ettiğini, her birinde kehânete benzer bir ileri görüşlülükle nasıl gerçekçi bir senteze vardığını zaten çoktan anlamıştı.

Çatışmalar devam ederken Misak-ı Millî hatlarını Edirne'den bütün Anadolu'ya kadar kesinlikle çizen şairimiz Yahya Kemal'in Gazi Mustafa Kemal Atatürk'le ilgili cümleleri:

"Bu millet, o cihangirâne devletten bugün bir Türk vatani çıkaracak kudrettedir."¹²

"Özleyeceğimiz şeyler eski saltanatın şanları, şerefleri, bayrakları, medeni-

yeti, mûsıkîsi, mîmârîsi, şiiridir, lâkin şekli, idâresi, siyâseti değildir."¹³

"Güzel İzmir, pek yakında, Türk bayraklarına kavuşacaktır."¹⁴

"Yunanistan'a tavsiye ederiz ki zannettiğimiz gibi sulha pek teşne ise tavassut çârelerini aramada evvel, kendini İzmir ve Trakya'yı terk etmeğe alışsın. Harbin halledemediği hulyâsını, tehditkâr bir tavırla siyâset nasıl halledilebilir? Yegâne çıkar yol o Türk topraklarını evvelâ tahliye sonra müzakeredir. Biz öyle zannediyoruz ki Yunan murahhasları, tahliyeden evvel Türk murahhaslarının yüzünü göremeyecek."¹⁵

"Mustafa Kemâl Paşa'nın asıl dehâsı, Samsun'a çıktığı günden itibaren Türk milletinin istiklâlî iddiasında oluşunu sezişidir."¹⁶

"Mâdem ki bütün cihan artık Şark'da esaslı bir sulh arzu ediyor, bunun imkânını da esasdan hazırlamak gerekir.

Edirne ve İstanbul Türk milletinin elinde ve Boğazlar büyük devletlerin murâkabesi altında bulundukça

Şark'da sulh bir daha müebbeden sarsılmaz!

Bütün bu dâvâda esas Edirne'dir. Edirne'siz sulh yamama bir sulh olur ki hiçbir devletin menfaatine uymaz."¹⁷

"Yunan'ı bugün Anadolu'da cephe önünde âciz, cephe arkasında korkak, perişan, amana düşmez görüp de sulhu muhakkak olduğuna hükmetmek bizi hiç ummadığımız uçuruma sürükler, bu sulhun nihâyetine ermek için geçecek birkaç merhale daha vardır; Yunanlılar dişlerini kancıkça geçirdikleri Türk vatanının etinden bugün izmihlâllerine rağmen kolay kolay ayrılmazlar, çene kemikleri tamamiyle gevşeyince çekip giderler; bu aylarda İzmir ve Edirne için ne kadar debeleneceklerini, kaç dere-den su getireceklerini göreceğiz; bu dâvâda hem Hak hem de Şark muvazenesinin bütün mantığı bizden tarafadır."¹⁸

"Bu üç senelik cidâlin mânâsını kürsülerden nutuklar, millî hareketin merkezinden beyannâmeler defâlarca ifâde ettiler. İfâde ettiler ki; bu harb bir fütûhat harbi değil, bir poli-

yazdığı "İstanbul'u Fetheden Yeniçeriye Gazel"ini de okuduğunu kaydeder. (Ölümünün Yirmibeşinci Yılında Yahyâ Kemâl Beyath, Ankara, 1983, s. 173.

11 Yahyâ Kemâl Enstitüsü Mecmuası, S. I, s. 104-107.

12 Yahyâ Kemâl, *Eğil Dağlar*, 1966, s. 49.

13 Yahyâ Kemâl, *age.*, s. 57.

14 Yahyâ Kemâl, *age.*, s. 124.

15 Yahyâ Kemâl, *age.*, s. 72.

16 Yahyâ Kemâl, *age.*, s. 118.

17 Yahyâ Kemâl, *age.*, s. 189-191.

18 Yahyâ Kemâl, *age.*, s. 201.

tika harbi değil, bir ittifak harbi değil, yalnız ve yalnız bir istiklâl harbidir ve Türk vatanının istiklâli hâsıl olacağı gün hitam bulur.

Türk milletinin bu ahdi bir hamle ile bir günde yerine gelemezdi. Hamle hamle, merhale merhale kail olurdu. Bu emel bu üç senede şarktaki altı vilâyetimizde, cenaptaki bir vilâyetimizde tecelli etti, İzmir’de, Bursa’da, Edirne’de tecelli edecektir. Üç sene cidâlden sonra bütün vatanın kurtulması bugün fiilde değilse bile kuvvede vâkî’dir.”¹⁹

Yahyâ Kemâl ve Mustafa Kemâl

Yahyâ Kemâl, Mütâreke ve İstiklâl Harbi yıllarında, yazıları ve konuşmalarıyla Millî Mücadele’yi bütün gücüyle desteklediği gibi, başta Mustafa Kemâl Paşa olmak üzere Kurtuluş Savaşı’nın bütün komutanlarını da en sıcak duygularla tebci etmiştir. Yahyâ Kemâl’in gözünde Mustafa Kemâl, bir fert değil, bir timsaldir; bizim millî benliğimizdir. Milletimizin bütün vasıfları onda toplanmış, istiklâl ve hürriyet aşkımız, azmimiz, irâdemiz, inancımız onda tecelli etmiştir, bir kelimeyle Mustafa Kemâl, Türklüğün timsâlidir. Yahyâ Kemâl bu görüşünü yazılarında birçok defa tekrar ettiği gibi konuşmalarında da daima belirtmiştir.

5 Mart 1337 (1921)’de İleri gazetesinde yayımlanan “Eser” adlı makalesinde:

“Mustafa Kemâl’i bir şahıs zannedenler aldaniyorlar. Mustafa Kemâl İzmir’e efzunlar çıktığı günden evvel bir ferddi. O günden beri artık bir ferd değil bir timsâldir.

İşte millî hareket bir sene içinde bu hakikati ortaya koydu, bir sene içinde Mustafa Kemâl’i milletin timsâli olarak yarattı. Bir sene içinde bütün sütü temiz Türkler o timsâlin etrafında bir kitle oldular.”²⁰ demişti.

En samimi bir hisle Mustafa Kemâl’e hayrandı Yahyâ Kemâl. Kurtuluştan sonra 23 Nisan 1340 (1924)’da Hâkimiyet-i Millîye gazetesinde çıkan “23 Nisan” başlıklı yazısında:

“Başımızdaki büyük münefiyi (kurtarıcıyı) yalnız tarihimizde bir esâret fâsilasına müsaade etmediği için

sevsek, yalnız bu sevgi ömrümüzü doldurmaya yeter.”²¹ demişti.

Yahyâ Kemâl, Mustafa Kemâl’i nasıl sevmişse, Mustafa Kemâl de Yahyâ Kemâl’i daima sevgi, saygı, takdir ve hayranlık duygularıyla kucaklamıştır.

Şu cümleler, Yahyâ Kemâl’in ölümünün 23. yılında bir gazetenin haftalık aktüalite ekinde yer alan en doğru bir tespittir:

“Onun (Yahyâ Kemâl’in) kişiliğindeki bütünlüğü ilk ve en iyi gören, Mustafa Kemâl’dir. Mustafa Kemâl’in gözünde Yahyâ Kemâl, ulusal birliği ve kişiliği canlandıran, halkımıza moral kazandıran ve umutsuzluk ağıtlarının üzerinde sesi hayat dolu bir şarkı gibi yükselen seçkin, olgun ve etkin bir vatan evladıdır.”²²

Bu satırların altına herkes rahatça imzasını koyabilir.

Atatürk, Yahyâ Kemâl’in Mütâreke ve İstiklâl Harbi yıllarında yazdığı makaleleri toplamış, dosyalamış, Çankaya Köşkü’nde bir dolapta muhafaza etmiş ve aradan seneler geçtikten sonra bir gün onları çıkarıp üstâda göstermiştir. Bu tatlı hâtrayı Yahyâ Kemâl şöyle anlatıyor:

“Millî Mücadelede vatanın kurtulması için yazılar yazdım, Meğer Atatürk o yazıları kesip bir camlı dolapta saklarmış. Neden sonra bir karşılaş-

mamızda Sâlih Bey, Ata’ya:

Onları Yahyâ Kemâl’e gösterelim mi? dedi. Ne göstereceklerini merak etmiştim. Ata camlı dolaptan benim o “Kurdun Dışısı ve Yavruları” vesaire isimli makalelerimin küpürlerini çıkarıp gösterdi, çok memnun oldum.”²³

Atatürk’ün siyasi nutuklarına kaynak telakki ettiği yazıları dikkatle okuduğunu, ayrıca bazı gece toplantılarında Yahyâ Kemâl’in şiirlerini ve Fransız şairlerinin manzumelerini onun sesinden dinlemekten husûsî bir zevk duyduğunu, Çankaya Kütüphanesi’ndeki edebî eserlerden bir kısmının şairimizin tavsiyesiyle alınmış olduğunu söylediğini de Ata’nın mânevî kızı Âfet Hanım (Prof. Âfet İnan) yazdı.²⁴

Gazi’ye hayrandı; vatanımızı düşman işgalinden kurtardığı için ona son derece hürmetkâr ve minnettardı. İstiklâl Harbi yıllarında, daha ortada fol yok yumurta yokken yazıları, dersleri, konferansları ve konuşmalarıyla Mustafa Kemâl Paşa’yı olanca gücüyle desteklemiş, onu Türk milletinin bir timsali olarak görmüş ve göstermiş, bütün vatansaverlerin onun etrafında toplanmasını telkin etmişti. Mustafa Kemâl Paşa da Yahyâ Kemâl’in İstanbul’daki faaliyetini takdirle tâkip etmiş, yazılarını zevkle okumuş, faydalanmış, her birini kesip saklamıştı.

İstanbul Darülfünunu’nda müderris (profesör) olan şairimiz, Büyük Zâfer’den sonra, 19 Eylül 1922 günü, Edebiyat Fakültesi profesörler meclisine Gazi Mustafa Kemâl Paşa’ya fahri profesörlük unvanı verilmesini teklif etmiş, bu teklif oybirliği ile kabul edilmiş ve alınan karar Gazi’ye bir yazı ile bildirilmişti. Gazi de bir yazı ile bildirmişti.²⁵

Yani, şunu söylemek istiyorum:

Büyük kurtarıcı ile büyük şair arasında da zâten derin bir kalbî bağ vardı.”

23 Sermet Sami Uysal, “Yahyâ Kemâl ile Sohbetler-7”, *Cumhuriyet*, 18 Kasım 1958.

24 Afet İnan, *Atatürk Hakkında Hatıra ve Belgeler*, 2. Basım, Ankara, 1968, s. 304-306.

25 Bkz: Fuat Ezgü, *Tarih Hazînesi*, S. 5, 15 Ocak 1951, s. 219-220.

19 Yahyâ Kemâl, *age.*, s. 260.

20 Yahyâ Kemâl, *age.*, 1966, s. 32-33.

21 Yahyâ Kemâl, *age.*, 1966, s. 303.

22 *Milliyet* -Aktüalite- 1 Kasım 1981 Pazar.

Cumhuriyet'in 100. Yılında Bursa Müzeciliği

Müze-i Hümayun'un açılışında hazır bulunan Bursa'nın ileri gelenleri (*Servet-i Fünun*, 15 Şubat 1905)

Türkler, 1846 yılında Sultan Mecid döneminde müze kurmaya teşebbüs etseler de "Müze-i Hümayun - İmparatorluk Müzesi" ilk olarak 1869 yılında kurulabilmiştir. Müzecilik yolculuğumuz Fransız tarihçi Charles Diehl, haddini aşarak şu şekilde yorumlamaktadır: "Hiç şüphe yok ki, Avrupalı ve uygar görünme çabası içindeki Türkiye eski eser toplama lüksünü üstlenmek istemektedir."

Başlangıçta eski araç, harp silahları, yeniçeri veya bazı ünlü kişilerin kıyafetleri ile başlayan müzecilik faaliyetlerimiz, Osman Hamdi Bey'in gayretleri sayesinde 1906 yılında eklemelerle yeniden yayımlanan "Asar-ı Atika Nizamnamesi - Eski Eserler Kanunu" sonucunda eski dönemlere ait kültür varlıklarının yurt dışına çıkartılmasının yasaklanması ile ağırlıkla arkeolojik eserlere doğru kaymıştır. İmparatorluk sınırları içerisinde bulunan her türlü kültür varlığımız önceleri İstanbul'da bulunan "Müze-i Hümayun'a" taşınmış ancak zaman

içerisinde sayının kontrolü zorlaştıracak şekilde artmaya başlamasıyla birlikte İstanbul dışında taşra müzeleri kurulması fikri ortaya çıkmıştır. Türklerin Konya, Sivas, İzmir, Kudüs, Selanik müzeleriyle birlikte ilk depo müzeleri arasında yer alan Bursa Müzesi, Sultan Abdülhamid'in tahta çıkış yıldönümüne rastlayan 01 Eylül 1904 tarihinde, Maarif Müdürü Azmi Bey ve Erkek Lisesi muhasebecisi Reşad Bey'in şahsî gayretleri ile "Bursa Mekteb-i İdadisi - Bursa Erkek Lisesi"nin bir bölümünde kurulmuştur. Böylece Bursa, Cumhuriyet'in ilk müzelerinden birisine ev sahipliği yapan bir şehir olmuştur.

Bursa Müzesi her ne kadar 1904 yılında hizmete açılmış olsa da 1895 yılına ait birkaç belgede, Hüda-vendigar Vilayeti sınırlarında bulunan Kirmasti (Miletropolis - Mustafakemalpaşa / Karacabey) ve Aziziye kazalarında bulunan lahit ve heykellerin fotoğrafları çekildikten sonra Bursa İdadisi'ne gönderilmeye baş-

lanmıştır. Bu nedenle daha önceki yıllarda idadi/lise bahçesinde biriktirilmeye başlayan eski eserler 1904 yılında resmi açılışı yapılacak olan müzenin çekirdeğini oluşturmuştur.

Bursa Müzesi'nin ilk binası, İdadi'nin ana kapısından girildikten sonra bahçenin sol köşesinde, bir hol ve iki salondan oluşan tek katlı yüksek tavanlı bir yapıdan oluşmaktadır. Sadece iç mekân değil, müzenin önündeki bahçe de sergi alanı olarak kullanılmıştır.

Bursa Müzesi'nin, Müze-i Hümayûn'dan en önemli farkı, serginin Yunan-Roma ve diğer eski Anadolu ve Mezopotamya medeniyetleri ile sınırlı tutulmaması, iki salonundan birisinin İslami eserlere tahsis edilmiş olmasıdır. İslami eserler çoğunlukla sikkeler ve el yazması Mushaflardan oluşmaktadır. 1908 yılında Bursa Müzesi kataloğunu yayınlayan Gustave Mendel'e göre, bu tarihte müzede 435 adet Yunan, Roma ve Bizans eseri bulunmaktadır.

Bursa'nın Yunan işgali yıllarında taş eserlerinin bir bölümü yağmalanan müze, 1930 yılında Yeşil Medrese'ye taşınmış, 1972 yılında ise Kültür Park içerisindeki yeni binada ziyarete açılmıştır.

1. Kültür ve Turizm Bakanlığına Bağlı Müzeler

Bursa Arkeoloji Müzesi

Günümüzde Kültür Park içinde yer alan müzede Güney Marmara bölgesinden toplanan çok sayıda eser sergilenmektedir. Bunların arasında 60.000 yıl öncesinden başlayarak taş baltalar, Yortan Kültürü'ne ait pişmiş toprak mezar buluntuları, Antandros Nekropol'ünden figürinler, kap kacak ve süs eşyaları, Roma Dönemi'ne ait taş eserler, Zeus, Herakles, Kybele heykelleri, Athena ve Apollon'a ait bronz büstler, değişik formdaki keramik kaplar bulunmaktadır. Bizans Dönemi'ne ait gümüş, bronz ve pişmiş toprak eserlerin yanı sıra Arkaik, Klasik, Helenistik, Roma ve Bizans dönemlerine ait altın, gümüş ve bronz sikkeler de sergide yer almaktadır. Greko-Pers mezar stellerinden başlayarak Bizans Dönemi içlerine kadar çok geniş bir zaman dilimine yayılan mezar steli koleksiyonu ile Arkeoloji Müzesi mezar stelleri açısından dünyanın en büyük ve önemli müzesidir.

Bursa Türk İslam Eserleri Müzesi

Yıldırım Mahallesi'nde yer alan müze, 1414-1424 yılları tarihiyle ilk Osmanlı medreselerinden olan ve Yeşil Külliye'nin birimleri arasında yer alan Yeşil Medrese'de bulunmaktadır.

Müzede, 13. yüzyıldan 20. yüzyıla kadar uzanan Selçuklu, Beylik ve Osmanlı dönemlerine ait İznik ve Kütahya çini ve seramik eserler, ahşap, oyma ve kakma eserler, Türk maden sanatından örnekler, tombak ve diğer metal eserler, Selçuklu ve Osmanlı sikkeleri, geleneksel Türk el işleri ve giysileri teşhir edilmektedir. Müze bahçesinde açık teşhirinde İslami dönem mezar taşları ve kitabeler sergilenmektedir.

Bursa Atatürk Evi Müzesi

Çekirge Caddesi üzerinde bulunan Müze Ev, bodrum ve çatı katı dışında iki katlı olarak 19. yüzyılın sonlarına doğru Fransız mimarlık sanatının etkisiyle yapılmıştır. Atatürk'ün Bursa'yı ikinci ziyaret ettiği 20-24 Ocak

Bursa Arkeoloji Müzesi'nde sergilenen heykeller

Bursa Türk İslam Eserleri Müzesi

Bursa Atatürk Evi

1923 tarihlerinde Bursa Belediyesi bu köşkü Miralay Mehmet Bey'den satın almış ve Atatürk'e hediye etmiştir. Bundan sonra Atatürk, Bursa'yı ziyaretlerinde bu evde kalmıştır. Bursa Belediyesi, 1938 yılından sonra köşkü Emekli Sandığı'na satmış, 06.02.1968 tarihinde Emekli Sandığı Köşk'ün kullanımını Müzeler Genel Müdürlüğü'ne devretmiştir. Cumhuriyet'in 50. Yılı dönümüne denk düşen 29 Ekim 1973 tarihinde müze hâline dönüştürülerek ziyarete açılmıştır.

Müzenin birinci katında kabul salonu ile buraya açılan dinlenme odası, ikinci katında ise yatak odaları ve çalışma odaları bulunmaktadır. Köşkte bulunan eşyaların

Bursa 17. Yüzyıl Osmanlı Evi Müzesi içinden örnek oda

Yenişehir Şemaki Evi Müzesi

İznik Müzesi

İznik Nilüfer Hatun İmaret-i ve Türk İslam Eserleri Müzesi

tamamına yakını, Atatürk'ün burada kaldığı sürede kullandığı orijinal eşyalardır.

Bursa 17. Yüzyıl Osmanlı Evi Müzesi

Muradiye Mahallesi'nde, II. Murad Külliyesi'nin karşısında bulunan Müze Evin 17. yüzyıla ait bir paşanın konutu olarak yapıldığı tahmin edilmektedir. Üç katlı ahşap ev, Bursa'da hâlen ayakta kalan en eski konutlardan birisidir. Müze Ev, 1946 yılında Millî Eğitim Bakanlığı Eski Eserler ve Müzeler Genel Müdürlüğü tarafından kamulaştırılarak restore edilmiş ve 1958 yılında müze olarak ziyarete açılmıştır.

Müze, Osmanlı yaşam tarzı sergilenirken döneme ait giysi ve kıyafetlere de yer verilmiştir.

İznik Müzesi

Yenişehir Kapı'nın karşısında 16 Ocak 2023 günü kapılarını ziyaretçilere yeniden açan İznik Müzesi, 1960 yıllarından başlayarak 2012 yılına kadar uzun yıllar Nilüfer Hatun İmaret-i'nin yanındaki ek binada hizmet vermiştir. Helenistik, Roma, Bizans, Selçuklu ve Osmanlı dönemlerine ait çok sayıda eserin sergilendiği müze, ayrıca İznik çevresinde bulunan höyüklerde yapılan kazılarda açığa çıkartılan kültür varlıkları da sergilenmektedir.

İznik Nilüfer Hatun İmaret-i ve Türk İslam Eserleri Müzesi

Eşrefzade Mahallesi'nde yer alan Türk İslam Eserleri Müzesi'nin binası Nilüfer Hatun anısına oğlu I. Murad (1362 - 1389) tarafından yaptırılan imaret ve zaviyeden

oluşturulmuştur. Müze 1960 yılında ziyarete açılmıştır.

Müzenin üç oda bir salonunda Osmanlı Dönemi İznik işi çiniler ile İslam kültürüne ve sosyal yaşamına ait eserler sergilenmektedir. Müze içinde Selçuklu ve Osmanlı dönemlerine ait İznik işi çok sayıda çini vitrinlerde yerini alırken, yine Selçuklu ve Osmanlı dönemlerine ait sosyal hayatla ilgili eserler bulunmaktadır.

Yenişehir Şemaki Evi Müzesi

Gündoğan Mahallesi'nde yer alan Şemaki Evi Müzesi, İznik Müzesi'ne bağlı olarak hizmet vermektedir. Konağın İran'ın Şemah kasabasından göç ederek Bursa Yenişehir'e yerleşen Şemaki ailesi tarafından 18. yüzyılda yaptırıldığı tahmin edilmektedir. Konut, 19 Aralık 1945 tarihinde Millî Eğitim Bakanlığı tarafından satın alınarak müze hâline getirilmiştir.

İki katlı evin zemin katında taşlık, mutfak, kiler ve iki kişilik oda bulunmaktadır. Mutfak duvarına bitişik ahşap merdivenlerle üst kata çıkılan evin, bahçeye bakan ön cephesi revak şeklinde kemerli bölümlerle dışa açılmaktadır. Eyvanlı sofaya açılan solda başoda ile sağda biri büyük, diğeri küçük iki odası bulunmaktadır. Evi süsleyen nebati motifli ve manzara dekorlu kalem işleri 19. yüzyıla aittir.

Mudanya Mütareke Evi Müzesi

Mütareke Meydanı'na adını veren konak, Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümeti'nin siyasi alanda kazandığı ilk başarısının göstergesi olan Mudanya Mütarekesi'nin imzalandığı mekândır. 19. yüzyıl sonlarına tarihlenen ev, Rus asıllı Aleksandr Ganyanof'a aittir. Mudanyalı iş

Bursa Kent Müzesi

Karagöz Müzesi

Bursa Mevlevihanesi ve Müzesi

Mudanya Mütareke Evi Müzesi

adamı Hayri İpar tarafından satın alınarak onarılmış ve 1937 yılında Mudanya Belediyesi'ne bağlı müze olarak açılmıştır. 1959 yılında Eski Eserler ve Müzeler Genel Müdürlüğü'ne devredilen konak, bodrum ve çatı katı dışında iki kattır. Ahşap evin birinci katında Mütareke'nin imzalandığı salon ve İsmet Paşa'nın çalışma odası, üst katta, İsmet Paşa ve yaverlerinin yatak odaları yer almaktadır. Mütareke Dönemi'nin eşyalarının korunduğu bu evde ayrıca o döneme ait fotoğraflar ve belgeler sergilenmektedir.

2. Bursa Büyükşehir Belediyesi Müzeleri

Bursa Kent Müzesi

Kent Müzesi, 1926 yılında Mimar Ekrem Hakkı Ayverdi tarafından I. Ulusal Mimarlık Akımı üslubunda inşa edilen eski Adliye ve Maliye (Defterdarlık) binalarında faaliyet göstermektedir. Ülkemizin ilk kent müzesi olarak 14 Şubat 2004 tarihinde ziyarete açılan müze, kentin kültürel, tarihsel, sosyal ve ekonomik birikimini korumak, tanıtmak ve yarının kentlilerine yol göstermek amacıyla kurulmuştur. Sergide Bursa ile ilgili her türlü belge, eşya, kitap, görsel malzeme, ses ve görüntü kayıtları yer almaktadır.

Bursa Mevlevihanesi ve Müzesi

Tarihî Hisar Bölgesi'nde, şehrin en eski Müslüman mezarlıklarından biri olan Pınarbaşı Mezarlığı'nın karşısında, Bayramyeri Caddesi üzerinde, geniş bir avlu içerisinde yer alan Bursa Mevlevihanesi, 1615 yılında Sultan I. Ahmed'in emriyle Cünûnî Ahmed Dede tarafından inşa ettirilen yapının tekrar restore edilmesinden sonra

10.10.2023 tarihinde ziyarete açılmıştır. Bursa'nın en yeni müzelerinden birisidir.

Müze, semahane, matbâh-ı şerîf, Cünûnî Ahmed Dede Türbesi ve Haziresi (Hâmûşân) ile dedegân hücreleri ve selamlık bölümlerinden meydana gelmektedir.

Karagöz Müzesi

1339 yılında Bursa'da Orhan Camii inşaatı vesilesi ile başladığı iddia edilen Karagöz Gölge Oyunu kültürünü tanıtmak ve gelecek nesillere aktarmak amacıyla kurulan Karagöz Müzesi, 2007 yılında ziyarete açılmıştır. Müzenin bulunduğu yapı 14 Haziran 1997 yılına kadar trafo binası olarak hizmet görmüş, daha sonra 2007 yılında son bir defa ihya edilerek Türkiye'nin ilk ve tek Karagöz Müzesi olarak ziyarete açılmıştır.

Hünkâr / Atatürk Köşkü Müzesi

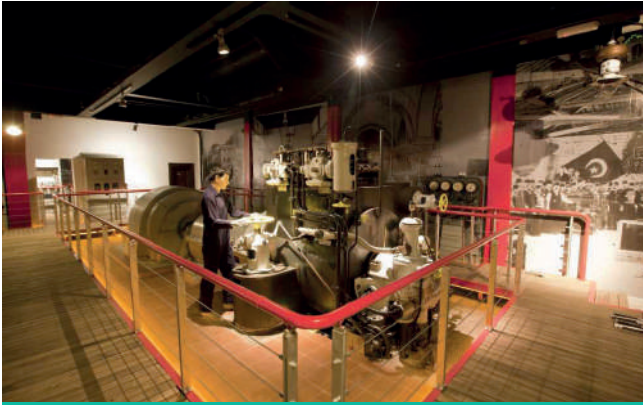
Bursa'nın güneyinde, Yıldırım ilçesine bağlı Uludağ eteklerinde yer alan Hünkâr Köşkü Müzesi, 1844 yılında Sultan Abdülmecid'in Bursa gezisi nedeniyle, dönemin Bursa Valisi Mehmet Salih Paşa tarafından "Kasrı Hümayun" adı altında yaptırılan av köşkünün düzenlenmesi ile oluşturulmuştur. Bina, Tanzimat sonrası Batılı anlamda Bursa'da inşa edilen hem Osmanlı hem de Cumhuriyet dönemini yansıtan ilk ve tek yapıdır. Köşkte, 29 Haziran-2 Temmuz 1844 tarihleri arasında Sultan Abdülmecid, 18 Nisan 1862 tarihinde Sultan Abdülaziz ve 23 Ağustos 1909 tarihinde Sultan V. Mehmed Reşad konaklamıştır. Hünkâr Köşkü, daha sonra 1922 yılında Atatürk ile birlikte Kurtuluş Savaşı komutanlarına 12 gün süreyle ev sahipliği yapmıştır. Atatürk, ayrıca,

Merinos Tekstil Sanayi Müzesi

Bursa Vakıf Kültürü Müzesi

Merinos Enerji Müzesi

Hünkâr / Atatürk Köşkü Müzesi

1925, 1931 ve 1935 tarihlerinde Bursa'ya yaptığı ziyaretlerinde Hünkâr Köşkü'nde de konaklamıştır. Lozan Barış Görüşmeleri'ne gidecek delegelerin de burada toplandığı bilinmektedir.

Millî Saraylar Dairesi Başkanlığı ve Bursa Büyükşehir Belediyesi'nin ortak çalışması ile 1995 yılında restorasyonu tamamlanan Hünkâr Köşkü, 29 Mayıs 2003 tarihinde ziyarete açılmıştır. Müzede hem saltanat döneminin hem de Atatürk'e ait özel eşyaların sergilendiği mekânlar bulunmaktadır.

Merinos Tekstil Sanayi Müzesi

Türkiye'nin ilk ve tek tekstil sanayi müzesi olan Merinos Tekstil Sanayi Müzesi, 14 Ekim 2011 tarihinde ziyarete açılmıştır. Devlet eliyle sanayileşmenin ilk örneklerinden olan Merinos Yünlü Dokuma Fabrikası, Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşundan 15 yıl sonra, 2 Şubat 1938 tarihinde Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal Atatürk tarafından 262.000 m2 arazi üzerinde hizmete açılmıştır. Fabrika döneminde, Balkanlar ve Ortadoğu'nun en gelişmiş sistemlerine sahip tekstil işletmesidir.

Müzede, özellikle genç kuşaklara, Cumhuriyet Dönemi sanayi hamlesi ve Bursa tekstilinin doğuşu ve gelişimini anlatılmaktadır. Sergide ayrıca, Bursa'nın en önemli geçim kaynaklarından biri olan ve Bursa'yla özdeşleştirilen ipekböcekçiliği geniş kapsamlı olarak ele alınmaktadır.

Merinos Enerji Müzesi

Merinos Yünlü Dokuma Fabrikası'nın elektrik ihtiyacını

karşılama üzere kurulan elektrik santrali, 21. yüzyılın çağdaş müzecilik anlayışına uygun olarak kurgulanarak, 7 Eylül 2012 tarihinde Merinos Enerji Müzesi olarak ziyarete açılmıştır.

Müzede elektrik santralinin gerçek işlerliğinin yanı sıra Bursa'da elektrik tarihi, elektrik öncesinde kullanılan aydınlanma araçları ve oldukça teknik bir konu olan elektrik enerjisinin üretim safhaları fotoğraf, animasyon ve canlandırmalar ile aktarılmaktadır.

Bursa Vakıf Kültürü Müzesi

Merinos Parkı içerisinde yer alan Vakıf Kültürü Müzesi, Türk-İslam kültürünün hayırseverlik göstergesi olan vakıfların, nasıl geliştiği ve dünyaya nasıl yayıldığını aktarabilmek amacı ile 17 Şubat 2017 tarihinde ziyarete açılmıştır.

Müzede, ağırlıklı olarak Vakıflar Genel Müdürlüğü'ne ait Bursa külliyelerinde bulunan eserler, hat levhaları, şamdanlar, halılar, kilimler, Hilye-i Şerifler, dervişlerin kullandığı teberler, Üftade Hazretleri'nin eşyaları sergilenmektedir.

Bursa Göç Tarihi Müzesi

Merinos Parkı içerisinde yer alan müzelerden bir diğeri olan Göç Tarihi Müzesi, Merinos Atatürk Kongre ve Kültür Merkezi'nin ikinci katında 07.11.2014 tarihinde ziyarete açılmıştır.

Müzede, "göç" olgusunun insanların yaşamlarına yaptığı etki ve göç eden insanların göç ederken ya da "göçmen" unvanını aldıktan sonra geride bıraktığı hikâyeleri

ve yeni yaşamlarına alışma dönemleri sırasında elde ettikleri bulgu, belge ve malzemeler sergilenmektedir.

Muradiye El Yazmaları Müzesi

Sultan II. Murad tarafından 15. yüzyılda yaptırılan ve bulunduğu semte adını veren Muradiye Külliyesi; camii, medrese, hamam, imaret, çeşme ve bâninin türbesinden oluşmaktadır. Müzenin yer aldığı medrese binası Sultan II. Murad tarafından 15. yüzyılın başlarında inşa ettirilmiş, 2014 yılında Bursa Büyükşehir Belediyesi tarafından yaptırılan kapsamlı onarımdan sonra 18 Ocak 2019 tarihinde Muradiye El Yazmaları Müzesi olarak hizmete açılmıştır.

Müze, hat sanatıyla beraber diğer İslam kitap sanatları arasında yer alan cilt, tezhip, minyatür ve ebru sanatı ile ilgili örnekler sergilenmektedir. Ayrıca sergide kitap sanatlarının yapım aşamalarını gösteren kısa videolara da yer verilmiştir. *Dede Korkut Bursa Yazması* da burada sergilenmektedir.

Zindan Kapı Müzesi

Zindan Kapı Müzesi, Bursa surlarının 6 kapısından biri olan Zindankapı'da 17 Ekim 2021 tarihinde hizmete açılmıştır.

Sergide, zemin kat galerisi Helenistik Dönem'e, birinci kat Roma-Bizans Dönemi'ne, ikinci kat ise Osmanlılara ayrılmıştır. Müzeye ismini veren zindanın hücreleri güncel sanat galerisi olarak işlevlendirilmiştir.

Muradiye El Yazmaları Müzesi

Zindan Kapı Müzesi

Arkeopark Açık Hava Müzesi

Bursa il merkezinin 25 km güneybatısında, Nilüfer ilçesine bağlı Akçalar Mahallesi'nde yer alan Aktopraklık Höyük, 2002 yılında tesadüfen keşfedilmiş, 2004 yılından başlayarak Prof. Dr. Necmi Karul başkanlığında bir heyet tarafından kazılarak açığa çıkartılmıştır. İlk olarak MÖ 6. binyılda iskânın başladığı tahmin edilen höyükte yaşam, Bizans Çağı'na kadar devam etmiştir.

Yerleşimin bulunduğu alan 12 Eylül 2015 tarihinde Bursa Büyükşehir Belediyesi tarafından düzenlenerek Arkeopark Açık Hava Müzesi adı altında ziyarete açılmıştır. Müze, arkeolojik kazılar sonucu ortaya çıkarılan veriler doğrultusunda 8500 yıl öncesinin yaşam tarzına ait canlandırmalar sergilenmekte ve uygulamalı etkinlikler düzenlenmektedir.

Bursa Yaşam Kültürü Müzesi

Geleneksel Türk mimarisinin güzel örneklerinden birisi olan tarihî konağı, 18. yüzyılda ilk trikotaj makinelerini Bursa'ya getiren Hasan Eşref Efendi, ailesi için yaptırmıştır. Konağın, 21 Şubat 2018 yılında Bursa Yaşam Kültürü Müzesi olarak Bursa'ya ait değerlerin yaşatılması, tanıtılması ve gelecek kuşaklara aktarılması amacıyla düzenlenerek ziyarete açılmıştır.

3. Nilüfer Belediyesi Müzeleri

Gümüştepe (Misi) Fotoğraf Müzesi

Gümüştepe (Misi) Mahallesi'nde tarihî dokusuyla restore edilen iki katlı bir binada oluşturulan Fotoğraf Müze-

Arkeopark Açık Hava Müzesi

Bursa Göç Tarihi Müzesi

Gümüştepe (Misi) Fotoğraf Müzesi

Dr. Hüseyin Parkan Sanlıkol Müzik Enstrümanları Müzesi

Gümüştepe (Misi) Edebiyat Müzesi

Bursa Yaşam Kültürü Müzesi

si, 7 Ekim 2017 tarihinde ziyarete açılmıştır.

Müzedeki fotoğraf sanatının tarihten günümüze kadar geçirdiği aşamaların öyküsü, Türk fotoğrafı ve sanatçıları, Bursa'nın fotoğraf değerlerinin görsel ve işitsel anlatımı, körukü fotoğraf makineleri, flaşlar ve negatifler sergilenmektedir.

Gümüştepe (Misi) Edebiyat Müzesi

Müze, geleneksel mimaride inşa edilmiş iki katlı bir evin restore edilmesiyle, 19 Mart 2018 tarihinde ziyarete açılmıştır. Edebiyat tarihine yön veren yüzlerce ismin yazın değerlerini bünyesinde barındıran Edebiyat Müzesi'nin giriş katı, belli periyotlarda düzenlenen temalı sergilere ve akabinde düzenlenen söyleşi, konferans, atölye gibi etkinliklere ayrılmıştır. Üst katta 240 farklı şair ve yazarın el yazmaları, mektupları, kitap eskizleri, gözlükleri, daktiloları, pipoları, mühürleri ayrıca dönem dergi ve gazete nüshaları sergilenmektedir.

Dr. Hüseyin Parkan Sanlıkol Müzik Enstrümanları Müzesi

Odonluk Mahallesi'nde yer alan müze, modern ve yenilikçi bir sergileme anlayışıyla 21 Ağustos 2021 tarihinde ziyarete açılmıştır.

Müzedeki, 200'ün üzerinde enstrümanı 13 farklı coğrafi bölgede sınıflandırarak müziğin kültürler arası etkileşimini ve toplumsal gelenekleri ziyaretçiye aktarmaktadır. Ziyaretçilerin enstrümanlara ait ses örneklerine interaktif bir şekilde ulaşabilmesi adına bir veri altyapısı da oluşturulmuştur. Teşhir alanıyla bir bütün hâlinde

planlanan, performans alanında ise belirli takvimlerde sezon konserleri, sergiler, söyleşiler, atölyeler ve eğitim faaliyetleri düzenlenmektedir.

Görükle Mübadele Evi Müzesi

Mübadele Evi Müzesi, Bursa Lozan Mübadilleri Kültür ve Dayanışma Derneği iş birliği ile 30 Ocak 2016 tarihinde açılmıştır.

Müzedeki, mübadil kültürü, dönemin yaşanmışlıkları, mübadillerin yanlarında getirdiği ve evlerinde kullandıkları ev eşyaları, giyimleri, tarım alanında kullandıkları araç gereçler sergilenmektedir.

4. Osmangazi Belediyesi Müzesi

Bursa Panorama 1326 Fetih Müzesi

Dünyanın en büyük tam panoramik müzesi olarak kabul edilen Fetih Müzesi, 15 Şubat 2019 tarihinde ziyarete açılmıştır.

Enerji verimliliği ilkesine göre Yeşil Bina formunda inşa edilen müzedeki, 360 derece dairesel döngü içerisinde fetih günü resmedilmektedir. Müzedeki ayrıca Bursa'da türbesi bulunan 6 Osmanlı padişahı ile onların zamandaki sosyal hayatı anlatan 16 adet tablo sergilenmektedir.

5. Mudanya Belediyesi Müzesi

Tahir Paşa Konağı Müzesi

Şükrü Çavuş Mahallesi'nde yer alan Tahir Paşa Konağı, 18. yüzyıl Osmanlı mimarisinin en seçkin örneklerinden birisidir. 1724 yılında inşa edilen konak, Kültür

Bursa Panorama 1326 Fetih Müzesi

Görükle Mübadele Evi Müzesi

Tahir Paşa Konağı Müzesi

Bakanlığı'nca 1985 yılında kamulaştırılmış ve alt katı uzun süre ilçe halk kütüphanesi olarak kullanılmıştır. 2012 yılında Mudanya Belediyesi'ne devredilen konak, 5 Temmuz 2013 tarihinde Müze Ev olarak ziyarete açılmıştır. Konak, Lâle Devri'nin izlerini taşıyan nadir yapılardan birisi olup iç duvar ve tavanlarında çiçek kabartmalı gravürlerin bir bölümü korunmuştur.

18 odalı konağın bir bölümünde Tahir Paşa'nın Fransa'dan getirttiği avize, el yapımı dövme gümüş mineli saat, dört koltuk ve güllü abanoz ağacından sandalyeler gibi eşyalar sergilenmektedir.

Sonuç olarak çağdaş müze ile ilk olarak 1904 yılında

tanışan Bursa, geçtiğimiz zaman dilimi içerisinde çeşitli temalarda oluşturduğu otuza yakın müze ile Cumhuriyetimizin ikinci yüzyılına ülkemizin en önemli müze kentlerinden birisi olarak girmektedir.

Kaynaklar

M. Şahin, "Bursa Arkeoloji Müzesi", *Bursa Defteri*, 28, 2007, s. 41-50.

İ. Yaşayanlar, "Devlet, Arkeoloji ve Âsâr-ı Atıka: Bir Vilayet Müzeciliği Örneği Olarak Müze-i Hümayûn Bursa Şubesi", *Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 35, 2018, s. 555-585.

Mudanya Kaymakamı: Fâik Âli Ozansoy

Önce babası ve dedesi de şair olan Diyarbakırlı Said Paşa'nın baştan sona hayat ve ahlâk dersi olan meşhur "Hazret-i Allah utandırılmaz seni" redifli şiirini¹ okuyalım:

*Sen usandırma eli el de usandırılmaz seni
Hîlekârlık eyleme kimse dolandırılmaz seni
Dest-i a'dâdan² soğuk su içme kandırılmaz seni
Korkma düşmandan ki âteş olsa yandırılmaz seni
Müstakim ol³ Hazret-i Allah utandırılmaz seni
Hep geçer âlemde hiç bir hâlete yoktur sükûn
Zevkâ bak değmez teessüf etmeğe dünyâ-yı dîn⁴
İstikamet şerr-i a'dâdan⁵ seni eyler mâsun⁶
Hakk ider eshâb-ı sıdkın hasmını elbet zebûn
Müstakim ol Hazret-i Allah utandırılmaz seni
İster isen hıfz ide ırzın Hüdâ-yı lemyezel
İrzına â'dâ-yı bedhâhın⁷ bile verme halel*

1 2023/1445 Mevlid-i Nebi Haftası'nın ortak konusu İstikamet idi. Bu şiiri 100 adet çoğaltıp o hafta içinde dostlara ikram ettim. Ayrıca e-posta yoluyla da gönderdim.

2 Düşman elinden.

3 Dosdoğru ol!

4 Aşağılık dünya.

5 Düşmanların kötülüğünden.

6 Korur, muhafaza eder.

7 Kötülük isteyen düşmanlar.

Diyarbakırlı Said Paşa (TDV İslâm Ansiklopedisi)

Tâ ezelden söylenir halkın dilinde bu mesel
 Celb eder elbette insana mükâfâtı amel
 Müstakim ol Hazret-i Allah utandırılmaz seni
 Girrelenmez⁸ rûz-i ikbâlin görüp ehl-i hired⁹
 Her günü bir kadr eder tâkib, her sebtî ehad¹⁰
 Seyl-i mevt¹¹ etdikte berbâd ömrü, baht etmez meded
 Böyle âteş-meşreb olma¹² hâk olur¹³ bir gün cesed
 Müstakim ol Hazret-i Allah utandırılmaz seni
 Halkı tahrîb eyleyip de kendin âbâd eyleme
 Bu cihanda ev yapıp ukbâyı berbâd eyleme
 Nefsin zâlim-i bî-rahme¹⁴ sakın imdâd eyleme
 Âlemi tenfir eden¹⁵ ahvâli mu'tad eyleme
 Müstakim ol Hazret-i Allah utandırılmaz seni
 Seyyîât¹⁶, insana nefsi kemterinden gelir
 Her hacâlet âdeme su'-i karîninden¹⁷ gelir
 İzzet-ü zillet mekâna hep mekîninden¹⁸ gelir
 İstikâmet, müstakim-ül-hâle dîninden gelir
 Müstakim ol Hazret-i Allah utandırılmaz seni
 Düşmanı tezlil için hîleyle etme iştigâl
 Hüsn-i efkâra olur hâil¹⁹ cihanda sû-i hâl
 Yüz suyu dökme, teessüf çekme, etme kыл ü kal²⁰
 Sen sakîm olma, verir maksûdun elbet Zü'l-Celâl
 Müstakim ol Hazreti Allah utandırılmaz seni
 At riyâyı elden islâha çalış ef'âlini
 Boşboğazlık etme, tâ'dîl eyle kыл ü kâlini
 Sen ne türlü saklayım dersene de sû'-i hâlini
 Hak Teâlâ senden â'lemdir²¹ senin ahvâlini
 Müstakim ol Hazret-i Allah utandırılmaz seni
 Hâline Şeytan güler, gördükte sende gafleti
 Üstüne güldürme öyle düşmen-i bed-sîreti
 Hâin olma, ver emânetle cihâna şöhret²²
 Herkesin destindedir âlemde zill-ü rif'at²³
 Müstakim ol Hazret-i Allah utandırılmaz seni
 Zâmin ü kâfil olan erzâka²⁴, Hâlık'dır sana
 Mâsivâya ser-fürû etmek ne lâyıktır sana
 İzdîrâbı celb eden meyl-i alâyıktır sana
 Gayr için düşme lisân-ı nâsa²⁵ yazıktır sana
 Müstakim ol Hazret-i Allah utandırılmaz sen

8 Gururlanmaz, kibirlenmez.

9 Aklı başında olanlar.

10 Her cumartesi pazar takip eder.

11 Ölüm seli.

12 Etrafı yakıp yıkma.

13 Toprak olur.

14 Merhametsiz zalim nefse.

15 Nefret uyandıran.

16 Kötülükler.

17 Kötü yakın, komşu.

18 Orada bulunandan.

19 Engel, perde.

20 Dedikodu.

21 Daha iyi bilendir.

22 Güvenilir olmakla meşhur ol.

23 İyi ve kötü oluşu.

24 Rızıklara.

25 İnsanların diline.

Faik Âli Ozansoy (TDV İslâm Ansiklopedisi)

Süleyman Nazif (TDV İslâm Ansiklopedisi)

بروقت ذهنيك التمام اينديگي زيمده نوجوان محبوس مدت
 فارسيد سنده بعضه امار منظور به ۱۸۸۸ سنه هجري
 دياربدر و سوتيه مطب سنده طبع ايدر صميم
 اواخر حدیقه بابنده ميوله رهي ناسه دوستيگ
 زمامه خام و فتحه س تقريده اولمق نيزه شجوه انكاردم
 طويتمقد ايديه
 آنلردم قتيب بر قاص بارم اشعاری - کجک ز مانمک
 یادکاری اولمه اوزره - بو مجموعیه نقل ایدم

بوک و خیریم دریم
 سحر جلد کیری کیمی ناله ایتمی کون صبح کیمه نعو
 بولنده نکرکی لطفه اذونوما کیم - سینه خاتمه ناسه فایده
 مشروطیته می سنده ، مرتبه سوقی خرج د - مشروطیته
 حرکتیم در صبرم قیدر - و ناله نکر - موجود اولدیغی
 بلیم ، فقط کلمه قورانیم اونلردی کاشینا نه محله

و سقا قدردر - بوکا میبه در سقیده اتف با برم خبر فایم
 ۱۹۱۸
 سلیمان نظیف

Diyarbakırlı Said Paşa'nın el yazısı ve imzası, (TDV İslâm Ansiklopedisi)

Süleyman Nazif'in Rıza Tefvik'e yazdığı bir mektup (Abdullah Uçman Arşivi)

FAİK ÂLİ İÇİN

İHH caddesi girişindeki el yazıları ve diğer yazılarını görmek isteyenler, Ankara'ya gelince, Atatürk Bulvarı'ndaki Türk Tarih Kurumu'na giderek, orada bulunan "Fâik Âli Arşivi"ni inceleyebilirler.

Bu arşiv, Fâik Âli'nin yazdığı mektuplar, şiirler, denemeler, hatıra yazıları, vasiyetnamesi, evrakları, fotoğraf ve diğer belgeleri barındırıyor. Arşivi inceleyenler, Fâik Âli'nin hayatını, eserlerini ve dönemindeki sosyal, politik ve kültürel koşulları hakkında bilgi edinip, onunun fikir dünyasını ve üslubunu daha yakından tanıyabilirler.

Arşiv, 12 Ocak 1927 tarihinde İstanbul'da vefat eden Süleyman Nazif'in mirasından oluşmuştur. Nazif, bir dönem İstanbul'da yaşayan ve Fâik Âli'nin yakın arkadaşlarından olan kişidir. Nazif'in mirasından oluşan bu arşiv, Süleyman Nazif'in Fâik Âli'ye yazdığı mektuplar, şiirler, denemeler, hatıra yazıları, vasiyetnamesi, evrakları, fotoğraf ve diğer belgeleri barındırıyor.

Arşiv, 12 Ocak 1927 tarihinde İstanbul'da vefat eden Süleyman Nazif'in mirasından oluşmuştur. Nazif, bir dönem İstanbul'da yaşayan ve Fâik Âli'nin yakın arkadaşlarından olan kişidir. Nazif'in mirasından oluşan bu arşiv, Süleyman Nazif'in Fâik Âli'ye yazdığı mektuplar, şiirler, denemeler, hatıra yazıları, vasiyetnamesi, evrakları, fotoğraf ve diğer belgeleri barındırıyor.

Hisar
 İHAB, SHAR, Eshvar Dergisi
 AYLA DİN CİBAR
 NAKAT
 M. M. H. F. C. I. N. A. R. I
 Mevdi Müdüri:
 I. H. A. N. G. C. E. E.
 Abone Şubesi: Yıkış 9. Linn
 S. Aşağı: 79 Nes.
 Adresi: Paris, İstanbul, Sül. Adı.
 Karas. Çarş. meşherm. Ulus
 Meşherm. Çarş. şerhahda. Çarş.
 Dergi: Tıbbiye. Karas. Çarş. Yeni
 Meşherm. Çarş. A. T. H. Çarş. ve
 İsmailiye'de bulma.

almış, üstün ahlak sahibi bir Osmanlı bürokratıdır.²⁶ Mardin Mutasarrıfı iken 1891 tarihinde vefat etmiştir.²⁷ Kabri oradadır. Said Paşa'nın iki oğlu vardır, her ikisini de Bursa ve Türkiye tanımaktadır. Büyük oğlu, Süleyman Nazif, Cumhuriyet'ten önce yıllarca Bursa'nın Mektupçuluğunu (bir nevi vilayet yazı işleri müdürlüğü),²⁸ kardeşi Faik Âli Ozansoy ise Mudanya Kaymakamlığı ve Mütareke yıllarında Diyarbakır Valiliği görevini üstlenmiştir. Babası gibi farklı vilayetlerde valilik yapmış olan Nazif'in, *Fırâk-ı Irak*, *Malta Geceleri*, *Gizli Figanlar* isimli şiir kitapları olduğu gibi Fâik Âli de şairdir, validir, bazı şiirleri bestelenmiştir.²⁹

Önce ağabey Süleyman Nazif'i kısaca tanıyalım:
 29 Ocak 1870 tarihinde Diyarbakır'da doğan, 4 Ocak 1927 tarihinde İstanbul'da vefat eden Süleyman Nazif Bey, edebiyat tarihimizin önemli şahsiyetlerinden biridir. Babası, yönetici ve tarihçi Said Paşa'nın memuriyetleri sebebiyle tahsilini değişik vilayetlerde tamamlamıştır.

Ahmed Haşim'e göre "kelimelerin serdari" olan Süleyman

26 Hayatı ve eserleri hakkında geniş bilgi için bk. *DİA*.
 27 1882 tarihinde Balkanlardan Bursa'ya gelen ve 1916 tarihinde bu şehirde vefat eden Murad Emrî, bu tahminin mısralarını beşten dokuz çıkarmıştır (mütessa'). Bk. *Divan-ı Emrî*, nşr. İbrahim Öztahtalı, Bursa, 2022, s. 367.
 Birinci dokuzlu şöyle:
 Sen usandıрма eli el de usandırmaz seni
 Sû-yi irfandan nasihat al bulandırmaz seni
 Hilekârlık eyleme kimse dolandırmaz seni
 Kendine hep sandığın dostlar dayandırmaz seni
 Dest-i a'dâdan soğuk su içme kandırmaz seni
 Sidkıla sen hâba var kimse uyandırmaz seni
 Korkma düşmandan ki âteş olsa yandırmaz seni
 Rahmi yoktur âteş-i a'da sulandırmaz seni
 Müstakim ol Hazret-i Allah utandırmaz seni
 28 Süleyman Nazif'in Bursa hatıraları için bk. *Bursa Günlüğü*, Sayı: 4, Aralık 2018.
 29 Şair Munis Fâik Ozansoy da babası Fâik Âli, Midilli Mutasarrıfı iken bu adada doğmuştur (1911-1975). Başbakanlık Müsteşarlığı ve Cumhurbaşkanlığı Genel Sekreterliği görevini yürütmüştür.

Nazif'in birçok devlet adamıyla birlikte Malta'da sürgünde iken yazdığı "Son Nefesimle Hasbihal" başlıklı şiiri şu beyitle başlamıştır:

*Ahfâdımın en son doğacak ferdine benden
 Bir tuhfe-i iman götür ey son nefesim sen.*

23 beyitlik şiirin son beyti ise şöyle:
*Ruhum benim oldukça bu imanla beraber
 Üç yüz sene, dört yüz sene, beş yüz sene bekler.*

Eylül 1920'de kaleme alınan bu son mısralara Mehmet Âkif, 15 Nisan 1921'de Ankara Taceddin Dergâhı'ndan şöyle cevap verecektir:

*Beş yüz sene bekler mi? Nasıl bekleyeceksin?
 Rûhun da asırlarca bu hüsrânı mı çeksin?*

Âkif, dostunun İstanbul'u işgal eden düşmana karşı olan kesin tavırını iyi bildiği için, şiirin dipnotunda şu ifadeyi kaydetme ihtiyacı duymuştur: "Nazif, kahraman bir vatanperverdi. Bu hakikat kendisini birkaç defa hayatını istihkarıyla sabittir." Âkif, şiirini şu beyt ile tamamlamıştı:

*Saldırıs da kırk Ehl-i Salîb ordusu, kol kol,
 Dört yüz bu kadar milyon esîr olmaz, emîn ol.*

Kara Bir Gün

İstanbul'un işgali üzerine kaleme aldığı metin çok meşhurdur. İlk cümle şöyle:

"Fransız generalinin dün şehrimize gelişi münasebetiyle bir kısım vatandaşlarımız tarafından icra olunan nümayiş, Türk'ün ve İslâm'ın kalbinde ve tarihinde müebbeden kanayacak bir yara açtı. Aradan asırlar geçse ve bugünkü hüznün ve düşüştümüş şevk ve yükselişe çevrilse yine bu acıyı hissedecek ve bu hüznün ve üzüntüyü evlat ve torunlarımızı nesilden nesile ağılayacak bir miras olarak terk edeceğiz."

12 yıl Bursa Vilayet Mektupçuluğu yapan Nazif'in, en mühim özelliklerinden biri Âkif ile ilgili olarak kaleme alınan ilk eserini yazdığıdır. 1919'da *Servet-i Fünûn* dergisinde tefrika edilen yazılar, 1924'te *Mehmet Âkif: Şâirin Zâtı ve Âsârı Hakkında Ma'lûmât ve Tedkîkât* adıyla basılmıştır. Mehmet Âkif ile ilgili yazılar adı geçen dergide tefrika edilirken *Safahat*' in altıncı kitabı *Âsım* henüz yayınlanmamış olduğundan 1924'te yapılan

Faik Âli için yazılanlar

baskının sonuna Âsım'ı değerlendiren bir bölüm ilave etmişti. Eser, Nazif ile Akif'i 1908'de tanıştıran Midhat Cemal'e ithaf edilmiştir:

"Aziz Dostum Midhat Cemâl'e,³⁰

Mehmet Âkif'i ben nasıl olsa tanıyacak ve elbette sevecektim. Fakat onun beni tanıyıp sevmesi müşkil idi. Aramızdaki lâyezâl uhuvvet-i fikriyyeyi ihzâr ve te'yid eden sensin. Şu kitabın başına senin her kulağa ve her kalbe mûnis olan faziletli ismini kaydederken, on altı sene evvel, delâletle büyük şâire takdim edildiğim mübarek günü, senin ve onun isimlerinle birlikte bir kere daha tahattur ve tebci edtim. Nişantaşı, 19 Eylül 1924"

Millî şairimize hitap eden son cümleler ise şöyle:

"Ey Allah'ın büyük şâiri ve benim büyük dostum!..

On sene evvel Necid çöllerinden Medine'ye giderken üzerinden geçtiğin şâhika-i san'attan daha yüksek ve ufukları daha vâsi' şevâhika çıktın. Tebrik ederim.

Burada 'çıkın' demek ne büyük hatadır!.. İlhamlarını arş-ı a'lâdan alan dehâ-yı şâiriyetin etekleri, güneşler olan şâhikalara vakit vakit indi. Nâmütenâhilikte hubût ile urûc elfâz-ı müterâdîfedendirler. Ve aynı cihet ve hareketi ifade ederler. Miracın da, hubûtların da mübarek olsun Akif."

Bu ifadelerden sonra şöyle bir soru sorma hakkımız doğuyor: Süleyman Nazif, altı sene daha yaşasaydı ve yedinci kitap Göl-geler'in basımını görseydi neler yazacaktı acaba?

Evet, bugün ülkemizde Âkif ve İstiklâl Marşı ile ilgili üç yüz kitap, dört yüz kitap yazılmışsa bu altın halkanın birincisi Süleyman Nazif'e aittir.

Âkif, Bursa'nın işgali üzerine *Bülbül* şiiriyle feryad u figanını âleme duyurduğu gibi onun da İstanbul'un işgali üzerine yazdığı *Çal Çoban Çal* metni dillere destan olmuştu.

Bursa, Kastamonu, Trabzon, Musul, Bağdat valiliği yapan Süleyman Nazif'in hiçbir malvarlığı olmadığından, vefat ettiğinde cenazesini Tayyare Cemiyeti kaldırmıştır (4 Ocak 1927).³¹

Bu hüznü haberden sonra vefatı üzerine Ferid Kam'ın kaleme aldığı şu dörtlük daha anlamlı hale gelmektedir:

*Sağlığında nice ehl-i hünerin
Bir tutam tuz bile yoktur aşına
Öldürüp evvel onu açıktan
Sonra bir türbe yaparlar başına*

İstanbul Edirnekapı Şehitliği'nde Âkif'in mezarının sağında Diyarbakırlı Süleyman Nazif, solunda Bağdatlı Ahmed Naim Efendi'nin kabri var. Tam anlamıyla dostlar mahallesi...

Nazif'in çok değer verdiği insanlardan biri de İbnülemin Mahmud Kemal İnal'dır. İbnülemin için söylenen meşhur mısraın sahibi de odur:

Ne kendi kimseye benzer ne kimse kendisine

Bu mısraı Yahya Kemal Beyatlı tamamlayacaktır:

Hezâr gıpta o devr-i kadim efendisine

Süleyman Nazif'in vefatından otuz iki gün sonra İbnülemin Mahmud Kemal'e, Şair-i Âzam Abdülhak Hamid şu notu gön-

30 Mithat Cemal Kuntay, Âkif ile ilgili üç eser kaleme alan zattır (1885-1956).

31 Temiz ahlakının bir belgesi olan bu durumdan dolayı onu Farsça bir beytle uğurlamak gerekir: "Dünyaya çıplak olarak geldim, bir kefen alıp döndüm."

Soldan sağa; Mehmet Anamur, Faik Âli Ozansoy, Munis Faik Ozansoy, arkada Taha Toros

dermişti:

"Muhibb-i muazzez ve muhterem efendim,

Geçende bir lutufnâmenizi almış idim. Cevabını takdimde husûle gelen tehir ve taksiri affetmenizi rica ederim. Pek de recaya hâcet yok. Çünkü kalbimin mütekâbil mihr u mahabetlerle memlû olduğunu bilirsiniz.

Bütün üdebâyâ ilan ettiğim gibi Nazif, benim için büyük bir zahîr idi. Onun gaybûbetinden sonra kendimde bir yetimlik hissediyorum. Eğer arada sizin muâvenet-i kalbiye ve kalemiyenize istinâd etmesem manen ve maddeten sukut ederdim. İnşallah tamamiyle kesb-i âfiyet buyurmuşsunuzdur. Nazif için bu ayın 13. Pazar günü³² Galatasaray Lisesi'nde bir ictimâ tasavvuru vardır. Kuvveden fiile çıkarsa sizin huzurunuzla müşerref olacağımızı ümit ediyorum.

Hassaten ellerinizden ve gözlerinizden öperim. Azizim efendim.

Maçka, 6 Şubat 1927

Mütehassir ve minnetdârınız

Abdülhak Hâmid"

Bu bölümü Malta'da yazılan dörtlük ile sonlandırıyoruz:

Mısra-ı Meşhuru Tazmin

*Hilkatin neşve-i tannânı olan handelerin
Havl-i yâdında gezer her gece sessiz sessiz
Geçti aylar seneler, gülmüyorum.. Ah fakat
Ağlarım hâtıra geldikte gülüşüklerimiz'*

Kardeş Fâik Âli'nin hayatı ise kısaca şöyle:

İlköğrenimine Diyarbakır'da başladı ve askerî rüşdiyeyi bitirip bir yıl idâdiye devam ettikten sonra İstanbul'da Mek-teb-i Mülkiyye'nin idâdi kısmına nakledildi. 1897'de *Servet-i Fünûn* mecmuası etrafında bir araya gelen şair ve yazarlarla sıkça görülmesi ve bazı şiirlerinin bu dergide yayımlanması üzerine gözaltına alındı. Bu sebeple bir yıl kadar okula gide-medi. Ağabeyi Süleyman Nazif'in araya girmesiyle yeniden tahsiline devam etti ve 1901'de Mek-teb-i Mülkiyye'den mezun oldu.

32 Vefatının 40. günü.

Faik Âli Ozansoy ve ailesi

İlk görevi Süleyman Nazif'in mektupçu olarak bulunduğu Bursa vilâyeti maiyet memurluğudur. Bu sırada Ayvalık, Gönen, Erdek kaymakam vekilliklerinden sonra sırasıyla Sındırgı, Burhaniye, Pazarköy ve Mudanya kaymakamlıklarında bulundu. Midilli, Beyoğlu ve Üsküdar mutasarrıflıklarının ardından Dâhiliye Nezâreti Hey'et-i Teftişiyyesi başkâtibetinde görev aldı. Mütareke yıllarında Diyarbakır Valisi oldu. Şubat 1920'de Ebûbekir Hâzım Bey'in (Tepeyran) Dâhiliye Nâzırlığı sırasında müsteşarlığa getirilirse de kabinenin fazla uzun ömürlü olmaması yüzünden bu görevi kısa sürdü. Bir ara devlet görevinden ayrılarak Fransız Saint Benoit Mektebi'nde Türkçe, Mülkiye Mektebi'nde Fransızca derslerini okuttu. Dâhiliye Müsteşarı olarak yeniden devlet görevine döndü ve 1931 yılında bu görevden emekliye ayrıldı.

Arapça, Farsça, Fransızca bilen ve emeklilik yıllarında kendini bütünüyle şiir ve edebiyata veren Faik Âli, bir ara oğlu Munis Faik (Ozansoy) ile birlikte *Marmara* (1936-1938) adlı on sayı yayımlanan aylık bir dergi de çıkardı. Munis Faik'in, babasının çalışma hayatı ile ilgili şu çocukluk hatırası önemlidir. Çok iyi Fransızca bilen babasının çalışırken sık sık sözlüğe baktığını görünce sebebini sormuş. Cevap şiir olarak ertesi gün verilmiştir:

Bir gün çocuğum, sen de yazarsan şunu bil ki

Bir lâzimedir lafza da manâ gibi dikkat

Şâkird-i müdâm-i lügat ol çünkü müebbed

Tilmiz-i lügattir hep esâtiz-i belâgat³³

Mezarı beşiğe benzeten ve "Cihan içinde ölümden büyük hakikat yok" "Ey fânî bu fânîlik de fânîdir" diyen Faik Âli, 1 Ekim 1950'de Ankara'da vefat etti, vasiyetine uyularak İstanbul'da Zincirlikuyu'daki Asrî Mezarlık'ta çok sevdiği Abdülhak Hâmid'in yanına defnedildi.

Hulus-i Bitlis'i'nin vefatına düştüğü tarih şöyledir:

33 Dil/söz ustalarının hepsi sözlüklerin öğrencisidir.

*Edebiyatta derin boşluğa şahit olduk
Gitgide kalmaktayız ehl-i kemalden hâli
Hicri tarihi tamam, vahidin imdadıyla
Derd ü dünyasını terk eyledi Fâik Âli 1369*

Marmara dergisinde yayınlanan şu cümleleri onun karakterinin bir yönüne ışık tutmaktadır: "Yazılarımı edep dairesinde tenkit edecek makalelere mecmuamda yer veririm. Fakat bu mecmuanın intişarı münasebetiyle şahsıma şuradan buradan tevcih edilmeye başlayan küllanbeyvarı tarizlere, tecavüzlere, taarruzlara cevap vermeyeceğim. O hücumlarda gizli, çirkin ve sefil maksatlar benden yalnız bir istikrâh-ı sükût ile mukâbele görecek. Vicdan ve izan sahibi bütün vatandaşların da onları böyle karşılayacağına kaniim."

Şiire Mekteb-i Mülkiye yıllarında *Servet-i Fünûn* hareketi içinde başlayan Faik Âli, ilk şiirlerini 1908'de *Fânî Tesellîler* adlı altında bir araya getirebildi. Aynı yıl *Midhat Paşa* adlı uzun manzumesini yayımladı. Bu iki eser de Bursa'da basıldı. Fecr-i Âtî edebî hareketinin de içinde yer alan Faik Âli, bu devrede kaleme aldığı şiirlerini *Temâsil* adlı kitabında topladı. I. Dünya Savaşı yıllarında millî duyguları güçlendirici, bilhassa ordunun mâneviyatını yüceltici nitelikte kaleme aldığı şiirlerini de *Elhân-ı Vatan* adıyla yayımladı. Meclis-i A'yân'ın dağıtılması üzerine Viyana'da parasız kalan Abdülhak Hâmid'in (ö. 1937) duygularına tercüman olmak amacıyla "Şâir-i A'zam'a Mektub" adlı uzun ve ünlü manzumesini kaleme aldı (1923):

Peygamber-i a'zam

Gibi ey şair-i a'zam

Fakrın sana bir fahr

Lakin bize bir kahr

Bir kahr u eziyyet

Edebiyatla ve özellikle şiirle meşgul, kültürlü bir ailenin çocuğu olarak doğan Faik Âli, şiir zevki ve sevgisini küçük yaşlarda aile muhiti içinde tattı. Buna Mekteb-i Mülkiye sıralarında Recâizâde Mahmud Ekrem ile Abdülhak Hâmid hayranlığı eklendi. Hâmid'i taklit etmesi ve onun yolundan gitmesi "İkinci Hâmid" olarak adlandırılmasına yol açtı. Ancak Hâmidâne şiir söylemek hevesiyle ağır bir dil kullanmış, şiirlerinde Arapça ve Farsça kelime ve tamlamalara çokça yer vermiştir. Sanatının ilk döneminde *Servet-i Fünûn* ekolünün ferdiyetçi şiir anlayışının tipik temsilcisiydi. Özellikle *Fânî Tesellîler* adlı şiir kitabında yer alan şiirlerde ve bu kitaba yazdığı ön sözde devrin yarattığı "melâl ve infial" den açıkça söz eder ve derin bir bedbinlik içine gömülür. Bu kötümserlik havası yettiği edebî çevrenin etkisiyle oluşmuş ve o da özellikle Tefvik Fikret'in yolunda yürümüştür. 1908'den sonra yazdığı şiirlerde ise bu bedbinlik yerini dış çevre ile ilgilenmeye bırakmıştır. Bilhassa Trablusgarp, Balkan harpleri ve I. Dünya Savaşı yıllarında devletin ve milletin içine düştüğü derin acılara yabancı kalmamış, millet ve vatan sevgisini terennüm etmeye yönelmiştir. *Elhân-ı Vatan* adlı kitabının ilk bölümünde devrin genç şairlerine seslenmesi ve onları bu duygularla coşturmaya çalışırken II. Meşrutiyet'in ilk yıllarında Anne Vatan'a şöyle sesleniyor:

Ey mukaddes vatan sen ey mader

Ey muazzez melike-i mecruh

Ey perestide-i müebbed-i ruh

İşte kurtuldun.. İşte adl-i kader

...

İşte hürriyet işte matbuat

İşte masum için masûniyet

İşte hep hâkimiyet-i millet

Faik Âli Ozansoy'un kabri, Zincirlikuyu Mezarlığı

İşte insanlık, işte zevk-i hayat

Velûd bir şair olan Faik Âli, Servet-i Fünûn edebiyatı mensupları arasında 1908 sonrasında tiyatro ile ilgilenen yazarlardan biridir. İki piyesinden birincisi, Çanakkale Savaşları sırasında doğan bir aşkı vatan sevgisiyle bütünleştirmeye çalışan *Pâyitahtın Kapısında*, diğeri ise konusunu şair Nedîm'in hayatından ve yaşadığı dönemden alan *Nedîm ve Lâle Devri* adlı manzum eserdir. Bunlardan başka bazı tercümelemleri de vardır:

Fazıl Ahmet Aykaç iki kardeşi nazım ve nesirde gösterdikleri başarı açısından şöyle karşılaştırıyor: "Dilimizde bir kalem cihangirliği kuran Nazif, yalnız bir zekâ imparatoru değil, aynı zamanda bir üslup hakani, sanat mimarı ve görülmedik haşmette bir hiciv ve zarafet kaplamı idi. Lâkin nesir yazarken elinde mutlaka kükreyen kalem, nazımda hamesini bazan kaybederdi. Hatta suya düşmüş bir kor gibi bir anda söndüğünü bile sezdiğimiz dakikalar olmuştur. Hâlbuki Faik Âli büyüğümüzde bunun tam zıddını görürdük. Sanırdık ki nesir yazmak onun için lüzumsuz bir külfet olacak..."

Bazı eserleri şunlardır:

Şiir kitapları: *Fânî Tesellîler* (Bursa, 1324), *Midhat Paşa* (Bursa, 1324), *Temâsil* (İstanbul, 1329), *Elhân-ı Vatan* (İstanbul, 1331, 1333), *Şâir-i A'zam'a Mektub* (İstanbul, 1339 /1341).

Tiyatroları: *Pâyitahtın Kapısında* (İstanbul, 1918), *Nedîm ve Lâle Devri* (1950).

Şarkı olarak birçok şiir yazmış olan Faik Âli'nin güftelerinden on üçü on altı bestekâr tarafından Türk mûsikisinin çeşitli formlarında bestelenmiştir.³⁴

Salahattin ve Sinan Çitçi'nin kaleme aldığı makaleye göre³⁵ Ozansoy'un yayımlanmamış birçok eseri vardır: *Hicran*, *Leyâl-i Hayâl*, *Tayf-ı Girizân*, *Yuva*, *Mezâmîr*, *Şehirler Şehriyârı*.³⁶

34 İsmail Parlatır, *DİA*. Ayrıca geniş bilgi için bk. Sevim Karabela Şermet, *Fâik Âli Ozansoy Yaşam Öyküsü Yapıtları ve Şairliği*, İzmir, 2021. Fâik Âli, Millî Mücadele'yi destekledi mi, desteklemedi mi, sorusuyla ilgili farklı belge, bilgi ve değerlendirmeler için de bu esere bakılabilir.

35 "Faik Âli Ozansoy'un Neşredilmemiş Şiirleri", *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi*, Yaz 2016, s. 106-121.

36 İstanbul kastedilmektedir. Şermet, eserinin Kaynakça

Dergilerde yayınlanan şiirlerinin bazılarının başlıkları: Yavuz Sultan Selim Türbesinde, Ziya Gökalp Bey'e, Oğlum Mûnis'e, Muhibb-i Necibim Celâl Nûri'ye, Büyük Atatürk'e, Şâire-i Meşhûre Nigâr Hanım'a.

Torunlarda bulunan malzemelere göre yayınlanmayan şiirlerin bir kısmının başlıkları ise şöyle: Sultan Abdülhamid-i Sani'ye, Bursa Milletvekili Şair-i Fâzıl Mustafa Fehmi Gerçek'er'e,³⁷ Hz. Muhammed'e.

Bestelenen Bazı Şiirleri:

Beste: Sadi Hoşses

*Yıldızlı semalardaki haşmet ne güzel şey
Mehtaba dalıp yâr ile sohbet ne güzel şey
Dünyamızın üstünde bütün ruhlar uyurken
Dünyada senin âşığın olmak ne saadet
Bir bitmeyecek aşk u muhabbet ne güzel şey
Yıldızların altında ibadet ne güzel şey*

*

Beste: Lemi Atlı

*Zaman olur ki ânın hacle-i visâlinde
Bir inzivâ ve o cânâm bi-vefâ bulurum
Zaman olur ki gözümde kaçan hayâlinde
Hayât-ı ruhuma müşfik bir âşinâ bulurum*

*

Beste: Rıdvan Lâle

*Gel harâb-ı hasretim bilmez misin hicrân nedir
Sevmeyenler bilmez elbet hasret-i cânân nedir
Sevmiş olsaydın bilirdin kıymet-i peymân nedir
Sevmeyenler bilmez elbet hasret-i cânân nedir*

*

Beste: Rüştü Eriç

*Bilmiyordum eskiden birgün haber verdin bana
Saçlarından gözlerinden buseler verdin bana
Sevgiler aldın da benden hep keder verdin bana
Hangi bir gün sevdiğim kalbinde yer verdin bana*

bölümünde şiirlerin yayımlandığı dergilerin isim, yıl ve sayıları hakkında da bilgi vermektedir.

37 1920'de kurulan ilk hükümette Şerhiyye ve Evkaf Bakanı.

Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Bir Köprü:

Bursa Türk Ocağı

İkinci Meşrutiyet'le birlikte gelen özgürlük ortamında daha önce edebiyat ve sanatta başlayan Türkçülük düşüncesi, siyasal alanda da örgütlenme fırsatı buldu. Bir yandan Rusya'dan Türkiye'ye gelen aydınların savunduğu siyasi Türkçülük, bir yandan da temelleri atılan kültürel Türkçülük, Türk milliyetçiliğini sistematik bir bütünlüğe kavuşturdu. Böylelikle Türkçülük hareketi, bazı cemiyetler ve dernekler etrafında teşkilatlanmaya başladı. Bu derneklerin ilki, İstanbul'da 18 Ocak 1908 tarihinde kurulan Türk Derneği oldu. Türkçü aydınları bünyesinde barındıran dernek, siyasetten uzak olup, kültürel ve bilimsel faaliyetlerle adını duyurdu. Türkçülük hareketinin ikinci önemli derneği, 31 Ağustos 1911 tarihinde İstanbul'da Türk Yurdu Cemiyeti adıyla kuruldu. Teşkilatında Şair Mehmet Emin, Ahmet Ağaoğlu, Ali Hüseyinzade ve Yusuf

Akçura gibi Türkçü aydınlar yer veren dernek, "Türklerin zekâ ve irfanca seviyelerinin yükselmesine, varidat ve teşebbüs sahibi olmalarına hizmet etmek üzere" *Türk Yurdu* dergisini yayımlamaya başladı. Günümüze kadar gelmeyi başaran dergi, Türkçülük düşüncesinin oluşturulmasında önemli bir rol oynadı. Bu dönemde kalıcı olan ve Osmanlı'dan Cumhuriyet'e bir köprü vazifesi gören dernek ise Türk Ocağı oldu.

Türk Ocağı'nın kurulması fikri, Askeri Tıbbiye'de okuyan bir grup öğrenci arasında doğdu. Okulda bazı gizli toplantılarla harekete geçen bu vatansever gençler, Osmanlı Devleti'nin çöküşüne dur deme amacındaydı. Nihayet Hüseyin Baydur adlı öğrencinin kaleme aldığı ve sonradan Türkçü aydınlar gönderilen bir mektupta, "Türk kavmi, hayat-ı inkıraz yaşamaktadır. Buna seleflerimiz gibi lakayt

kalamayız." feryadı yer alıyordu. Mektubu alan aydınlar, siyasi cereyanlardan uzak ve milliyet fikrine dayalı bir cemiyetin kurulmasında anlaştı. Bu cemiyetin adı, Fuat Sabit Bey'in önerisiyle Türk Ocağı olarak belirlendi. Türk Ocağı, 3 Temmuz 1911 tarihli bir toplantıda fiilen kurulmuşsa da Ocağın resmi kuruluş tarihi 25 Mart 1912'dir. Daha sonradan farklı şehirlerde açılan Türk Ocağı, 1914'te 16; 1916'da da 25'e ulaştı. Türk Ocaklarının 1918'de İstanbul'da toplanan kongresinde İstanbul ve diğer şehirlerde faaliyet gösteren 35 Ocağın olduğu görülmektedir.

Bursa Türk Ocağı'nın Kuruluşu

Erken dönemde açılan ve faaliyetlerinin yoğunluğuyla dikkat çeken Ocaklardan birisi de Bursa Türk Ocağı'dı. Ocağın resmi kuruluş tarihi, 12 Kasım 1913 gözükse de Ocağın daha

erken bir tarihte faaliyete başladığı bilinmektedir. Ocak, kuruluş amacını; "Akvam-ı İslamiyyenin bir rükn-ü mühimmi olan Türklük âleminde içtimai inkılap esasları hazırlayarak Türklerin millî terbiye, ilmi, iktisadi, içtimai seviyelerinin itilasına (geliştirmeye) ve onları mazarını, ananesini, milletini müdrük hâle getirmeğe çalışmaktır." olarak duyurdu. Bursa Türk Ocağı, amaçlarına ulaşma yolunda "sırf millî ve içtimai bir vaziyette kalacak, asla siyasetle uğraşmayacak ve hiçbir vakit siyasi fırkalara hadim olmayacaktır" yönünde karar aldı.

Ocak arşivinin kaybolması ve Bursa basın koleksiyonunun düzensiz olması nedeniyle Ocağın ilk başkanı ve yönetim kurulu hakkında sağlıklı bilgiler mevcut değildir. Fakat sonraki gelişmeler dikkate alındığında Bursa eşrafından ve şehrin önde gelen hukukçularından Muhittin Baha Pars'ın ilk başkan olması kuvvetle muhtemeldir. Bursa Türk Ocağı, Setbaşı semtinde bulunan Mahfel'e yakın bir binada kuruldu. Ocak, İkinci Meşrutiyet Dönemi'nde İttihat ve Terakki Partisi'nin bir kültür şubesi gibi faaliyet gösterdi. Fakat Birinci Dünya Savaşı'nın ardından Ocak, savaştaki yıkımın sorumlusu olarak gördüğü ve "Selanik çetesi" olarak tanımladığı

İttihatçılara açıkça cephe aldı. Balkan Savaşları'nın buhranlı günlerinde kurulan Bursa Türk Ocağı, Birinci Dünya Savaşı'nın başlamasıyla birlikte vatan-millet savunmasına yöneldi. Bu süreçte Bursa Türk Ocağı mensupları, ülkenin farklı cephelerinde örnek bir kahramanlık ve cesaret sergiledi. Maalesef Osmanlı Devleti'nin Birinci Dünya Savaşı'nda yenilmesinden sonra Anadolu; İngiliz, Fransız, İtalyan ve sonradan Yunan kuvvetleri tarafından işgal edildi. Bursa'yı işgal eden Yunanlılar, ilk olarak millî hareketim sembolü olarak gördüğü Bursa Türk Ocağı'nı kapattı. Bursalı aydınlar da Anadolu'ya geçerek Mustafa Kemal Paşa'nın yürüttüğü Millî Mücadele'ye katıldı.

Bursa Türk Ocağı'nın İkinci Açılışı

Millî Mücadele'nin zaferle sonuçlanmasının ardından Türk Ocakları, ülkenin farklı yerlerinde yeniden açılmaya başladı. Bu süreçte ilk açılan Ocak, İzmir Türk Ocağı oldu. İkinci Ocak, 22 Ekim 1922 tarihinde açılan Bursa Türk Ocağı oldu. Açılışa İsmet Paşa, Hamdullah Suphi Bey, Bursa Milletvekili Muhittin Baha Bey, Yahya Kemal Bey, bazı mebuslar, Ocak erkânı, İstanbul'dan Bursa'ya gelen 472 ilkokul öğretmeni ve Bursalı

vatandaşlar katıldı. Açılış konuşmasında konuşan Muhittin Baha Bey, "(...) Yunanlıların eliyle kapanan Ocağın kapısı bugün bilime, tazelenme ve gelişime ve samimiyete açılıyor. Gelişmeyi öldüren, geriye götüren, bilgi ve irfan ve yüksek meziyetlere sahip olan İslamiyet'in kabul etmediği binbir batıl inançlar bu kapıdan giremez..." diyerek çağdaşlık vurgusu yapıyordu. Hamdullah Suphi de Türklük ve milliyet fikrinin Türk Ocaklarında geliştiğini, Ocakların; Millî Mücadele'de önemli bir işlevi yerine getirdiğini ve kurtuluşun mimarı olduğunu vurguluyordu. İstanbul'dan Bursa'ya gelen 472 öğretmenin sözcüsü olarak kürsüye gelen Samime Hanım da Bursa'da şahit olduğu millî bilince olan hayranlığını dile getirerek Ocağın mesaisinde başarılar diledi. Ocağın açılışının ardından başında Mustafa Kemal Paşa ve İsmet Paşa'nın olduğu kalabalık, Yeşil Cami'ne giderek İstanbul'dan Bursa'ya gelen Süleymaniye Cami'si baş müezzini Hafız Kemal Bey ve Enderun müezzinlerinden Hafız Mehmed Bey'in okuduğu Mevlid-i Şerif'e katıldı.

Mustafa Kemal Paşa'nın Bursa Türk Ocağı'nı Himayesi
Mustafa Kemal Paşa, Türk Ocaklarını maddi ve manevi yönden destekleye-

Bursa Türk Ocağı Spor Derneği'nin resmi açılış hatırası, 29 Ekim 1926

تورك اوچاغى

آروجه تورك كئبەسى يوقدر

وهر شيدك ايچى طيشى كوروندكدن سكره
معدنور طولوناماز . بناء عليه ممالك دولت
عليه ده بولنان بوتون اقوام آره سنده امتزاج
وحسن معاشرت و آيزشەيك محتاج اولديشمز
بويلا نازك دقيقه لوده نقره قيني موجب اوله حق
شيلردن توقي لزومنى بردقمه دها بيانه لزوم
حسن ايدبيوزر .

ارچاغك تروندن و نه مقصدله آچيلديغىنى
ايچيه آكلماق ايچون اتحاد و نرقى قلوبنده
مقيد اوليانلرك اوچاغه آله ميه جتى كى
بر قرارى دوشوغكم كفايت ايدر .

توركلر توركدروغىنى زمانده مسلمانلار
هر تورك اسلاميتله افتخار ايدر و ديانته
صادقدر . بو ، بويلا اولمقله برابر بو اوچاغى
تشكيل ايدنلردن بمضيسى تورك قومك
اسلاميتنى اونودمق ويكى رتورك نسللى اتحاد
ايتش ظنيله جنتمكمان سلطان عثمان غازى
حضرتلرينك تربت شريفه سنا قارشى بوراسى
تورك كئبەسى وله حق كى تقوه سانه دخى
جسارت ايدرك دى اولان توركلرى دلگير
ايتمكدن قورقماشدر . اوج بش سقبه بى مغزلى
تورك قوم نجيب واصيلى طرفندن ترجمان
اوله مازلر . وقايح و جادانات وعموم تورك
افرادينك اخلاق وعاداتى توركلكى تمثيله
وايضاح و بياناه كافيدر . عموم اهالى بيلسينلركه
بو بولنيقه بيشنده كزيدلر بيلميرك وطنه
اهانت ايتمكدن درلر . واهالينك عقيدة
طاهرلرغى تلويشه بيهوده جاليشانلردر .
بونلر واهالينك تزويرات و تلقينانلردن
حذر ايتلرغى وطن معززنامه كنديلرلردن
خالصانه رجا ايدرر .

بيوك مئبى درسعادنده اوراق اوزره
روسه ده دخى تورك اوچاغى ناميله بر دار
ضرر و نخر يب بولونقمده در . بوراسنك كشاد
ودوامنده مفسوخ اتحاد جمعيتى مفسوبلردن
بشقه كسه نك رضا و موافقتى يوقدر . چونكه
بتون تورك قوم نجيبى افرادى شواعتقادده دركه
بو دولت مظلومه عثمانيه توركلر طرفندن
تأسيس اولونمش و توسع ايتدكجه زير اداره
عادلته الديرى بتون اقوامه سربستى و برمش
وهر قومك علم او عقلانلردن استفاد ايدوب
تحت اداره سنده بولنديردىنى اقوام
خرسعتياييك دخى حريت و جدانشه
ايدشمديكى كى امور اداره ميه اشتراكلر بيه
مساعده بولونمش و بو صورتله نبعمة عثمانيه
ييتنده اخوت و طنبه حسنى اوياندرمش
و موجب تنافر و خصومت احوال و حركاندن
اجتناب ايلمشدر .

دولتك ، ملك ، وطنك منافع عاليه
دوشونمكله دائم اوركى چاربان توركلر كهر فردى
آروجه بر تورك بر نسيلى ترك اوچاغى رتورك
سياستى نعتييدن جدا اختراز ايدر بو اوچاغى
سلايك چته سنك غلالتنك جاهلانم ملكتك
ضررينه اوله رق امقيب ايتدكلرى بو سايله ده
ملك و ملتى خراب ايتدكلرى سستيم
بولنيقه لر بىك آمانلردنر بونى ظن ايدرم
بيلمه ين قالماش و اتحاد نامى آلتندكى سلايك
چته سنك بو دولته و ملتە يادىنى مضرتلرك
لعدادى درجه امكانى تجاوز ايلمشدر .

ملككتنك يك و نزيه عالهلردن بعض
كنجلرك دخى سائقه حيت و منافع وطنيه
خدمت اميديله بو جمعته و اوچاغه داخل
اولدقلرى ايشيد بيلور . آنلرى ادرجه معدور
كورور ايدك فقط شمس حقه نك طلوعندن

rek çağdaş Türkiye ülküsünün halk arasında yayılmasını amaçlıyordu. Paşa, bu amaçla Aralık 1922 yılında İstanbul Türk Ocağı'na 3.000 lira, Ocak 1923'te Ankara Türk Ocağı'na 1.000 lira, Mart 1923'te İzmir'de kurulmakta olan Türk Ocağı'na 2.000 lira maddi yardımda bulundu. Paşa, Türk milletine çağdaş ve müreffeh Türkiye'nin yol haritasını anlattığı yurt gezilerinde Türk Ocaklarına yakın ilgi gösterirken buralarda yaptığı konuşmalarda önemli devlet meselelerine değiniyor ve vatandaşların Türk Ocakları çatısı altında toplanmalarını tavsiye ediyordu. Hatta Paşa, Konya Türk Ocağı'nın fahri başkanlığını da yapıyordu.

Mustafa Kemal Paşa, 1923 yılında başladığı yurt gezilerinde 23 Ocak 1923 günü Bursa'ya da geldi ve Bursa Türk Ocağı'nda vatandaşların sorunlarını dinledi. Bursa Milletvekili Muhittin Baha Pars'ın telgrafına göre Paşa, 1923 Nisan'ında yaptığı İstanbul gezisinde Bursa Türk Ocağı'nı himayesine aldığı açıkladı. Böylelikle Ocaklar tarihinde ilk kez bir Türk Ocağı, Paşa'nın koruması altına girmiş oldu. Paşa, Bursa Türk Ocağı'nda bazı inkılapları tanıtmaya ve toplumun nabzını tutma fırsatı buldu. *Vakit* gazetesinin 27 Mayıs 1926 tarihli nüshasına göre Bursa Türk Ocağı'nı ziyaret eden Paşa, vatandaşlara ibadetlerinde Türkçe *Kur'an* kullanmalarını tavsiye etti. Paşa, 5 Ocak 1931 tarihinde Bursa Türk Ocağı'na yaptığı son ziyaretinde özellikle eğitim konusuna değinerek öğretmenlerin Ocak bünyesinde birleşmelerini tavsiye etti. Bursa Türk Ocağı'nın devlet ve toplum hayatında üstlendiği sorumlulukları takdir eden Paşa, Bursa gezisinden iki gün sonra Türk Ocakları Genel Başkanı Hamdullah Suphi aracılığıyla ilettiği bir mektupta Bursa Türk Ocağı'nın çalışmalarından duyduğu memnuniyeti dile getirdi.

Bursa Türk Ocağı'nın Faaliyetleri

Bursa Türk Ocağı, nizamnamelerinde tarifini yaptığı üzere Türklüğü ve Türkleri geliştirmek amacıyla çok değişik alanlarda önemli hizmetler üretti. Ocak, Balkan ve Birinci Dünya Savaşı'nda bir yandan vatan-millet savunması verirken, diğer yandan da Bursa'da düzenlediği faaliyetlerle milletin moralini, millî ve dinî binçinlerini yükseltmeyi hedefliyordu.

Ocağın ilk dönem faaliyetlerinin müsamere, konferans, sinema, bayram kutlamaları ve eğitim-öğretim üzerinde odaklandığı görülmektedir. Millî Mücadele'nin ardından Bursa Türk Ocağı, savaş yorgunu Türk milletini geliştirmek, eğitmek ve çağdaş Türk ülkesiyle donatmak için yoğun bir mesaiye girdi.

Eğitim ve Öğretim Faaliyetleri

Türklerin her alanda gelişmesini ve bilinçlenmesini amaçlayan Bursa merkez ve ilçe Türk Ocakları, eğitim-öğretim faaliyetlerini en önemli hizmet aracı olarak belirledi. Merkez Ocak, Meşrutiyet Dönemi'nde düzenlediği eğitim-öğretim kurslarıyla vatandaşları birçok alanda aydınlatmayı ve bir kültür bilinci yaratmayı planlıyordu. Ocak, bazı mekânlarda halka açık parasız kurslar açtı. Ocağın eğitim-öğretim faaliyetlerini Cumhuriyet'in ilanından sonra da devam ettiren Bursa Türk Ocağı, gece ve gündüz okulları, ticaret ve yabancı dil kurslarıyla kamuoyunda dikkati çekti. Bursa Türk Ocağı, toplum hayatında Türkçeyi ve Türk kültürünü hâkim kılmak amacıyla Bursa'da yabancı isim taşıyan mahallelerin isimlerinin değiştirilmesini ve bu mahallelerin Türkçe isimlerle anılmasını savundu. Bu doğrultuda Ocak, Bursa'daki yabancı isimli mahallelere Türklüğe hizmet etmiş "Türk kahramanların" isimlerinin verilmesi konusunda ciddi mesai harcadı.

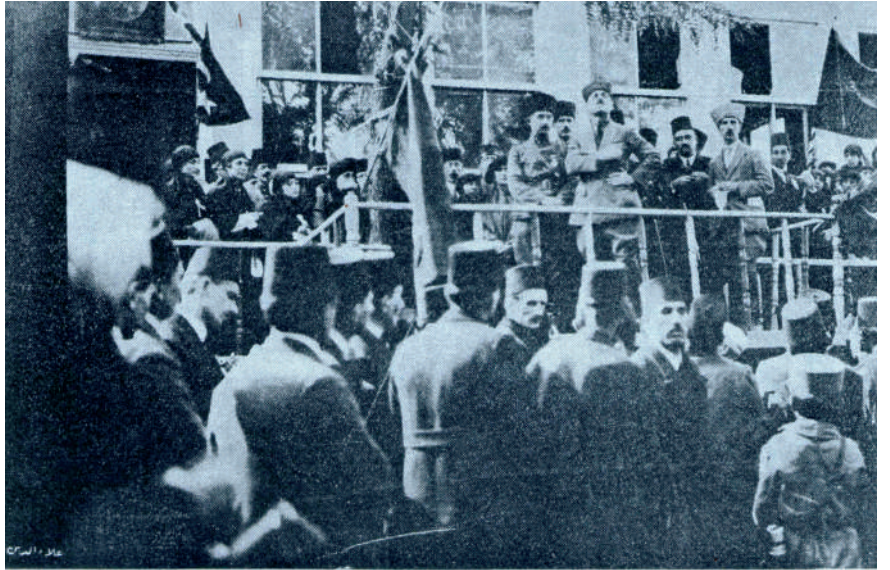
Bursa Türk Ocağı, eğitim ve öğretim faaliyetlerinde öğrencilerin ve vatandaşların kaynak sorunlarını çözmek amacıyla zengin içerikte bir kütüphane oluşturdu. Bursa'da Millî Kütüphane'nin 1924 yılında tasfiye edilmesiyle birlikte ortada kalan nadide eserlere sahip çıkan Ocak, mevcut kütüphanesini daha da büyüüttü. Ocak, 1928 yılında 1000 ciltten oluşan "temiz ve kıymetli" bir kütüphaneye kavuşmuştu.

Konferans ve Müsamere Faaliyetleri

Bursa Türk Ocağı'nın Meşrutiyet Dönemi faaliyetlerinin özellikle müsamere ve konferans gibi etkinliklerde yoğunlaştığı görülmektedir. Tarihi ve kültürel birikimiyle zengin bir şehrin temsilcisi olan Bursa Türk Ocağı, çarşamba ve perşembe akşamları gerçekleştirdiği çok sayıda konferansla dikkat çekti.

Bursa Türk Ocağı'nın İstanbul'un İşgali'ni protesto mitingi

حمدالله صبيح بك تورك اوجاغنده ايراد لطق ايدر كن
(حمدالله صبيح بك صولنده عصمتيشا - فراميرن ، ساغنده محي الدين بها و يحيي كابلكر وارد)

Bursa Türk Ocağı'nın Millî Mücadele sonrası açılışı, H. Suphi nutuk irad ederken, solunda İsmet İnönü, sağında Bursa Milletvekili M. B. Pars var

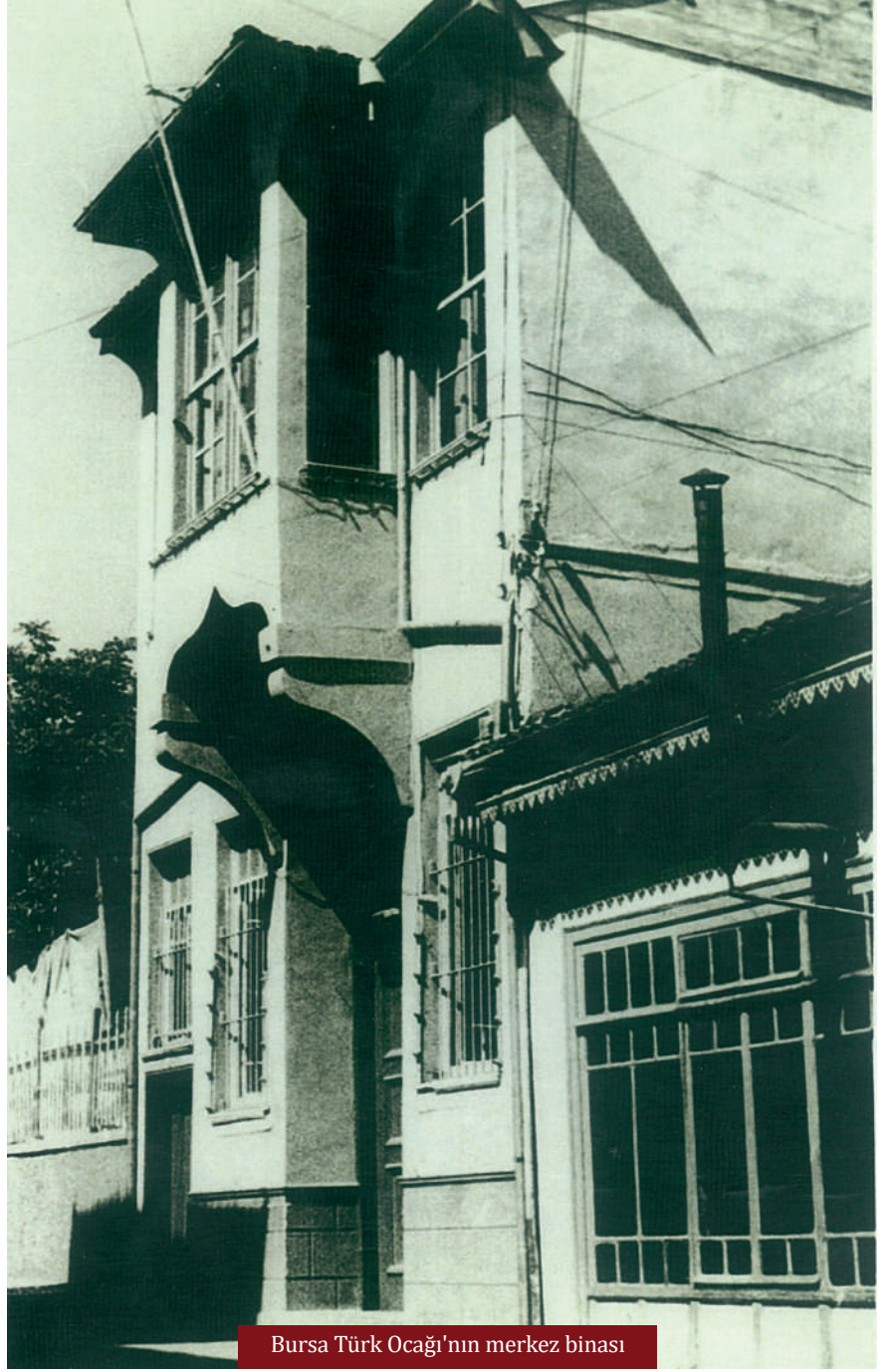
Bursa Türk Ocağı'nın üç hillalli mührü

*Bursa Mecmuası'*na göre, Bursa'daki Darülmuallimat Kongre Salonu, her perşembe öğleden sonra İslam ve Türk dünyası üzerine verilen konferanslarla dolmaktaydı. Bursa basınına göre, Ocak, Meşrutiyet Dönemi'nin en önemli kültür yuvası olarak faaliyet göstermekteydi.

Bursa Türk Ocağı'nın hemen her alanda milleti bilinçlendirmeyi hedefleyen konferansları Cumhuriyet Dönemi'nde de zenginleşerek devam etti. Bu konferanslara Ahmet Ağaoğlu ve Yusuf Akçura gibi önde gelen Türkçü aydınlar da konuşmacı olarak katıldı. Bursa Türk Ocağı, değişik etkinliklerle zenginleştiği temsil yoluyla vatandaşa millî tarih ve kültür bilinci aşılmasına çalıştı. Bu müsamerelerde alışılmadık dışında kadınlar da katıldı ve ilk kez Türk kadını, erkeklerin karşısında şiir okuma, konuşma ve temsil verme cesareti kazandı.

Köycülük Faaliyeti

Bursa Türk Ocağı, köycülükle ilgili ilk sistemli faaliyetleri başlatan Ocak durumundadır. 1923 yılına ait bir mecmuada, Ocağın, köylüyü aydınlatmak için "İrşad Encümeni" kurduğu belirtiliyor ve "Bu encümenin vazifesini izaha hacet görmüyoruz." deniliyordu. Ocak, köylüye yönelik olarak kurduğu "irşad encümenleri" ile köylere ulaşırken buralarda yaptıkları sohbet ve konferanslarla köylüyü birçok alanda aydınlatmıştı. Bursa Türk Ocağı, 30 Ağustos 1925 tarihinde aldığı Heyet-i İdare kararıyla bir köy teşkilatı kurarken Bursa'nın doğusunda ve batısında yer alan ve diğer köylere göre merkezi bir konumda olan İsa Bey, Çalı ve Sisi köylerini himayesine alarak örnek köy projeleri oluşturuldu. Bursa Türk Ocağı İdare Heyeti, 5 Kasım 1925 tarihinde beraberinde Ocaklı

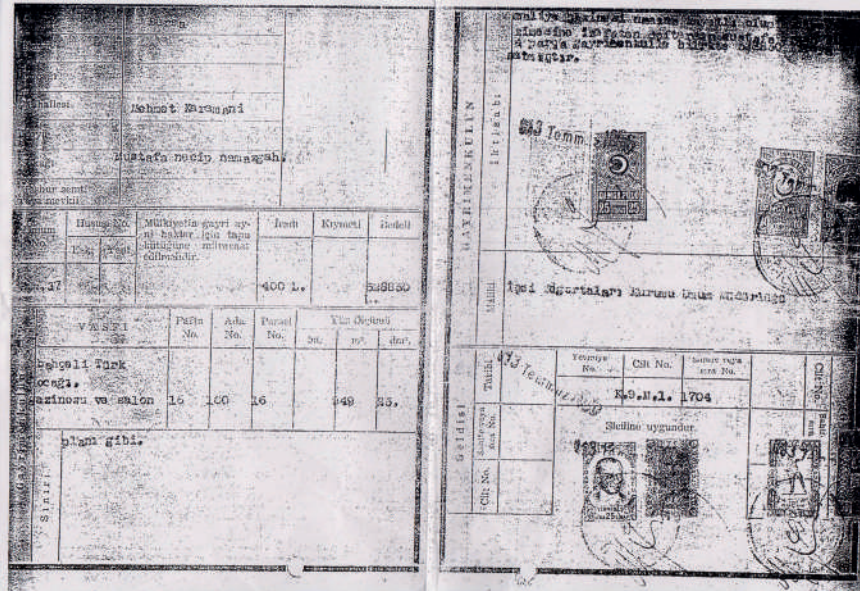
Bursa Türk Ocağı'nın merkez binası

Vali Kemal Bey ve Defterdar Mustafa Bey olduğu hâlde Çalı köyüne gitti ve köylünün sıcak ilgisiyle karşılandı. Köyde genel sağlık taraması yapan Ocak doktoru, 36 hastanın muayenesini gerçekleştirip 2 müzmin frengili hastayı da acilen merkeze sevk etti. Köyün altyapı sorunlarına da eğilen Ocak idaresi, köyde bir kanalizasyon sistemi kurulmasına ve köyde başıboş akan derelerin ıslahına karar verdi.

Sağlık Alanındaki Faaliyetler

Ocağın Cumhuriyet Dönemi'nde yoğun olarak faaliyet gösterdiği alanlar-

dan birisi de sağlıktı. İlk dispanserini 16 Ağustos 1924 tarihinde açan Bursa Türk Ocağı, bir buçuk aylık zaman zarfında 920 hastanın tedavisini gerçekleştirdi. Bu hastaların 402'si sıtma, 141'i iltihab-ı emma (bağırsak), 12'si romatizma, 37'si bağırsak ve 338'i de muhtelif hastalıklardan başvurmuştu. Ocak, sağlık hizmetlerini daha hızlı gerçekleştirmek amacıyla köyleri mıntikalara ayırmış ve doktorları da köy köy gezdirerek hastalara ilaçları yerinde dağıtmayı kararlaştırmıştı. 1926 yılında Bursa'da Türk

Mahfel'in eski Türk Ocağı mülkü olduğunu gösteren tapu belgesi

Ocağı ile Belediyeye ait dört sağlık ocağı bulunuyordu. Aynı yıl toplanan Türk Ocakları 3. Kurultay'a sunulan Merkez Heyeti Raporu'nda; Bursa Türk Ocağı'nda köycülük ve sıhhi faaliyetlerin yürütüldüğü vurgulanıyordu. Aynı şekilde, 1928 yılında toplanan 5. Kurultay'a sunulan Merkez Heyeti Raporu'nda Bursa Türk Ocağı'nda açılan dispanserin faaliyetine devam ettiği belirtiliyordu. Raporda, Bursa Türk Ocağı'nda 4.333 hastanın muayene ve tedavisinin yapıldığı vurgulanıyordu.

İktisadi Faaliyetler

Türkiye Cumhuriyeti'nin kalkındırılması ve Türklerin ekonomik bir refah düzeyine kavuşturulması milliyetçi aydınların en çok kafa yorduğu konulardan biriydi. Türk Ocaklarının millî bir ekonomi oluşturma düşüncesi Ocakların düzenlediği faaliyetlerde de göze çarpmaktadır. 1923 yılında Bursa Türk Ocağı'nı ziyaret eden Yusuf Akçura, "En Büyük Cihad" adlı konferansında, millî ekonominin önemini ve Ocakların yapması gereken faaliyetleri anlattı. Türk Ocakları'nın ekonomi alanında en çok faaliyet gösterdiği ve başarılı olduğu konu, yerli mallarının kullanılmasının teşvik edilmesidir. Bu doğrultuda Türk Ocakları Merkez Heyeti tarafından hazırlanan bir genelge, 20.000 adet basılarak ülke çapında dağıtıldı. Bursa Türk Ocağı, "Yerli Mallarını Koruma Cemiyeti" kurarak milletin yerli mallara rağbet etmesini ve millî üretime katkı sağlamasını teşvik eden

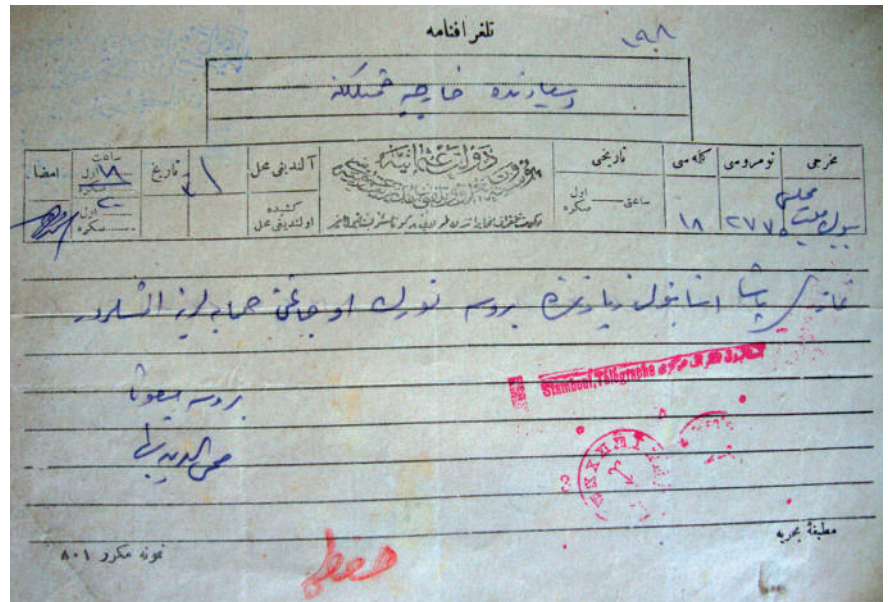
çalışmalar yaptı. Yine Ocağın, 1925 yılında Hariciye Nezareti'ne yaptığı bir başvurudan Ocağın sadece ülke içindeki değil, yabancı ülkelerde meydana gelen kalkınma hamlelerini de takip ettiğini ve bu hususta vatandaşları bilgilendirdiğini görüyoruz.

Spor Faaliyetleri

Bursa Türk Ocağı, diğer Ocaklara nazaran spor faaliyetlerini belli bir disiplin ve yönetmelikler çerçevesinde yürüttü. Ocak, 1926'da kurduğu Spor Derneği'yle birlikte, "Bursa Türk Ocağı Spor Derneği Töresi" adıyla bir nizamname hazırlayarak izcilik, fotoğraf, sahne, voleybol, futbol, millî

raks ve musiki gibi muhtelif şubelerde faaliyet gösterdi. Bursa Türk Ocağı Spor Derneği, Ocak binasından müstakil ve spor sahasına sahip olan başka bir binada hizmet veriyordu. *Türk Yurdu*'ndaki bir kayda göre Bursa Türk Ocağı, 1927 yılında bütün masraflarını bizzat karşıladığı 30 kişilik bir izci şubesine sahipti. İziciler; esnaf, tüccar, sanatkâr ve Ocaklı gençlerden oluşmaktaydı. Ayrıca 14 Ocaklıdan oluşan bir futbol şubesine sahipti. Şubenin bütün ihtiyaçları, Ocak tarafından karşılanmaktaydı. Bursa'nın en büyük kulübü olan İdman Yurdu Cemiyeti'nin Bursa Türk Ocağı'na iltilhak etmesiyle birlikte Ocağın futbol kulübü daha da güçlendi.

24 Mart 1931'de Çankaya Köşkü'nde Atatürk, Celal (Bayar), Sadri Maksudi (Arsal), Siirt Mebusu Mahmut (Soydan), Dr. Reşit Galip Vasıf (Çınar) ve Hamdullah Suphi beylerin bulunduğu bir toplantıda "Ocakların artık yapacak bir işi kalmadığına dair" bir rapor hazırlandı. Ardından, 10 Nisan 1931'de toplanan Türk Ocakları Kurultayı'nda, Ocakların kendini fesih ve tüm mal varlığını CHF'ye devretmesi kararı alındı. Böylelikle 1912'den beri faaliyette olan Türk Ocakları, menkul ve gayrimenkul mülküyle birlikte CHF'ye devredildi. Meşrutiyet'ten Cumhuriyet'e uzanan süreçte adeta bir köprü vazifesi gören Bursa Türk Ocağı da yeniden faaliyete başladığı 1950 yılına kadar faaliyetlerine ara verdi.

Mustafa Kemal Paşa'nın Bursa Türk Ocağı'nı himaye altına aldığı gösteren telgraf

Cumhuriyet'in İlk Yıllarında İnegöl

Bu yazımızda, Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulduğu ilk yıllarda (1923-1938) yayınlanmış resmî yıllıklardan ve kurumsal rehberlerden yararlanarak İnegöl'ü ele alacağız. 1926 yılına ait *Bursa Ticaret Rehberi*, 1927 *Bursa Salnamesi* ile 1934 *Bursa Yıllığı* verilerinden yola çıkıp bu yıllardaki İnegöl'ün idari, ekonomik, sosyal durumunu ortaya koymaya çalışacağız. İnegöl, Osmanlı zamanındaki son yıllarını (1880'lerden 1920 başlarına kadar) Ertuğrul Sancağı'nın bir kazası statüsünde geçirdi. Bu dönem içerisinde İnegöl orta büyüklükte bir yerleşim olmaktan öteye geçemedi. 1920'den 1922'ye kadar yaşanan Yunan işgal zulmü, mevcut olan bütün düzeni alt üst etti. İnegöl, işgalden kurtuluş tarihi olan 6 Eylül 1922'den sonra adeta yeniden doğdu.

Cumhuriyet'le geçen son yüzyılımızda İnegöl, çok büyük gelişmeler kaydetmiş ve bildiği üzere günümüzün

dev ticaret ve sanayi merkezi hâline gelmiştir. Bu son asırdaki büyük gelişmelerin asıl temeli, Cumhuriyet'in ilk yıllarında atıldığı için İnegöl'ün bu yıllardaki durumu özel bir önem arz etmektedir. Makalemizin asıl odak noktası olan Cumhuriyet'in ilk yıllarında İnegöl konusunun detaylarına şimdi geçebiliriz.

Bursa Ticaret Rehberi'nde İnegöl (1926)

Cumhuriyet'in üçüncü yılı olan 1926 yılı Türkiye'de yeni bir zaman algısının resmen başladığı yıldır. Eski takvimler (Hicrî ve Rûmî) bu yılın ilk gününden itibaren resmî tedavülden tamamen kaldırılmıştır. 1926 yılında *Ticarî ve İktisadî Bursa Vilâyet Rehberi* yayımlandı. Bu önemli kaynak yayın, *Türkiye Salon ve İlanât* gazetesi tarafından hazırlandı. Toplam otuz üç sayfalık bu özel yayında İnegöl'e de yazı ve fotoğraflarla yer verildi.

Rehberde ilk olarak "Ma'lûmât-ı

umumiye" başlığı altında İnegöl'ün coğrafi konumu, özellikleri verildikten sonra şehrin ithalat ve ihracat durumuna geçilmiştir. Buna göre İnegöl, dışarıdan (burada kastedilen yurt içidir) bir milyon iki yüz elli bin liralık mal alırken, bu miktardan biraz fazlasını (1.367.000 lira) dışarıya satmıştır. Peki, "İhraç ettiğimiz emtiâ" nelerdi? Çeşitli zahire ürünleri (buğday, arpa...), koza, afyon, kereste, kuru ve yaş meyve, ham deri, tütün ve yumurta gibi şeylerdir.

1926'da İnegöl'ün merkezi, nahiyeleri ve köyleriyle birlikte toplam nüfusu elli yedi bin civarında olan bir yerdir. Domaniç 1930'ların başlarına kadar İnegöl'e bağlıdır; dolayısıyla verdiğimiz rakamın içine burası da dâhildir. İnegöl'ün toplamda 130 köyü vardır. İnegöl merkezde 1926 yılında 2.100 hâne mevcuttu.

İnegöl'ün Kaymakamı Servet Bey, fôtürlü vesikalık fotoğrafıyla birlikte rehberde yerini almıştır. Bu sırada

Belediye Başkanı ise Ahmet Hamdi Bey'dir. Belediyenin yıllık bütçesi kırk sekiz bin lira gibi mütevazı bir rakamdır. Belediye, şehre iki saat kadar mesafeden demir borularla içme suyu getirmeyi kararlaştırmış ancak henüz hayata geçirememiştir. Şehrin caddelerindeki kaldırım yapımı ise rehberdeki deyimle "peyderpey" sürmektedir.

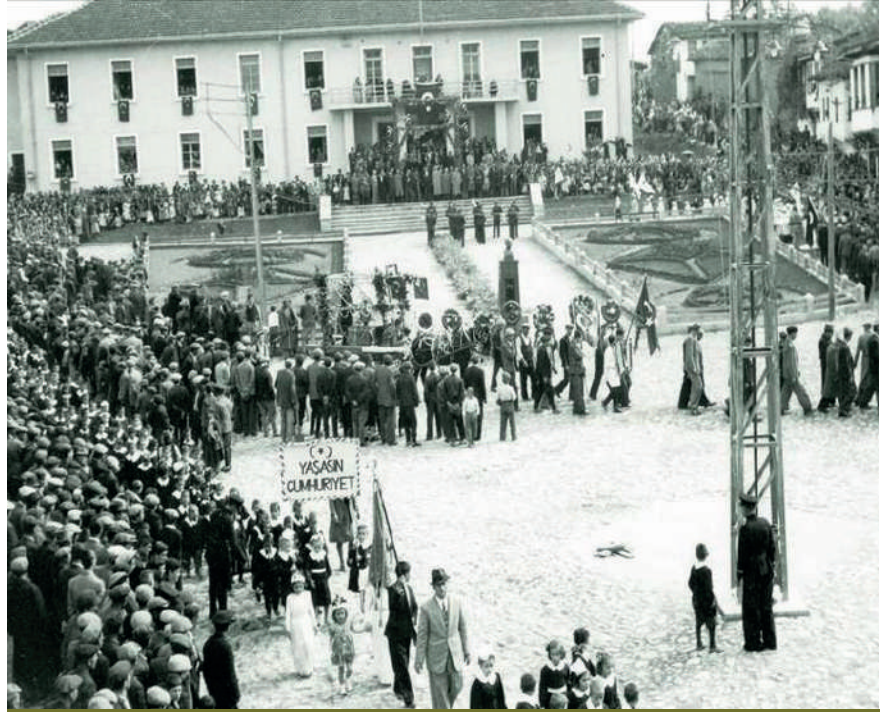
İnegöl'ün 1926'daki idari/mülki memurlarının isimleri rehberde listelenmiştir. Mal müdürü Süleyman Sami, tahrirat (yazı işleri) kâtibi İbrahim Efendi, nüfus memuru Mehmet Sabri, Jandarma kumandanı Kazım Bey, ziraat fen memuru Mustafa Hulusi Bey... bunlardan birkaçıdır.

İnegöl Ticaret Odası reisi bir kereste tüccarı olan İsmail Zühtü Bey'dir. Yardımcısı Şakir Bey'dir. Odanın azaları ise; Hafız Mustafa, İbrahim, Hatipzade Mehmet, Osman ve Mehmet efendilerdir. Odanın başkâtibi Hasan Basri'dir. İnegöl'ün o zamanki tüccar ve esnaflarından ileri gelen bir düzine kadar kişinin fotoğraflarına rehberin 27. sayfasında yer ayrılmıştır.

Haftada bir, perşembe günü, İnegöl'de olağan pazar kurulmaktadır. Aslında bu yüzyıllarca aynı gününde sürdürülmüş bir geleneğin aynen devamıdır. İnegöl-Bursa arasında daha 1926'da her zaman otomobil işliyormuş. Ulaşım ücreti ise adam başına 150 kuruştur. Adı geçen rehberimizde İnegöl'ün maden suyu Çitli ve Oylat kaplıcasından birkaç cümle ile bahsedilmiştir. Bu her iki doğal kaynak da 1926'da eski Osmanlı günlerindeki kadar gözde değildirler maalesef. Yine de bu zenginliklerinden bahsedilmiş olması, buraları Türkiye tüccarlarının dikkatine sunmuş olmaktadır. Oylat, İnegöl İdmanyurdu'na kiralanmıştır.

1926 Bursa Ticaret Rehberi'nin en önemli kısmı İnegöl'ün esnaf ve tüccarları hakkında verdiği bilgilerin bulunduğu satırlardır. Şehirdeki tek eczane Ali Reşid Eczanesi'dir. Şehirde görev yapan üç doktorun adına yer verilmiştir: Hükümet tabibi Halil, belediye tabibi Cemal, hastane sertabibi İhsan beylerdir bunlar.

İnegöl'de ismi verilen bakkaliye, Demir ve Emin biraderlerin İshakpaşa civarında, No: 2'deki dükkânlarıdır. Ayrıca Çınarlaraltı, No: 13'te Kes-

İnegöl'de Cumhuriyet Bayramı kutlamaları

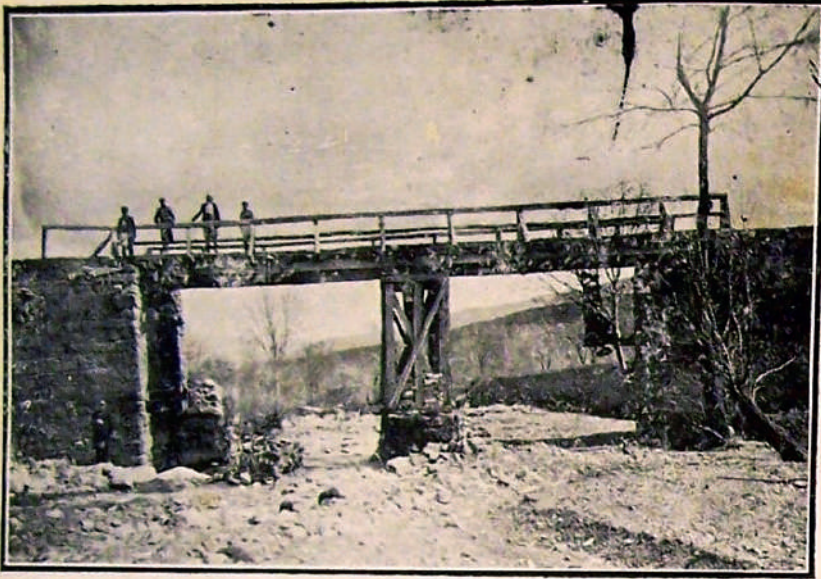
kinzade Bakkaliyesi vardır. Bunun da sahibi Osman Bey'dir. Mehmet Lütfü ve Hafız Mustafa biraderlerin Yeniçarşıbaşı, No: 3'te tuhafiyeye mağazaları ve çorap imalathanesi vardır. İnegöl'de en ağırlıklı esnaflar olarak terziler ön plandadır. "Her nevi erkek kadın çocuk elbiselerini kemâl-i dikkatle imal" eden Mehmet Ziver'in Halk Terzihânesi, Uzun Sokak, No: 26'da bulunmaktadır. Ayrıca Mehmet Kamil'in İktisat Terzihânesi de son moda üzerine, gayet zarif elbiseler dikmektedir. Adı geçen bu terzilerin fotoğraflarına rehberde yer verilmiştir. İnegöllü terziler aralarında "Dikici Esnafı Cemiyeti" adında bir dernek kurmuşlardır. Kuruluş tarihi 1341 (1925) yılıdır. Derneğin reisi Necmeddin Usta, Millî Yemini İmalathanesi'nin sahibidir aynı zamanda. Onun dernekteki yardımcısı ise Hezargradlı Mehmet Usta'dır. İnegöl'deki en önemli hazır giyimci (manifaturacı) Boşnak İbrahim Bekoviç ve biraderleridir. Bunların Yeni Bedesten civarında büyük dükkânları vardır.

İnegöl'de züccaciye esnafı olarak Ahmet Hilmi ve Mehmet Sâlim biraderler ön plana çıkarılmıştır. İnegöl'deki tek "Fabrika" Ömer Bey ve ortaklarının işlettiği un fabrikasıdır. Bu, aslında büyük bir su değirmenidir. Günde ancak yetmiş çuval hububat

öğütülebilmektedir. İnegöl'de ayrıca un tüccarları mevcuttur. Hüdaverdi oğlu Cafer, uncuların başında gelmektedir. Birinci, ikinci ve alelum yerli un bulundurur, Eski Tahıl civarı 82 no'lu dükkânında. Aynı civarlarda Uncu Murat'ın da dükkânı vardır.

İnegöl'de Ahmet Asım'ın Çarıklıbaşı, No: 3'te kundura imalathanesi vardır. Erkek, kadın ve çocuk kunduraları, çizme ve bot çeşitleri imal etmektedir. Diğer ayakkabıcılar ise, Eski Tahıl civarında dükkânı olan Hüseyin, Hezargradlı Hüseyin, Beylikhanı civarında Ali Rıza, Cafer Paşa Caddesi'nde Ömer Hilmi ve Kadir gibi kişilerdir. Terzilerden sonra en kalabalık esnaf grubunu oluşturan kunduracıların ayrıca bir de dernekleri (cemiyetleri) vardır. Bu dernek kurtuluşun hemen ertesinde (1922 sonlarında) kurulmuştur. Derneğin birinci reisi kösele tüccarı Mehmet; ikinci reis ise Ahmet Asım'dır. Derneğin merkezi Beylikhanı'nda bulunurdu.

İnegöl'de tüccar ve esnafa yardımcı olmak amacıyla yazıhane açmış olan Ahmet Nuri'nin ismi de rehberde geçmektedir. Kendisi aynı zamanda "muavin muhabir" sıfatıyla Anadolu Ajansı'nın İnegöl'deki temsilcisidir. "Teshilât (kolaylaştırmak) İdaresi" adını verdiği yazıhanesinde her türlü girişim ve iş takipçiliği yapmaktadır.

آمار نافعدن : روسه - ابنه کول بولی اوزرنده آق صو کو برسی

Belediye

Reis
Ali Reşit Bey

Belediye dairesi

İlan vermek, alım-satım danışmanlığı işleriyle uğraşmaktadır. Yazıhanesi, Hükümet Konağı civarında, No: 181'dedir.

Ticaret Rehberi'nin İnegöl iktisadî yapısının gelişmesi için zikrettiği en önemli ihtiyaç bankacılıktır. Bu ihtiyaç rehberde şu cümlelerle yazılmıştır: "Mahalli ihtiyaçların başında banka gelir. Millî bankalarımız tarafından bu mühim ticaret merkezinde şube veya acente tesisi lâzımdır." Gerçekten de 1926'da İnegöl'de Ziraat Bankası'nın küçük bir şubesi dışında

henüz hiç bir banka şubesi yoktu.

Bursa Vilayet Salnamesi'nde İnegöl (1927)

Vilayet Salnamesi'nden İnegöl verilerine geçmeden önce aynı yıl yapılmış olan genel nüfus sayımının İnegöl verilerini paylaşalım. Bilindiği üzere Türkiye Cumhuriyeti'nin ilk genel/resmî nüfus sayımı 1927'de yapılmıştır. 1927 yılında yapılan bu nüfus sayımında İnegöl merkez nüfusu 11.758'dir (6.215 kadın ve 5.543 erkek olmak üzere). İnegöl

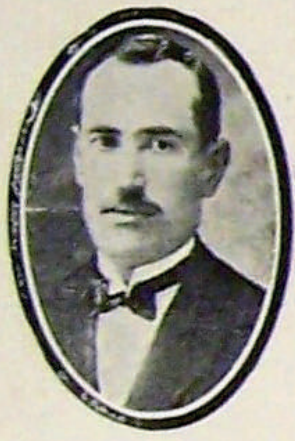
köylerinde yaklaşık otuz bin (29.301) kişi yaşıyordu. Bütün merkez, nahiyeler ve köylerin hepsinin, toplam 144 yerleşim yerinin, toplam nüfusu 59.120'dir. Kilometrekareye sadece yirmi yedi kişi düşüyordu. Şimdiki aşırı nüfus yoğunluğunu düşününce bundan yüzyıl öncesinin İnegöl'ü tenha bir yer sayılır.

1927'de sadece nüfus sayımı yapılmadı. Bu yıl içinde Bursa Valiliği resmî, kapsamlı bir yıllık hazırladı. *Bursa Vilayet Salnamesi* adındaki bu yıllık, Osmanlı Devleti'nin son dönemlerinden beri sürdürülen salname geleneğinin bir bakıma sonuncusu sayılabilir. 1927 *Bursa Salnamesi*'nin birçok yerinde İnegöl'den bahsedilmektedir: "İnegöl, havası güzel ve latif ve müteraki-i ticarete müstaid (ticari gelişmeye elverişli) bir kasabadır. Bu sebeple ahalişi umumiyetle çalışkan; ticaret, ziraat ve ormancılıkla meşguldür." Salnamenin 141. sayfası İnegöl'ün coğrafi ve özel konumunu tarif etmekle başlıyor ve ardından tek tek köylerin nüfus bilgilerine geçiyor.

Adı geçen salnamenin İnegöl ile ilgili en önemli bilgilerden birisi de 278.-279. sayfalarında geçen iktisadi durum ile ilgili kısımdır. Buna göre İnegöl'de ticaret odası vardır. Odaya üye tüccarlar zenginlik seviyelerine göre dört sınıfa ayrılmıştır. Birinci sınıf tüccar sayısı on; ikinci sınıf tüccar sayısı on beş; üçüncü sınıf tüccar sayısı altmış ve geri kalan 285 kişi ise dördüncü sınıf tüccar sınıfındadır. Yüz civarında küçük esnaf ise herhangi bir sınıf içerisinde mütalaa edilememiştir.

1927'de İnegöl'de banka olarak hâlen bir tek Ziraat Bankası şubesi vardır. İthalat ve ihracat ürünleri sıralanmış ve bunu üretilen ürünler izlemiştir. Dışarıdan aldığımız en önemli ürünler; şeker, kahve, gaz yağı, sabun, demir, benzin, makine yağı, kırtasiye... gibi şeylerdir. Buna karşılık tütün, koza, kereste, ziraat ürünleri, meyve, afyon... gibi ürünler dışarıya ihraç edilmektedir. Mesela, yıllık sekiz yüz bin kiloya kadar tütün yetiştirilmektedir. Altmış yedi bin kilo koza üretilmektedir. Bin kilo kadar afyon üretilip dışarıya satılmaktadır.

İnegöl'de üç tane un fabrikası vardır. Bunlar su ve motor ile çalıştırılırlar. Hoca köyünde Ömer Bey ve şürekâsı (ortakları); yine aynı yerde

مجلس عمومی اینہ کول
اعضاسندن شاکربک

مجلس عمومی اینہ کول
اعضاسندن امین افندی

مجلس عمومی اینہ کول
اعضاسندن نعمان بک

Hafız Ali'nin fabrikası ve Bursa yolu üzerinde Hayati Efendi'nin un fabrikalarıdır bunlar. *Salname*'deki ifadelerle bakılırsa "alet ve edevatları oldukça mükemmeldir". İki adet tahin imalathanesi ve iki adet marangozhane (Kemalpaşa Mahallesi'nden İsmail Zühtü ile Orhaniye Mahallesi'nden İlyas Usta) bulunmaktadır. Cuma Mahallesi'nde Kasapzade Emin Efendi ile Yenice'de Ayanzade, İnegöl'ün iki tahin imalatçısıdır. 1927 yılı İnegöl'ünün sanayisi bu kadardır. Bu sınırlı sanayi İnegöl'ün o günkü ihtiyaçlarını karşılamaktan uzaktır. İnegöl dağlarında doksan bin hektar ormanlık alan mevcuttur; bu alanın belirli kısımlarında kereste çıkarılmaktadır. Önceki yıllardan gelen maden imtiyazlarına gelince, bunların çoğu iptal edilmiş ve yetki hazineye geçmiştir.

Muallimler Birliği tarafından açılmış olan Gece Mektebi vardır. Elli beş talebesi bulunan bu mektebe hemen her yaşta insan okuma-yazma öğrenmek amacıyla gelmektedirler. Aynı mekteplerden birisi kırk talebe ile Tahtaköprü'de, diğeri ise otuz talebe ile Hamzabey'de açılmıştır. (s. 309) 1927 *Salnamesi*'nde vilayet dâhilindeki okul, talebe ve muallim adedini gösteren tablolar mevcuttur. Ancak İnegöl ve Yenişehir'e ait tablolar eksiktir. Bunun sebebi ise bu iki ilçenin daha yeni (aslında yaklaşık iki yıldır) Ertuğrul'dan (Bilecik'ten) ayrılıp Bursa'ya bağlanmış olmalarıydı. (s. 385)

İnegöl okullarında görev yapan müdürlerin isimleri salnamenin 464. sayfasında yazılmıştır. Bu isimlerden yola çıkarak İnegöl'de

1927'deki okullar hakkında bilgi edinilebilmektedir. Gazipaşa Mektebi'nde Faik Bey, İsmetpaşa Mektebi'nde Habibullah, Şükrünâilipaşa Mektebi'nde Osman, Kaşıkçızade Mektebi'nde Azmi, Kız Mektebi'nde başmuallimi Nefise Hanım, Ana Mektebi'nde Bahriye Hanım ve Tahtaköprü Mektebi'nde Rasim Bey yönetici olarak görev yapmıştır. İnegöl'de 1920'lerde ilk mekteplerden başka, orta ya da lise seviyesinde okullar yoktu.

Salname'de İnegöl Belediyesi hakkında bir takım bilgilere yer verilmiştir. (s. 408) Buna göre belediye-miz Hicrî 1280 (1864 yılı) tarihinde kurulmuştur. Bu bilgiyi esas alacak olursak belediyenin şu anki logosunda yer alan tarihi değiştirmemiz icap edecektir. Belediye kuruluşundan itibaren yaklaşık yirmi yıl çarşı üzerinde bir mahalde iken, 1884'te şu anki (1927 yılı kastedilmektedir) binaya taşınmıştır. Eski belediye binasının 2009'dan beri Kent Müzesi olarak işlev gördüğünü ekleyelim. Salnamenin 409. sayfasında İnegöl Belediyesi hakkında çok kıymetli bilgiler verilmiştir. Belediyenin Cumhuriyet'in ilk dört yılındaki bütçe rakamları verilmiştir. Ardından İnegöl Belediye Reisi olarak görev yapmış şahısların isim listesi Osmanlı'dan Cumhuriyet'e kadar (1927'ye kadar) verilmiştir.

Türkiye Cumhuriyeti kuruluşu sırasında İnegöl'ün belediye başkanı Hacı Emin Efendi'dir. Bu zât, 29 Şubat 1924'e kadar görev yapmış ve bu tarihte yerini Pazarcıklı Ahmed Hamdi Bey'e bırakmıştır. Ahmed Hamdi yaklaşık dört yıldır bu gö-

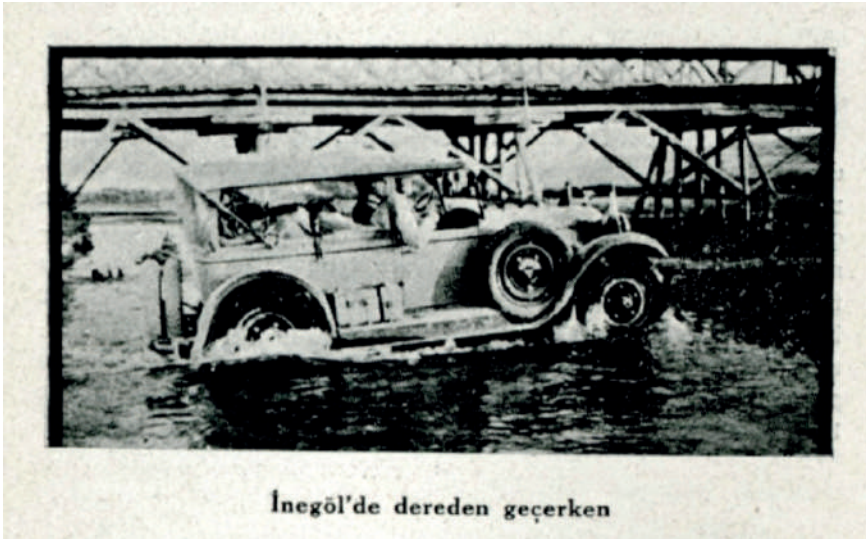
Memleket hastanesi

Belediye bedestanının kapısı

Ishak Paşa camii

revini sürdürmektedir. Belediye 75 bin lira sarf ederek şehir merkezine demir borularla su getirmiştir. 1926 senesinde fakir fukaraya üç bin beş yüz lira miktarında yardım yapılmıştır. Belediye ayrıca kaldırım ve köprü tamiratlarına çalışmaktadır. Belediyenin en son 1926 yılı bütçesi yetmiş bin liraya yaklaşmıştır (69.907 kuruş). İnegöl Belediyesi'nin başkanı, meclis üyeleri ve belediye çalışanlarının isimlerini 1927 *Salnamesi'*nden öğrenebiliyoruz.

1927 *Salnamesi'*nde İnegöl'de görev yapan memurların isim bilgilerine yer verilmiştir. Bu dönemde Bursa'da İl Genel Meclisi'nde İnegöl'ün üç temsilcisinin fotoğrafları da yer almaktadır. O dönemki adıyla Meclis-i Umumi'de yer alan İnegöl azaları Numan, Emin ve Şakir Bey'lerdir. Belirtilen tarihte İnegöl Kaymakamı Mehmet Servet Bey'dir. Kaymakamlık, Adliye, Nüfus ve Mal müdürlüğü çalışanlarının isimleri verilmiştir. (s. 463) İnegöl Askerlik Şubesi'nin yanı sıra İnegöl'de görev yapan diğer askerî personel bilgileri de eklenmiştir.

Bursa İl Yıllığı'nda İnegöl (1934)

Bilindiği üzere Türkiye Cumhuriyeti'nde 1928 yılı son günlerinden itibaren Arap Alfabeti resmen terk edildi ve onun yerine Latin Alfabeti getirildi. Türkçeye uyarlandığı için "Yeni Türk Alfabeti" denilen yeni yazıyla basılmış ilk Bursa yılı 1934 yılıdır. Bursa Belediyesi'nin görsellerle desteklenmiş zengin içerikli bir yılıdır bu. Belediye, bu yılı *Bursa Sesleri* gazetesinin sahibi ve matbaacı Sedat Bey'e sipariş verip hazırlatmıştır.

1934 *Bursa İl Yıllığı'*nda İnegöl ile ilgili muhtelif bilgiler ve fotoğraflar mevcuttur. 1934'te İnegöl, Tahtaköprü nahiyesi ile birlikte 91 köye sahip bir ilçedir. Domaniç nahiyesi Kütahya'ya bağlanmıştır. Yıl içerisinde İnegöl'de kaymakam değişimi yaşanmıştır. Önceki kaymakam Ekrem Bey, Balıkesir'e vali muavini tayin edilince onun yerine İbrahim Bey getirilmiştir. Selef halef her iki kaymakamın da yıllıkta yan yana fotoğrafları basılmıştır. Bir sonraki sayfa İnegöl Belediyesi'ne ayrılmış; hem belediye binasının hem de devrin belediye reisi Ali Reşit

Bey'in fotoğraflarına yer verilmiştir. Belediyenin kadrosu, bütçesi (49.526 Lira), teşkilat yapısı hakkında bilgiler verilmiştir. Belediyeyi ilgilendiren özel bir not aktaralım: İnegöl Belediyesi 1933 senesinde yüz yedi çiftin nikâhını kıymıştır. (s. 30)

İnegöl nüfusu bu tarihlerde 51.449'dür. Şehir, günden güne gelişmektedir. Merkezde 2.886 hane, 10 mahalle, 26 han, 760 dükkân, 53 kahvehane, 22 fırın ve 300 kadar araba vardır. İnegöl bu devirde yeni yeni elektrikle tanışmaktadır. Bir şirket yirmi yılığına elektrik imtiyazı almıştır. Şehirde elektrik santrali kurulmuştur.

İl Genel Meclisi'ndeki İnegöl temsilcileri Hüsnü Bey, Ömer Bey, Şükrü Bey ve Hakkı Bey'dir. İnegöl Ticaret Odası'nın reisi Nezir Bey'in takım elbiseli, papyonlu, sık bir fotoğrafı yıllığa eklenmiştir. İnegöl'ün 1934'te çeşitli kategorilerden toplam 300 tüccarı vardır. Yağhanelerin sayısı 9'a çıkmıştır. İnegöl'de artık Ziraat'ten başka 2. banka şubesi vardır: Adapazarı Emniyet Bankası 17 Temmuz 1929'da açılmıştır. Esnafa kredi sağlamak bu yeni bankanın esas misyonudur.

İnegöl'den Bursa'ya ulaşım bir buçuk saat süren otomobil yolculuğu sayesinde mümkündür. Hemen her saat otobüs ve otomobil bulunması 1934 yılı için dikkate şayan bir husustur. Konaklama için asri otel yapımına başlanması da önemli bir gelişmedir. İnegöl'de Hilâl-i Ahmer (Kızılay) Cemiyeti ile Tayyare Cemiyetleri kurulmuştur. Ayrıca şehrin spor ve kültür hayatında medar-ı iftihar bir kurum olarak İnegöl İdmanyurdu'nun adı zikredilmelidir. İnegöl, 1930 başlarında nihayet ortaokula kavuşmuştur. Halkın topladıkları yardımlar ve özveriyle açılmıştır bu okul. Şehir merkezinde bu tarihte beş tane ilk mektep mevcuttur ve ayrıca yirmi köyde ilkokul faaliyettedir.

Sonuç olarak denilebilir ki 1923-30 arası İnegöl, savaşların ve işgalin kötü etkilerinden sıyrılmış ve 1930'lar boyunca da hızlı bir gelişme göstermiştir. Biz de bu yazımızla Cumhuriyet'in ilk yıllarındaki değişim ve gelişmelerin İnegöl ölçeğindeki yansımalarını, dönemin üç ana kaynağından derlediğimiz bilgilerle ortaya koymaya çalıştık.

Kaymakam Ekrem bey
(Şimdi Balıkesir vali muavinidir)

Yeni kaymakam İbrahim bey

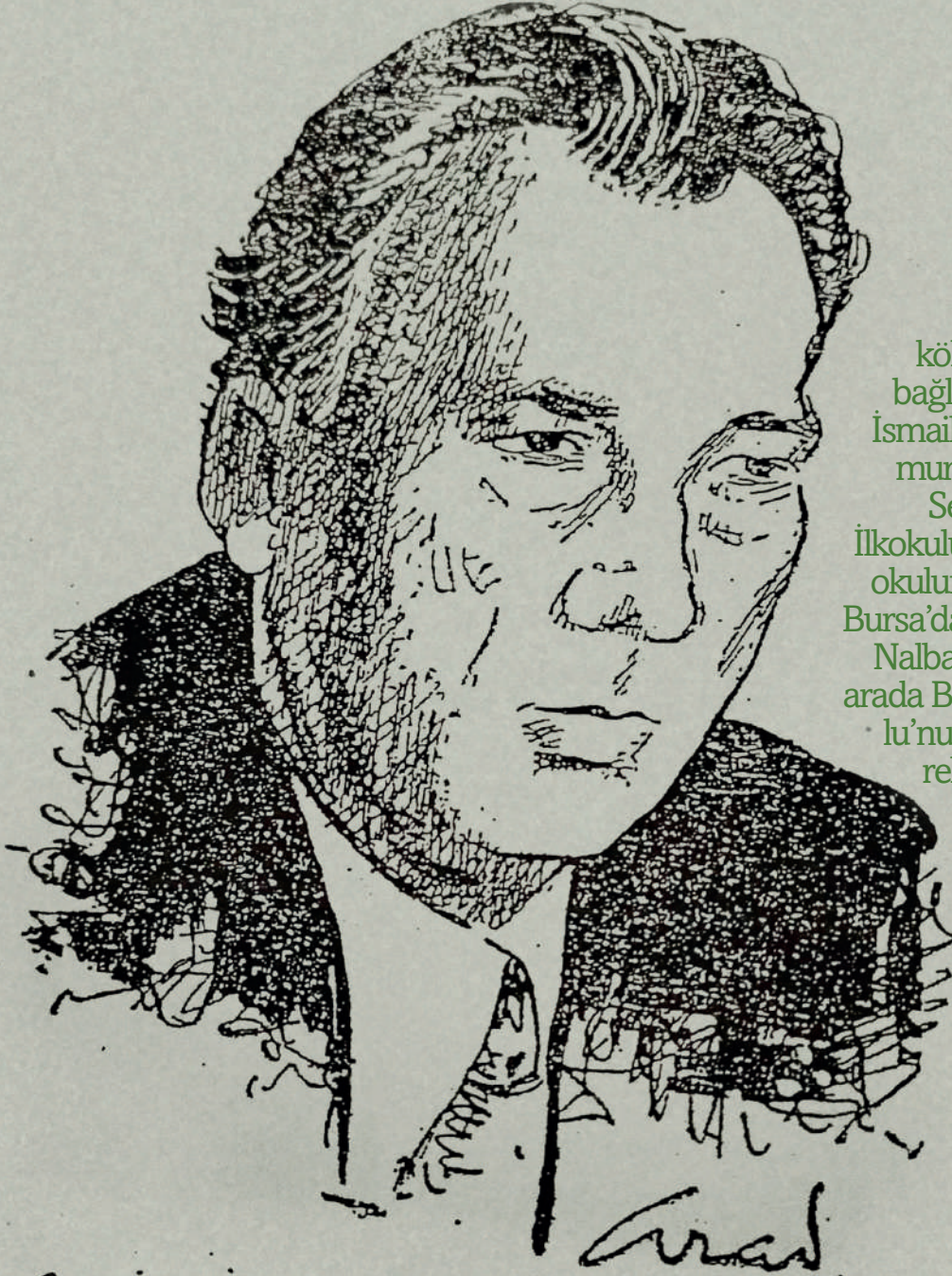

Adapazarı Emniyet Bankası İnegöl şubesi

Hükümet önü - 27.02.1930

Cumhuriyet Devri'nde Yetişen Bir Bursa Edibi: İsmail Gerçekşöz

Cumhuriyet Dönemi'nde Bursa'da yetişen en iyi edebiyatçılardan biri de İsmail Gerçekşöz'dür. Aile kökü aslen Bursa/Yenişehir'e bağlı Koyunhisar köyündendir. İsmail Gerçekşöz, babasının memuriyeti dolayısıyla bulunduğu Selçuk'ta 1925 yılında doğar. İlkokulu Manisa'nın Paşaköy yatılı okulunda, orta eğitimini İzmir ve Bursa'da tamamlar. Ailesi Bursa'da Nalbantoğlu semtine yerleşir. Bu arada Bursa İpekçilik Meslek Okulu'nu dışarıdan imtihanlara girerek tamamlar ve hayata atılır.

Agop Arad'ın çizgisiyle Gerçekşöz

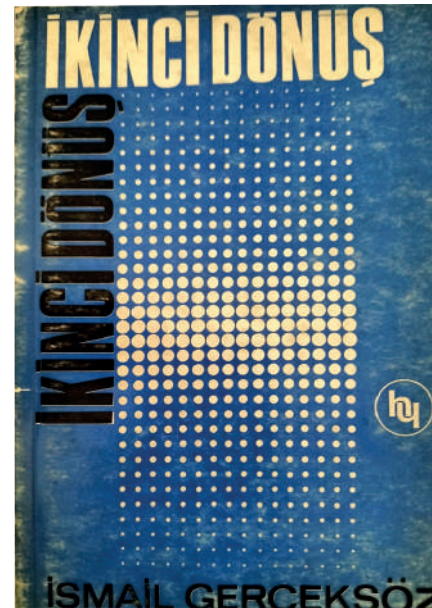
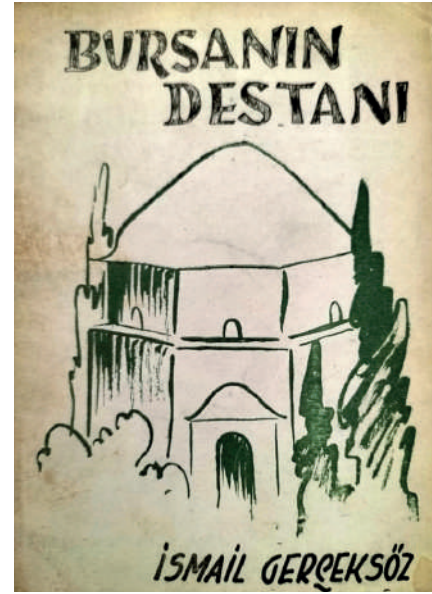
Ismael Gerçekşöz, şair mizacından ötürü pek ticari kaygı duymaz ama yine de kardeşi Ziya Gerçekşöz ile bir pastahane işletme deneyimleri olur. Tabii olarak sonuç hüsrandır. Bu arada edebî alâkaları çoğalır. O zaman Bursa'da öğretmenlik yapan şair Haşim Nezihi Okay, İsmail Gerçekşöz'ün edebî kabiliyetini adeta keşfeder ve onunla yakinen ilgilenir. Okay, Bursa'nın Alipaşa Mahallesi'ndeki geniş bahçeli bir evde oturmaktadır. İsmail Gerçekşöz, sık sık hocasını ziyaret ederek ona yazdığı son şiirleri okur. Gerçekşöz, yine bu sıralarda yaşıtı olan birçok edebî arkadaş edinir.ERCÜMENT UÇARI ve İLHAN GEÇER hususi olarak başka şehirlerden onu ziyarete gelirler. Arkadaş gruplarında şair-çizer Basri İmece, gazeteci Faruk Taşkıran, dekoratör Hüseyin Mumcu, eski nesilden Orhan Arıburnu, Baki Süha Ediboğlu gibi şairler de vardır. Bu arkadaş grubu Setbaşı'ndaki bir köftçide buluşup doyaya edebî sohbetlerde bulunur. Ve şair İsmail Gerçekşöz ilk şiir kitabını bu sıralarda yayımlar: *Aşık Sazından Şiirler* (1944).

Şair İsmail Gerçekşöz 1945 yılında askere gider. Üç yıla yakın bir süre Cumhurbaşkanlığı Muhafız Alayı Taburu'nda görev yapar. Askerliğini bitiren Gerçekşöz, öteden beri ilgi duyduğu gazetecilik mesleğine yönelir. *Ant* gazetesinde başladığı muhabirliğini *Tanin*, *Vatan*, *Yeni İstanbul* ve *Tercüman* gazetelerinde sürdürür. 1947 yılında kurulan Bursa Gazeteciler Cemiyeti'nin kurucuları arasında yer alır. Türkiye Gazeteciler Sendikası'nın kuruluşunda da Bursa'yı temsil eder. Bursa'da çıkan *Demet*, *Çatı* ve *Uludağ* dergileri başta olmak üzere *Sanat ve Edebiyat*, *Şadırvan*, *Bizim Türkiye*, *Kaynak* ve *İstanbul* dergilerinde şiirler yayımlar. Ve Gerçekşöz çok sevdiği Bursa'nın destanını yazar. *Şairin Bursa'nın Destanı* (1951) adlı epopesi oldukça ilgi görür. İçindeki çevre ve tabiat sevgisini yansıttığı *Yaşayan Ağaç* adlı denemesi de 1952 yılında basılır. Hayri Terzioğlu'nun sahipliğinde 1 Ocak 1950 tarihinde çıkan *Hakimiyet* gazetesinde gazeteci-yazar İsmet Bozdağ yazı işleri müdürü olurken İsmail Gerçekşöz de sayfa sekreterliğini üstlenir. Daha sonra aynı gazetenin yazı işleri müdürlüğüne getirilir.

Gazeteci-yazar İsmet Bozdağ'ın 1951 yılında Çelik Palas Oteli Müdürü olması üzerine otelde tertiplenen müzikli edebiyat gecelerinin de daimi konuğu olan Gerçekşöz, burada bir araya gelen tanınmış müzik (söz gelimi Münir Nurettin Selçuk) ve edebiyat insanları ile de dostluk kurar. 1954 yılında İsmet Bozdağ'ın sahipliğinde hayata geçen *Sağdıç* gazetesinin genel yayın yönetmenliğini İsmail Gerçekşöz yapar. Şair daha sonra, 1954 yılı içinde Gümüşçeken Caddesi'nde kendi matbaasını kurarak *Bursa Ekspres* gazetesini çıkarır. Gazete 1959 yılında *Ekspres Sabah Postası* ve daha sonra *Ekspres Akşam Postası* adlarını alır.

İsmail Gerçekşöz, 1960 İhtilali sonrasında kaotik ortamında kardeşi Ziya Gerçekşöz'le birlikte Batı Almanya'ya çalışmaya gider. Bursa'daki matbaasını gazeteci Lütfi Can ve Mustafa Tayla'ya bırakarak Gerçekşöz, Almanya'da *Stern* dergisinin basıldığı matbaada işe başlar. Kısa zamanda Almancayı öğrenir ve sosyal çalışmalara girer. Almanya sathında Türk işçilerinden oluşan vatansever ve milliyetçi bir işçi federasyonunun oluşmasını sağlar. Bu arada *Bursa Hakimiyet* gazetesinde "Almanya'dan Selâm" başlıklı köşesine düzenli yazılar yazar. Başta *Hisar*, *Türk Edebiyatı* olmak üzere tanınmış edebiyat dergilerinde de edebî ürünlerini yayımlar. 1972 yılında Almanya'da yazdığı yeni şiirlerini de içeren *İkinci Dönüş* adlı şiir kitabı *Hisar Dergisi Yayınları*'ndan çıkar.

Lise çağımında şiirle uğraşmak en büyük mesaimdi. 1973 yılında lise arkadaşım Mustafa Kemal Kuloğlu ile ortak bir şiir kitabı çıkardım. Şehrimizin yerel gazetesi *Hakimiyet*'te köşe yazıları yazan İsmail Gerçekşöz'e de bir adet imzalayıp gönderdim. Teşvik babında yazılacak birkaç satıra dahi razıyken bir de ne görelim? Şehir gazetemiz *Hakimiyet*'te hakkımızda "Almanya'dan Selâm" başlığı altında bir sütun yazı. Gerçekşöz'ün bu sütunda daha önce yazdıklarını ve çeşitli dergilerde yayımladığı şiirlerini okumuştum. Lâkin bizden övgüyle söz ettiği bu yazı gönülümüzü çalmış, ona karşı muhabbetimiz çoğalmış, mektuplaşmalarımız artmıştı. Onun Türkiye'ye dönüşüyle dostluğumuz daha da derinleşmişti. Türk Edebiyatı Vakfı'nın çalışmalarına katıldığını söylemişti

İsmail Gerçekşöz

Bursa'ya bir gelişinde. O sıralar *Millet* gazetesinde köşe yazıyor, matbaa makinelerini de ha getirdi ha getirecek Almanya'dan. O ara ben de sıkıntıdayım. Bursa'da çıkardığım aylık sanat dergisi *Yeni Nilüfer*'i, ekonomik sıkışıklıktan ötürü kapatmış, ne yapacağımı düşünüyorum. Bu durumda kim var dost, ağabey olarak? Tabii ki o. Kadıköy Acıbadem'deki dairesinde buluşuyoruz. O günlerde yalnız. Daktilosunda, gazeteye yetiştirmeye çalıştığı yazılar. Birkaçına bir arada çalışıyor. Sağa sola koşması, işlerini halletmesi ve artık yurdunda zeminini kurması gerek. Bunca yıllık özlemden sonra toprağında yaşamak ve yazmak mutluluk olacak şair için. Kadıköy lokantalarının birinde iyice dertleşiyoruz. Matbaasına "Nilüfer" adını vermek istiyor. "Nilüfer" onun kızının, benim de dergimin adı; olumluyorum. O gece *Millet* gazetesinde çalışmak için ondan söz alıyorum. Gazetenin sahibi Cahit Baydar'la iki dostlar o günlerde. Ertesi sabah Baydar'ın Şişli'deki evine gidiyoruz birlikte. Beni kendisine tanıştırıyor. Sanıyorum ricası yetiyor işe alınmama. Baydar, *Ankara Ticaret Gazetesi*'nin de sahibi. O gün uçakla Ankara'ya gidecek, Gerçekşöz'e İstanbul konularını havale ediyor.

Millet gazetesinin tirajı fena değil. Basın İlân Kurumu'ndan da çokça resmi ilân alıyor. Fakat gazete yine de benim hayal ettiğim gibi değil. Bir İsmail Gerçekşöz var, "Gerçek-Söz"

başlığıyla yazıyor. Bir Hulusi Yavaşlar var, sayfaları tertipliyor. Birkaç da genç idealist arkadaş var. *Millet* gazetesinde günlük sanat yazılarına başlıyorum "Sanat Otağı" başlığı altında. Ayrıca yazılarımı Ankara'dan gönderen Zeki Sofuoğlu "Millet" imzasını, Cavit Yamaç da "Karaduman" imzasını kullanıyorlar. Yazı işleri Tuncer Özbaykal da kısa değerlendirmeler ve siyasi hicivler yazıyor. Yazı kadrosunun gayreti gazete baskısını yapan Güneş Matbaası'nın ticari işçiliğine kurban oluyor ve gazete dizgi hatalarıyla yayımlanıyor. Evlilik telâşındayım o sıralar, bazen yazılarım aksiyor ama ben yine tüm gayretimle sinema, tiyatro ve edebiyattan bahsediyorum. İsmail abi nikâh şahidim olacak ama ah işler güçler... Nikâhtan sonra Bursa'ya yerleşeceğim için dönmeden gazeteye üç-beş yazı bırakıyorum. Bu sırada vedalaştığım İsmail Ağabey "Nevzat ben bu yere otuz yılda geldim. Sütununun kıymetini bil ve yazılarını aksatma." diye tembih ve tavsiyede bulundu. Aslında bilmez değildim elbet sütunumun kıymetini. Bilirdim ama yazarın kıymetini ya da çektiğini bilir miydik? Bütün yayımcı tanıdıklarımız ilk önce kâğıt, baskı ve diğer giderleri düşünürler de yazarı en arkaya bırakmazlar mı? Babî'nin kâğıt hamalları dahi belirli bir gelire sahipken, yazarları neden gariptir diye sorarım kendi kendime. Sorarım ve dönerim şehrim. Dönerken de yalnız kulaklarım değil, her yanım delik deşik olur "sütununun kıymetini bil" sözleriyle.

Yeni evlilere küçücük bir yardım olsun diye o can insanın gazete sahibini Bursa'dan göndereceğim yazılara bedel ödemeye ikna edişiyile bir müddet de Bursa'dan yazıyorum *Millet*'e. Lâkin ay bitip İstanbul'a vardığımda muhasebenin çıkardığı zorluklara dayanamıyor ve ayrılıyorum gazeteden. Sonradan İsmail Gerçekşöz de bırakmış gazeteyi.

"Asker oldum, piyade" der o türkü ya, ben de muhaberci oldum Kayseri Muhabere Destek Bölüğü'nde. İsmail Gerçekşöz de *Orta Doğu* gazetesi başyazarlığına başladı. Milleti için taşıdığı yüksek hislerle ulaştığı fikrî yapısını, siyasî alandaki hizmetiyle bütünleştiren bir köşe yazarıdır artık o. Bense şairliğini önemsiyorum her zaman. Yazı dünyasındaki asıl izini

şiiirlerinde buluyorum.

1980 Mart'ında vatan görevimi bitirip Bursa'ya dönmüştüm. Yeni kurduğum Tuğ Kitabevi'nde daha çok sanatçı dostlarımın eserleri üzerinde çalışıyorum. Bu arada Gerçekşöz millet derdiyle hemhâl bir gazeteci-yazar ya, o dönemin lânet terörü onu apansız yakalıyor ve aramızdan alıyor. Haberi o zaman Bursa'da çıkan *Yeşil Bursa* gazetesinin emekçilerinden Mustafa Yıldız'dan alıyorum. Gazete de alelacele bir yazı istiyor benden. Elim ayağım tutuk, bir şey yazamıyorum kuru bir biyografiden başka.

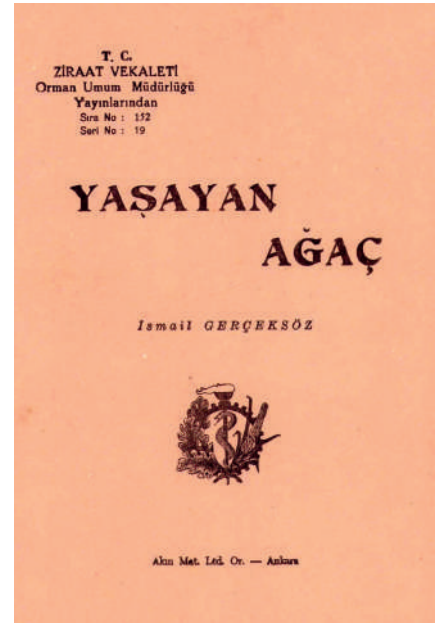
Cenazesi Bursa'ya getiriliyor. Ulu Cami'de kılınan cenaze namazından sonra -TGS'nin kuruluşunda temsilciliğini yaptığı- Bursa Gazeteciler Cemiyeti'nin önünde ve mezarı başında yapılan sade törenlerle toprağa verdik Gerçekşöz'ü. Halâ eksilmedi sıcaklığı diyorum ya, bunda şiiirleriyle hep yanı başımızda oluşunun da payı var gibi geliyor bana.

Âşık Sazından Şiiirler'den:

"Dağlar kat kat bulutlu
Toprak sarı gök siyah
Yine bir başlayış var
Başka güne bu sabah
("Sonbahar" adlı şiiirden)
"Bütün varlıklara bi taraf
Ve bütün varlıklardan üstün
Bir dünya var içimde"
("İçimizdeki Dünya" adlı şiiirden)

İkinci Dönüş'ten:

"Büyük şehirlerin meydanlarında

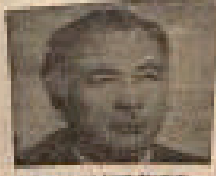

Orta Doğu

Diğer haberler
12 sayfalarda

DÖRT AYDA İKİ ŞEHİT VERDİK

İlhan Darendelioglu'ndan
sonra Orta Doğu ikinci
şehidini dün verdi

İSMAİL GERÇEKSOZ öldürüldü

Olay Basın çevrelerinde
geniş iritişmeye yol açtı
İbrahim Gerçeksoz'un
durumu oldukça ağır

Bayazırının delmiş
baklıktan şehid eden
kennisizler - eglunu da
sırtı...

İsmail Gerçeksoz, Bursa'da bir asker tarafından vurulmuş ve şehit edilmiştir. Fotoğraf, Bursa'da çekilmiştir.

Mermere yazılmış bir hatırayız şimdi
Meçhul asker anıtına adımızı yazdılar
Yiğit diye"
("Bir Şehit Konuşuyordu" adlı şiir-
den)

"Senin bayrağındaki yıldız kızıl
Benim yıldızlarım altın sarısı
Benim topraklarımdan doğup batardı
daha dün
Gökteki yıldızların yarısı"
("Bir Devir ve Bayrağımızdaki Ay"
adlı şiirden)

"Bu yüzler bizimkilerin yüzleri
En derin uykularında uyanık
Kafkas dağlarının rüzgârından sert
Yemen çöllerinden yanık"
("Bizimkilerin Yüzleri" adlı şiirden)

"Fırtına çıkmıyordu o gün denizde
O gemi demirlemeseydi Hamburg
limanına
Polina hiç doğmayacaktı
Hayatında ne Ahmet
Ne Hans ne Fernando
Polina hiç sevmeyecekti
Ve daha fenası
Polina hiç ölmeyecekti"
("Polina'nın Ölümü" adlı şiirden)

Onun düşünce ve duygu mayasını
oluşturan unsurların en önemlisi
milliyetçilikti. Milliyet şuuru onun
şiirinde ince bir duyarlılık hâlinindedir.

Bağırmeden hissettiren bu tür bir
şiire varmanın bilhassa son yıllarda
öyle herkesin harcı olmadığını göz
önünde tutmak gerekir. O şiirinin
sınırlarından çıkmayan, kurallarını
ihmal etmeyen, bunu yaparken de
fikrini yerli yerine koyabilen bir şa-
irdir.

Tanpınar'ın "Bursa'da Zaman"ını bir
yana bırakırsak, Bursa için en güzel
şiipleri Gerçeksoz yazmıştır diyebiliriz.
Bursa'yla ilgili destan çalışmalarının
yanı sıra Bursa'yı konu alan diğer
şiipleri de bir şehrin gerçekten ne
kadar sevilebileceğini, hissedilebile-
ceğini gösterir.

"Bir eski masal gibisin şimdi
Çocukluğumun ağlayan sesi
Merdiven merdiven ovaya doğru
Gençliğimin Muradiye'si" dizeleriyle
başlayan "Muradiye" şiiri, bu semtin
en güzel anlatımıdır. "Kaç semt bü-
yük ruhlardan nasibini alır da ölüm-
süz şiirlere konu olabilir?" diye düşü-
nüyorum şu dizelerini okurken:

"Çatlamış mermeri, solmuş çinisiyle
Muradiye'de
İnsanlar çalışmasa, gezinmese, ak-
şam olup yatmasa
Kendimizi unuttuk muhakkak
Rüzgâr zamanı hatırlatmasa"

Ve Almanya'da Bursa için çekilen
hasret:

"Yeşil deyince çini, ağaç deyince çınar
Şehir deyince sen
Tenhalara çekilip ağlamak gelir
içimden
Nasıl özledim bilsen"
("Bursa'ya Özlem" adlı şiirden)

Hep bildiğimiz şey; birçok şairin ve
yazarın sonlarını dahi hissedebilecek
sezgiye sahip olduklarıdır. Şiipleriyle,
nesirleriyle vadenin olduğunu
gösterirler bu soy sanatçılar. Gerçek-
söz de onlardan biri olarak göçüşü
"uzanıp kalıvermek"i şiirleştirmiştir
Türk Edebiyatı dergisinin Mart 1980
tarihli sayısında:

"Budur işte feleğin bize oyun oyna-
mışlığı
Unun elenip eleğin duvara asılmışlığı
Nefes daralır, dizler iki adımda yoru-
lur da
Uzanıp kalıvermek de var günün bi-
rinde ansızın
Olur da!.."
("Sona Doğru" adlı şiirden)

İsmail Gerçeksoz eserleri ve hatıralarıyla
bizimle yaşayacaktır. Bursa'mızın
yetiştirdiği bu edebiyat ve ülkü
adamını hiç unutamayız. Ruhu şad
olsun.

Ömer Rıza'nın Kaleminden Cumhuriyet'in İlk Yıllarında Bursa

Köklü geçmişi ile tarih ve kültür şehri olan Bursa; Osmanlı İmparatorluğu'nun ilk başkenti olması hasebiyle Türk tarihinde önemli bir yere sahiptir. Coğrafi güzelliklerinin yanında tarihî ve estetik mekânlarıyla Anadolu'nun muhteşem geçmişinin yıldız şehirlerinden biri olan Bursa, birçok kültür sanat adamına ev sahipliği yapmıştır. Bu ev sahiplikleri neticesinde nice şair, yazar, araştırmacı, seyyah onu layığıyla tanıtmak, kalıcı kılmak için eserler kaleme almıştır. Ona dair yazı yazarlardan biri de önemli kalemlerimizden Ömer Rıza Doğrul'dur.

Ömer Rıza Doğrul'a Dair

Araştırmacı, gazeteci, yazar, Ömer Rıza Doğrul; imparatorluğun en uzun yüzyılına şahitlik etmiş, Osmanlı Devleti'nin yıkılışını görmüş, Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşuna tanıklık etmiş çok çalışkan ve velut bir yazar, çok partili dönemin ilk milletvekillerinden biridir. O; edebiyat, tarih, İslâm tarihi, felsefe, din, ahlâk gibi konularda telif ve tercüme eserlerin yanında birçok makale de kaleme almıştır. Bazı kaynaklarda onun Arap¹ asıllı olduğu yazılsa da aslen Burdurlu olan Ömer Rıza Doğrul, 1893 yılında Kahire'de dünyaya gelmiştir. Ezher'de 1911 yılında hukuk tahsilini tamamlamış, Arapçayı ve İngilizceyi tercüme yapacak derecede öğrenmiştir. 1914 yılında Mısır'da tanıştığı Mehmet Âkif'i ziyaret için İstanbul'a gelen Ömer Rıza, I. Dünya Savaşı'nın başlaması üzerine, İstanbul'a yerleşmiştir. Millî Mücadele lehine yazılar yazan Ömer Rıza; 4 Mart 1925'te çıkarılan Takrir-i Sükûn Yasası gereği Şeyh Sait İsyanı'nın çıkışında muhalefet basınının rolü olduğu gerekçesi ile İstiklâl Mahkemesi tarafından tutuklanmışsa da mahkeme safahatından sonra suçsuzluğu ortaya çıkmış ve beraat etmiştir.² Matbuattan ömrü boyunca ayrılmayan Ömer Rıza Doğrul, 14 Mayıs 1950 yılında Demokrat Parti Konya Milletvekili seçilmiş, 13 Mart 1952'de Cerrahpaşa Hastanesi'nde tedavi görürken kalp krizi geçirerek vefat etmiş ve Edirnekapı Şehitliği'ne defnedilmiştir.³ Mehmet Âkif, Ömer Rıza'ya hasta olduğu, tam tespit edemediğimiz, bir zamanda şöyle bir tarih düşmüştür:

*"Tarih-i tamam-ı rihletindir,
Eyvah Ömer Rıza'ya ya Hu."⁴*

1914 yılında İstanbul'a yerleşerek Osmanlı matbuat dünyasına dâhil olan Ömer Rıza, hayata aynı çerçevede bakan Âkif'le ünsiyet geliştirip onunla görüşmeler esnasında Cemile Hanım (1900-1981) ile tanışmış ve 1918 yılının başında evlenmiştir.⁵ Nikâh şahitliğini ise Âsım'ın Köse İmam'ı Bosnalı Ali Şevki Hoca yapmıştır.⁶ Ömer Rıza Doğrul ile Cemile Hanım'ın evliliğine; Kahire'den *Sebilürreşad*'a gönderdiği, Mısır'da Türklere hücum eden bir doktora karşı müdafaayı konu alan bir yazının vesile olduğu söylenebilir. Mehmet Âkif'in dikkatini çeken bu yazı üzerine Âkif, onu tanımadan "İstikbalin büyük bir muharriri yetişiyor!" diyerek takdir hislerini ifade etmiştir.⁷

1 Mehmet Akif bu hususu şöyle anlatmıştır: "Mısır seyahatlerinden Akif'in hususi hayatı için de bir ehemmiyetli netice çıktı. Kahire'de *Eşş'a'b* gazetesinin (Millet) muharriri Ömer Rıza'yı tanıdı. Ve Akif ona kızı Cemile Hanımı verdi. Mısır'dan başka yerde kendine damat bulamadın mı? bu sualime karşı Akif o gün uzun uzun sustu. Ve bu sorguya ertesi gün, muhaveresiz cevap verdi. Ömer Rıza Türk'tür." (Mithat Cemal Kuntay, *Mehmed Akif*, Timaş Yayınları, İstanbul, 2012, s. 214.)

2 Tahirül Mevlevi, *Matbuat Âlemindeki Hayatım ve İstiklal Mahkemeleri*, Nehir Yayınları, İstanbul, 1991, s. 176-186.

3 Tahsin Yıldırım, *Dalgalı Bir Ömrün Hikâyesi: Mehmet Âkif ve Aile Efradı*, Pendik Belediyesi Yayınları, İstanbul, 2017, s. 47-51.

4 Mahir İz, *Yılların İzi*, Kitabevi Yayınları, İstanbul, 2014, s. 341.

5 M. Ertuğrul Düzdağ, *Mehmet Âkif Ersoy*, KTB, Ankara, 1997, s. 76.

6 Turgay Anar, *Bosnalı Ali Şevki Hoca*, Pendik Belediyesi Yayınları, İstanbul, 2017, s. 25.

7 Eşref Edib, *Mehmet Âkif: Hayatı, Eserleri ve Yetmiş Muharriri*

Ömer Rıza Doğrul

Mehmet Akif Ersoy

Raif Bey'in, muhasipliğini Hayri Bey'in yaptığı "Bursa Çekirge Otel ve Hancılar Cemiyeti", bu bölgede faaliyete başlamış yirmi bir kaplıca işletmesini içine almıştır.¹³ Daha önceden düşünülen ancak akim kalan böyle bir cemiyetin tesisi halkın devam eden rağbeti, işletmelerin el birliği ile hareket ihtiyacından doğmuştur. 1932 yılında beklenen müşteri gelmeyince firmaların tek başlarına çabaları beklenen sonucu vermediğinden, ayrı ayrı davranmanın derde derman bulamayacağı anlaşıldığından cemiyet vücut bulmuştur. Otelciler cemiyetinin teşekkülüne sebep olan amillerden biri otelciliği ilerletmek ve Çekirge'yi tam bir su şehri yapmaktır. "Çekirge'nin suları Avrupa'nın herhangi su şehrinde emsaline tesadüf edilmeyecek derecede kuvvetli ve şifalı hassalar itibarıyla bütün emsaline faik olduğu için onun tam bir su şehri, tam bir tedavi şehri olması için hiçbir mâni yoktur. Otelciler Cemiyeti bu gayeyi istihdaf ederken bütün alâkadar makamların müzaheretini kazandıktan başka mütehassıslarımızdan da yardım görecektir. Fakat bundan bugün otellerin istirahat esbabını ve vesaitini cami olmadıkları anlaşılmamalıdır. Bilâkis bugün gerek şehir, gerek Çekirge otelleri, rahat, temiz, iyi ve ucuzdur. Çekirge'de otellerin güzel bahçelerinde sükûnet ve güzellik içinde, temiz ve serin hava koklamağa doyum olmuyor. Otellerin hepsi de su banyolalarıyla mücehhezdir."¹⁴ Cumhuriyet sonrasında imar faaliyetlerine hız veren Bursa'da birçok otel, kaplıca yenilenmesine rağmen müşteri bulamamıştır. İşletmeler aileleriyle gelenlere, uzun süre kalanlara önemli indirimler yapılacağını, fi-

yalara kahvaltı ve yemeğin dâhil olduğunu duyurmak ve reklam yapmak için İstanbul gazetecileri vasıtasıyla tanıtım faaliyetlerine girişmiştir. Yalnız ya da grup hâlinde gelen seyyahları, gazetecileri, yazarları önde gelen farklı meslek gruplarındaki kişileri Bursa'ya davet edip onlar kanalı ile şehri ve yapılanları anlatmak için Bursa sevdalısı *Cumhuriyet* gazetesinin Bursa muhabiri Musa Ataş'ın¹⁵ rehberliğinden istifade etmiştir. Cemiyetin, ilk iş olarak gazetecileri davet etmesi ve matbuatın yardımını temine çalışması onlar açısından faydaya mazhar olmuştur.

Bursa Otellerinde Birkaç Gün

Cumhuriyet sonrasında Bursa Belediyesi, kenti imar etmek için çeşitli faaliyetlere girişmiştir. O yıllarda Bursa Belediyesi kentin çehresini olumlu anlamda tanınamayacak kadar değiştirmiştir. Eski oteller onarılmış, ulaşım imkânları genişletilmiş, şehrin su ve elektrik işleri yoluna konmuştur.¹⁶ Bursa otelciliği Bursa'nın iktisadi hayatında mühim bir rolü haiz olduğundan yeni oteller de yapılmıştır.¹⁷ Konaklama imkânı sağlayan binaların yapımı teşvik

15 Musa Ataş (Dağıstan 1901 - Bursa 1964): Bursa basın tarihinin önemli isimlerinden olan Ataş, Bursa gönüllüsü olarak şehri tanıtmak için birçok faaliyete imza atmıştır. *Ant, Hâkimiyet-i Milliye, Halkın Sesi, Cumhuriyet* gibi gazetelerde yazmıştır. Eserleri: *Elli Yıl Önce Bursa* (1960), *Bursa Kılavuzu* (İstanbul 1944), *Bursa Kaplıcaları ve Otelleri Broşürü* (1952), *Tarih ve Tabiat Şehri Bursa* (1948), *Bursa Sanatları* (1949).

16 Ragıp Kemal, "Bursa'da Hararetli Bir Belediye Faaliyeti Var", *Akşam* gazetesi, 29 Eylül 1934, S. 5738, s. 8.

17 Musa [Ataş], "Bursa'da İlk Koza", *Hâkimiyet-i Milliye* gazetesi, 22 Haziran 1931, S. 3567, s. 5.

13 Ö[mer]. R[ıza], "Çekirge Hastanesi Modern Bir Şifa ve Sıhhat Yurdudur", *Vakit* gazetesi, 22 Temmuz 1932, S. 5220, s. 5.

14 Ö[mer]. R[ıza], *agm.*, 21 Temmuz 1932, S. 5219, s. 5.

edilirken belediyenin sıcak su kullanan sektörler farklı fiyat uygulaması, kaplıca ve otel işletmecilerine pozitif ayrımcılık yapılmaması eleştirilere konu olduğundan bu dert "büyük bir hoşnutsuzluk tevli" etmiştir.¹⁸

Otel işletmecilerinin Bu sıkıntılarını gören Ömer Rıza'ya göre işletmelerde su ile tedaviden istifade eden seyyah ve misafirler Bursa'nın birçok sanayisine de rağbet göstermekte ve bu suretle bütün şehir istifade etmektedir. Onun için Bursa Çekirge otellerini boş bırakmamak bütün Bursa'ya kazandıracığından bu tarz hususların dikkate alınması gereğini ifade etmiştir. Sıkıntıları dile getirmek için kurulan cemiyetin teşekkülünün bütün Bursa için çok hayırlı olduğunu da yazmıştır. Öteden beri yalnız İstanbul'un değil, bütün memleketin tanıdığı ve sevdiği muhitlerden olan Bursa ve özellikle Çekirge, İstanbul'a çok yakın ve en kısa tatil zamanını büyük istifade ile geçirmeye müsait olmasına rağmen sonbahar aylarında bile boş olmasını ulaşımın yetersizliğine bağlanmasını yanlış bulmuştur. Ona göre: "Bursa ve Çekirge otellerinin bu sene tenhaca olmalarının sebeplerinden biri, onların kısa tatiller için müsait olmadıklarını zannetmektir. Bu doğru değildir.

Birkaç tedbir ile meselâ Bursa'ya perşembe akşamı hareket ederek cumayı orada geçirmek ve cumartesi sabahı işi başına dönmek ve Bursa ve Çekirge'de iki gece bir gün kalarak deniz, kıy, dağ havasından, Bursa'nın kaplıcalarından istifade etmek mümkün olur. Bütün bu cazibeleri bir arada bulmak ve hepsinden müstefit olmak kolay bir iş değildir. Hâlbuki Bursa bütün bunları, en müsait ve herkesi memnun edecek şeraitle temin ediyor. Otelciler Cemiyeti Mudanya ile İstanbul arasında herkese tatilinden istifade ettirecek surette vapurlar işlemesine teşebbüs ederse, mühim semereler elde eder."¹⁹ Ömer Rıza ve diğer misafirler; Bursa'daki günlerini, bakımlı, temiz otellerde ve güler yüzlü insanların samimi hasbihalleri arasında ve eğlence içinde geçirmiştir.

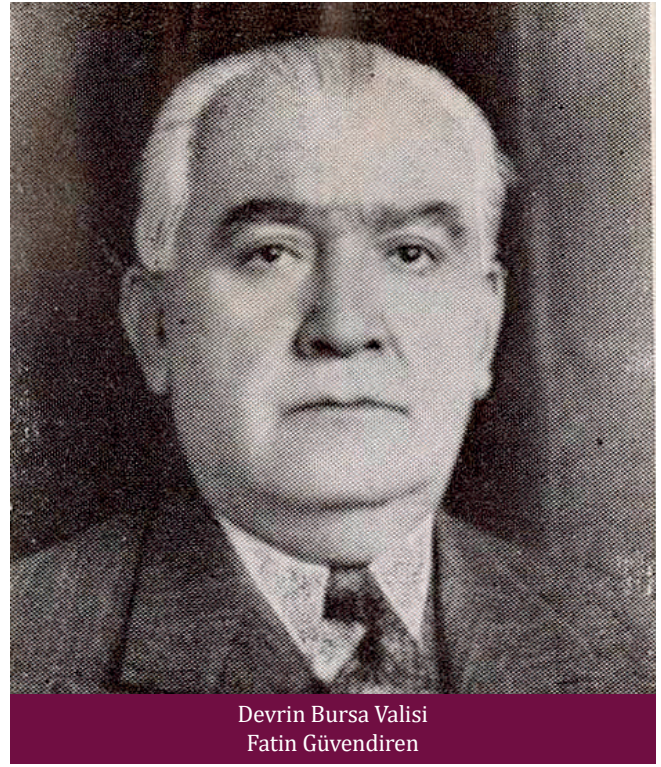
Modern Bir Şifa ve Sıhhat Yurdu: Çekirge Hastanesi

Bursa'nın kurtuluşunda askeri hastane olarak kullanılan Splendid Oteli 1925'te satın alınarak Askeri Hastane ismiyle faaliyetine devam etmiştir. 1927 yılında hastanenin elektrik cihazı ve sıcak hava aletlerinin alınması, 1932 yılında asansör ve kaloriferi yaptırılması ile modern bir görünüme kavuşmuştur. 1933 yılında sıcak maden sularına sahip banyo tertibatı ve elektrik cihazları ile hizmet çeşitliliği artırılıp fizyoterapi hizmetleri de verilmeye başlanmıştır. Çekirge semtinin havadar bir yerinde, manzarası mükemmel bir mevkide olan hastanede düzenlemeler devam etmiş, boyanmış, gerekli bölümler eklenmiş, banyolar modern bir şekilde yenilenmiş ve özellikle fizyoterapi ve mekanoterapi cihazları gibi çeşitli modern tedavi aletleri ile donatılmıştır. Bu sayede başta romatizma ve çeşitli sinir hastalıklarına ait ağrılar tedavi edilmiştir. 1934 yılında hastanenin yanında elektrik tedavisi ile çamur banyoları için ek binalar yapılmaya devam edilmiştir.²⁰

18 Ragıp Kemal, "Kaplıca Şehrinde Göze Çarpan Şeyler", *Milliyet* gazetesi, 17 Eylül 1932, S. 2372, s. 7.

19 Ö[mer], R[ıza], *ağm.*, 21 Temmuz 1932, S. 5219, s. 5.

20 Mine Akkuş, "Atatürk Dönemi Bursa'sında Tıp Çalışmaları-I",

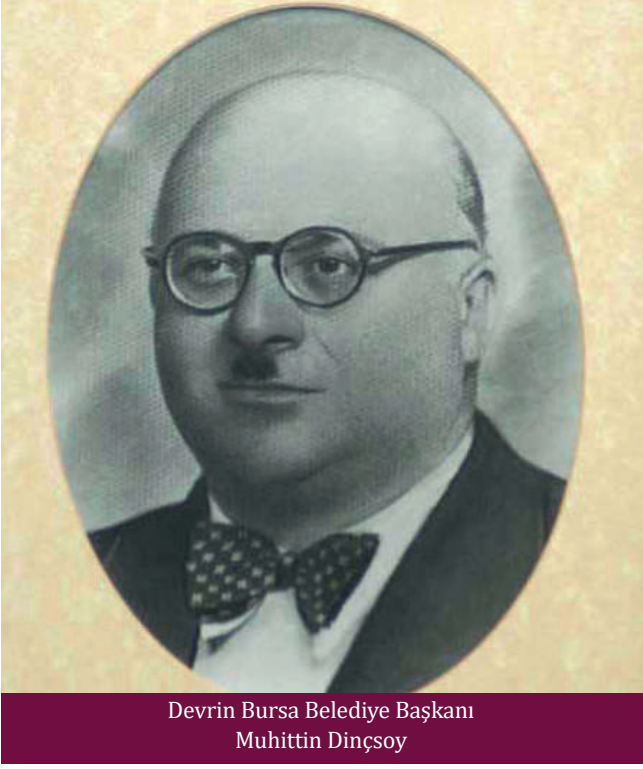

Devrin Bursa Valisi
Fatin Güvendiren

Ömer Rıza Doğrul, Bursa'da geçirdiği programın en yoğun olduğu ikinci gününde sabahleyin erkenden yukarıda bilgisini aktardığımız Çekirge Hastanesi'ni ziyaret etmiştir. Her Türk'ün alnını yükseltecek, göğsünü kabartacak bu modern müessese; Avrupa'nın en meşhur su şehirlerinde aranacak bütün tedavi ve şifa vasıtalarını toplayarak onları muktedir ve mütehassis ellere veren bu çok faydalı müessese vatandaşlara hizmet sunmaktadır. O günün şartlarında birçok hastalığın tedavisi anlamında Türkiye'de tek olan bu hastane, Avrupa'nın en ileri gelen ülkelerinde bile verilmeyen tedavi hizmetlerini vermektedir. Muktedir başhekimi Şükrü Bey'in mihmandarlığında şifa dağıtılan hastanede yeni tıbbî cihazlarla zenginleştirilen fizyoterapi ünitesini gezen Ömer Rıza'ya göre burası "herhangi bir sebeple atalet uğrayan, hareketten kalan insan azasını yeniden harekete getirecek, onların yeniden hayat ve kuvvet bulmasını temin edecek bütün aletlerle mücehhezdir." Şifa bulmak için bırakın Bursa'yı, ülkenin en ücra köşelerinden gelen "Makineleştirilmiş bedeni hareketlerle türlü türlü ıstıraplardan kurtulmak isteyen vatandaşlar bu aletlerden ayrı ayrı istifade ediyor ve yeniden canlanarak, gençleşerek, kuvvetlenerek işlerinin başına dönüyorlar." Fizyoterapi şubesinden apayrı bir şifa ve sıhhat ocağı olan fennin en modern vasıtalarıyla donatılmış elektroterapi²¹ şubesine geçen Ömer Rıza, burada yapılan tedaviler hakkında bilgi alıp, elektrik tedavisinin bütün meziyetlerinden, kolaylıklarından, tesirlerinden istifade edilerek hizmet sunulan su ile tedavi kısmını görmüştür. Son derece muntazam ve güzel olan bu bölümde hastaların suların

Uludağ Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, *Sosyal Bilimler Dergisi*, 2009/2, S. 17, s. 268-269.

21 Dokuları uyaran hafif elektriksel dalgalar, ödem attıran ve yağ dokularını harekete geçirerek vücuttan atılmayı teşvik eden etkiye sahip bir tedavi şeklidir.

Devrin Bursa Belediye Başkanı
Muhittin Dinçsoy

azami derecede ve ihtiyaçları nispetinde istifade etmeleri için her şey yapılmaktadır: “Bu müessesese bütün Çekirge ve Bursa için mükemmel bir örnektir. Hiç şüphe yok ki Bursa kaplıcaları ve emsallerinin hedefi bu müesseseye benzemektir. Neticede bedenî hareketlerin, elektrik ve suyun temin ettiği sıhhi her faydayı toplayan Çekirge bütün memleket için bir afiyet kâbesi olacaktır.”²²

Başhekim Şükrü Bey’in malumat vererek tanıttığı bu eşsiz, şayan-ı iftihar müesseseyi tanıma bahtiyarlığıyla hastanenin güzel bahçesinde ikram olunan limonataları içerken fennin vücuda sıhhat ve âfiyet vermek, hayatın ıstıraplarını azaltmak için icat ettiği vasıtaların çokluğuyla teselli bulmuştur. Ömer Rıza, “Bursa Çekirge Otel ve Hancılar Cemiyeti” reisi Hüseyin ve reis vekili Raif, muhasip Hayri beyler ve meslektaşlarımızdan *Halkın Sesi* sahibi Derviş ve muharriri Musa Ataş beylerle birlikte çok kıymetli intibalarla hastaneden ayrılmıştır.

Devlet Erkânını Ziyaret

Ömer Rıza ve yanında bulunan kişiler Musa Ataş’ın rehberliğinde iki gün farklı yerleri dolaştıktan sonra şehrin yöneticilerini de ziyaret etmiştir. Hükümet konağı olarak hizmet veren binada Vali Fatın Güvendiren’i,²³ ar-

dından Belediye Reisi Muhittin Bey’i²⁴ ziyaret etmişlerdir. Onları hararetle nezaket ve iltifatla kabul eden yöneticiler, şehirde kaldıkları süre içinde her türlü kolaylığın gösterilmesini temin ederek şehrin simasını değiştiren ve güzelleştiren birçok müesseseyi ziyaretlerine delâlet etmiştir. Vilâyet hakkında çok kıymetli malûmat veren yöneticiler, Bursa ve Çekirge’nin gün geçtikçe ilerlemesini temin edecek teşebbüslerini ve ulaşım dair yaptıklarını anlatmıştır. Şehre giden şose yol bakımlı, temiz ve güzel olduğundan otobüs şirketleri muntazam seferleriyle büyük bir ihtiyacı karşılamıştır. Bursa’da rahat olan şehir içi ulaşım karşın toplu ulaşımı sağlayan araç sayısı az ve yolun asfalt olmamasından dolayı yavaştır. “Araçla giderken yoldan yürüyenlere selam verirdiniz. Ulaşım aracı olarak faytonlar ve brıçkalar vardı. Faytonlar biraz daha pahalıydı. Arkası maroken (keçi derisi) kaplı koltukları vardı.”²⁵

İpek Fabrikalarında

İpekli dokumanın Anadolu coğrafyasına girmesiyle ipekçilik farklı şehirlerde yapılmaya başlanmış, Bursa’da ise daha çok öne çıkmıştır. Bundan dolayı Bursa özelinde XIV-XV yy arasında Emir, İpek, Geyve ve Koza adıyla hanlar açılmıştır. Yıllar boyu yaşanan savaşlar neticesinde çöken ekonomiyi harekete geçirmek için Cumhuriyet Dönemi’nde ipekli dokuma sanayisine büyük bir önem verilmiştir.²⁶ İpekçiliğin merkezi Bursa’da birçok ipek fabrikası bulunmasına karşın Avrupa’daki ipek fabrikaları seviyesinde olup farklı çeşitlerde kumaş imal edebilecek modern fabrikalar mevcut değildi. Ülkede ipek ve ipekli dokuma imalatının ilkel yöntemlerle yapılması ve bir kısım mamulün ithal edilmesinden kurtulmak için fabrikalarda üretime geçilmiştir. Bursa merkezli sanayileşme atılımları kapsamında 1927’de İpekiş ve 1938’de Gemlik Suni İpek Fabrikaları işletmeye açılmıştır. Böylece Türkiye’de ipekli dokumacılık yeniden ivme kazanmış ve önemli sektörler arasında yerini almıştır.²⁷

İpekçiliğin merkezi olan Bursa’ya giden her kişi gibi Ömer Rıza da ipek dokuma yapılan işletmeleri gezmiştir. Türk kadınının eseri, Bursa’nın en belli başlı sanayisi olan ipek üretiminde kadınlar ön plandadır. Kozaların pis kokusu içinde çalışarak ince ve çalâk parmaklarıyla ipek telleri-

24 Mehmet Muhittin Dinçsoy, (1896-1958): Fransa’da Yüksek Ticaret Mektebi’ni bitirmiştir. Tüccarlık, çiftçilik, Anadolu Demiryolları Şirketi işçisi, Askeriyat Komiserliği, Afyonkarahisar İlaş Nakliyat Müfettişliği, Şark Demiryolları Nâfia Hak Komiseri Kâtipliği, Çeltik Fabrikası sahipliği, Bursa Belediye Reisliği, TBMM’de V. Dönem Urfa Milletvekilliği, Bursa Koza ve Tarım Satış Kooperatifleri Birliği Genel Müdürlüğü yapmıştır. 1931-1934 arasında Bursa Belediye Başkanlığı yapmıştır. Avrupa’da tahsil gören Muhittin Dinçsoy’un teşvikleriyle 1931’de şehre turist getirecek, şehrin tanıtımına katkı sunacak Türkiye Turing ve Otomobil Kulübü’nün Bursa Şubesi açılmıştır.

25 Selma Güler, “Erken Cumhuriyet Döneminde Bursa’da Gündelik Yaşam (1923-1950)”, Uludağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Bursa 2006, s. 81.

26 “İpekiş Sanayimize Büyük Hizmetler Edecek”, *Akşam Gazetesi*, 3 Mart 1932, S. 4812, s. 7.

27 Mehmed Gökhan Polatoğlu, “İsmail Eyyüpoğlu, Erken Cumhuriyet Dönemi’nde İpekli Dokuma Sanayi ve Gelişimi (1923-1938)”, *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Aralık 2020, S. 24, s. 351.

Atatürk'ün İpekiş Fabrikası'nı ziyareti, 19 Ocak 1933

ni saran, büken, temizleyen, dokuyan, boyayan, kontrol eden, nihayet onu top top kumaş olarak ortaya çıkaran ve piyasaya sürenler bu fabrikaların adsız kahramanları olan kadınlardır. Ömer Rıza'ya göre: ipekler içinde yüzen zarif ve şık hanımlar, cazibe ve güzelliklerinin büyük bir kısmını köylerde ve fabrikalarda çalışan bu fakir hemcinslerine borçludurlar. Kadınların üretimdeki katkılarını ifade eden Ömer Rıza, işçi sağlığını da önemseyen şu fikirleri sütunlarına taşımıştır: "Soluk benizleri, ince kolları fakat zarif elleri ve güzel yüzleriyle bütün günlerini başkaları için ipek dokumakla geçiren işçi Türk kadını, balolarda, ziyafetlerde, sosyetelede, mesirelerde renk renk ipeklere bürünen mesut ve müferreh hemcinsleri yanında ne elim bir tezat teşkil ediyorlar. Herhâlde Türk işçi kadınlarının, hayat ve refah hakkını siyanet etmek; sıhhatini ipekçiliğin

tahribatından korumak için tedbir alınmalıdır."²⁸

Necatibey Kız Enstitüsü'nde

Hocaalizde Mahallesi'nde bulunan okul, 1885 yılında Fransız Asamption Koleji adıyla açılmış, daha sonra Jandarma Efradı Cedide Mektebi'ne kiralananmıştır. Harp sonrası İsmail Hakkı Bey tarafından "Özel Kız Hayat Okulu" olarak eğitime devam etmiştir. Bursa'da bir kız enstitüsü açılması fikri halkın ve idarecilerin gündemine girince bina Fransızlardan satın alınarak 2 Mart 1929'da²⁹ öğrenciyle öğretime başlamıştır. Cumhuriyet'in ilanından sonra eğitim camiasına büyük emeği geçmiş Maarif Vekili Mustafa Necati Bey'in genç yaşta ölmesi üzerine enstitüye ona ithafen "Necatibey Kız Enstitüsü" adı verilmiştir. Okulun ilk müdürü İsmail Hakkı Bey, 17 Haziran 1929 tarihine kadar enstitünün müdürlüğünü sürdürmüştür. İsmail Hakkı Bey'den sonra 1929 sonunda Ankara İsmetpaşa Enstitüsü biçki dikiş muallimi Melek Hanım,³⁰ Necatibey Kız Enstitüsü müdürlüğüne atanmıştır.³¹

Gemlik Suni İpek Fabrikası

Nazilli Sımerbank Sayfası

28 Ö[mer]. R[ıza], *agm.*, *Vakit* gazetesi, 22 Temmuz 1932, S. 5220, s. 5.

29 "Bursa Kız Sanat Mektebi'nde Sergi", *Milliyet* gazetesi, 1 Temmuz 1932, S. 2294, s. 7.

30 Melek Hanım 1917 yılında İstanbul Kız Sanayi Mektebi'nden mezun olmuş, aldığı kurslar ve meziyetleri sayesinde yöneticilik ve mesleki anlamda kendini geliştirmiştir. Biçki ve dikişte uzman olan Melek Hanım, eğitime gönül vermesinden dolayı o güne kadar evlenmemiştir. Her dem öğrencilerle iç içe olmak düşüncesiyle okulun müstemilatında yaşamıştır. (R.[agıp] K.[emal], "Bursa, Maarifi Çok Mütakâsif Bir Şehirdir", *Milliyet* gazetesi, 4 Nisan 1931, S. 1849, s. 2.)

31 Selma Güler, *agm.*, s. 60.

Bursa Necatibey Kız Enstitüsü

Dönemi itibariyle Türkiye'nin sayılı okullarından biri olan Necatibey Kız Enstitüsü, Bursa'nın maarifine katkı sağlamıştır. Bundan dolayı Bursa'ya giden Ömer Rıza, okulu görmek istemiştir. Necatibey Kız Enstitüsü'nü ziyaretinde "hakikaten işinin ehli olan çok kıymetli, çok liyakatli bir Türk hanımı" olan Enstitü Müdürü Melek Hanım tarafından ilgiyle karşılanıp, samimi bir şekilde ağırlanmıştır. Türk kadınına hayata hazırlayan mükemmel bir müessese olan enstitüyü görünce içi ferahlayıp, geleceğe umudu artan Ömer Rıza, tatil zamanı olduğu için enstitüyü faaliyet hâlinde görememiştir. Ancak anlatılanlar, enstitünün durumu, okulun hâli, faal olduğu zamanlarda nelere muvaffak olduğuna dair etraflı bir fikir vermiştir. Ömer Rıza, Bursa'ya gelmeden önce okulun coğrafya muallimi Memduh Turgut Bey koordinatörlüğünde bir sergi düzenlenmiştir.³² Talebelerin eserlerinin teşhir edildiği ve 6132 kişi tarafından ziyaret olunan sergi, okulun muvaffakiyetini göstermek için bir örnek olmuştur. Ömer Rıza ve gazetecilere müdür Melek Hanım ile arkadaşları bilgi vermiş, son derece muntazam ve güzel olan okulu gezdirmiştir. Ona göre: "Terzilik, şapkaçılık ve buna mümasil saatleri kızlara öğreterek hayatta hür ve muvaffak yaşamalarını temin eden bu iş ve ışık yurdu, müdürü Melek Hanım'ın elinde yepyeni bir feyiz, yepyeni bir hayat kazandığına bütün Bursalı arkadaşlarımız şahit. Mektep 150 hanım kızı okuttuktan ve bir sanat öğretilikten başka akşamları da müesseseye devam eden 150 hanım kızı da aynı şekilde terbiye ederek memlekete bir hizmet ifa ediyor."³³

Tarih Kokan Şehir Bursa

Tarihten gelen birikimin insanının ruhuna da sindiği Bursa; türbeleri, hanları, hamamları, camileri, çarşıları, köprüleri ve tarihî binaları ile içinde barındırdığı insana her dem tarihin farklı katmanlarında yaşatan şehirlerdendir. Bursa'nın sergilenmeye müsait objelerinin bazıları Türk İslam Eserleri Müzesi'ndedir. Bu müze bir medresede kurulmuştur. Bursa merkezde bulunan Sultaniye Medresesi adıyla da bilinen Yeşil Medrese, Mimar Hacı İvaz Paşa ta-

rafından 1414-1424 yılları arasında yapılmıştır. Anadolu Selçuklularının açık avlulu medreselerinin bir örneği olan külliyyede bir giriş eyvanı, iki yan eyvan ve ana eyvandan meydana gelen mekânlarla on üç medrese odası bulunmaktadır. 1902'de Erkek Lisesi'nde açılan Bursa Müzesi, 1930 tarihinde bugünkü binasına nakledilmiştir. Müzede 13'üncü ve 20'nci yüzyıllara kadar uzanan Selçuklu, Beylik ve Osmanlı dönemlerine ait (İznik, Kütahya) çini ve seramik eserler, ahşap, oyma ve kakma eserler, Türk maden sanatından örnekler, tombak ve metal eserler ile Selçuklu ve Osmanlı sikkeleri, geleneksel Türk el işleri ve giysiler teşhir edilmektedir.³⁴

Bursa'ya gelen her muharririn mutlaka ziyaret edip hakkında yazı yazdığı Türk İslam Eserleri Müzesi'ne Ömer Rıza Doğrul da yolunu düşürmüştür. Bursa'nın camilerini ve tarihî abidelerini gezen, bunlar hakkında bilgi alan Ömer Rıza; bir mimari âbidesi olan Yeşil Medrese'de tesis olunan müzeyi sütunlarına taşımıştır. Büyük bir kıymeti haiz değeri olan en kadim eserlerden başlayarak kıymetli her şeyi sergileyen müze, her zaman ziyaretçi bulmuştur. Ömer Rıza; müze müdürü Mahmut Bey'in vukuf ve ciddiyetle çalıştığını ifade edip müzenin hakikaten gezilmeye ve görülmeye lâyık olduğunu ifade etmiştir. Müze müdürü Mahmut Bey, mevcut eserleri tasnif ederek yerli yerine koymaya ve bu suretle müzeyi ziyaret edenlerin Bursa'daki tarihî eserler hakkında sağlam bir fikir edinmelerini temine gayret ediyor ve muvaffak oluyor.³⁵

Birçok kişi ile kısa zamanda çok sayıda müesseseyi, âbideyi, okulu, camiye gezmekle yorulan Ömer Rıza; Çekirge'ye dönerek Adapalası Otel'i'nin banyosuna girip yorgunluğunu atmıştır. Odasından çıkınca da meslektaşları ve misafirperver dostlarıyla Belediye Bahçesi'nde güzel bir gece geçirmiştir.

Uludağ'ın Tepesinden Bursa'ya Bakış

34 Aylin Dönmez, "Bursa Türk İslam Eserleri Müzesi Koleksiyonundaki Seramikler", Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Çanakkale, 2010, s. 10.

35 Ö[mer]. R[ıza], *agm.*, *Vakit* gazetesi, 22 Temmuz 1932, S. 5220, s. 5.

Bursa Türk İslam Eserleri Müzesi

32 Bursa Kız Sanat Mektebi'nde Sergi, *Milliyet* gazetesi, 1 Temmuz 1932, S. 2294, s. 7.

33 Ö[mer]. R[ıza], *agm.*, *Vakit* gazetesi, 22 Temmuz 1932, S. 5220, s. 5.

Başı karlı, yeşil etekli, her mevsim erimeyen karlarıyla etrafına serinlik ve göz zevki sunan, huzur kaynağı Uludağ; insanın kıymeti ve faydası için yaratılmış dünya cennetinin bir köşesidir. Ömer Rıza; Bursa'yı yaz-kış inci gibi zirvesiyle taçlandıran Uludağ'a çıkmak ve etrafını görmek için tam bir gününü ayırmıştır. Zirveye yakın kurulan otelde dinlendikten sonra dağ tepesine giden yolun ortasında cennet gibi bir yer olan Dolu Baba mevkiinde yemek yedikten sonra geri dönecek ekip için araçlar sabahın karanlığında gelmiştir. Erkenden yola çıkan heyette Bursalı gazeteci Derviş Bey, Vakıf muhabiri Rıza Ruşen Bey, Son Posta gazetesi sahibi cimriliğiyle maruf Halil Lütfü Dördüncü Bey de bulunmuştur. Bursa Çekirge Otel ve Hancılar Cemiyeti'nin davetlisi olarak Bursa'ya gelen yazarlar, sıcak ve boğucu bir temmuz gününde tırmandıkça manzarası değişen Uludağ'ın zirvesine araçlarla revan olmuştur. Uludağ'ın eteklerinden dağ yoluna sapar sapmaz bambaşka bir âleme girenlerin hayreti artmıştır. Tırmandıkça Bursa'yı ayakları altında görmeye başlayan Ömer Rıza'ya göre sanki otomobil ile gitmiyor tayyare ile uçuyorlardı. Dağ yolunun üstünden aşağıya baktıkça Bursa küçülüyor, Bursa ovası küçülüyor, bütün muhit küçülüyor, fakat ufuk genişliyor, ufuk büyüyor ve tabiat âlemi açılıyordu. Gide gide etrafa baktıkça Bursa'yı göremez olan Ömer Rıza için: "Bursa tabiatın göğsünde bir zümrüt parçası idi. İnsan elinin yarattığı mamure çok geçmeden tabiatın geniş sinesinde kaybolmuş ve hilkatın büyük eseri; hilkatın uçsuz bucaksız vüsatı her şeye hâkim olmuştu. Orman içindeki giden yolu takip ediyorduk. Etraf ne kadar güzel ve dağ ne kadar muhteşemdi. Ağaçlar arasından nüfuz eden göz, ta uzakları görüyordu. Deniz ne kadar yaklaşmış ve etrafı kaplayan tepeler ne kadar sıklaşmıştı."³⁶

Dolu Baba'da Bir Mola

Bursa'nın fethinden önce, fetih ile ilgili manevi sürecin hazırlayıcılarından olan Anadolu'nun Türk ve İslamlaşma-

sında çok önemli bir yere sahip erenlerden Dolu Baba, Horeasanlı bir velidir. Anadolu'nun İslamlaşmasında manevi ortamın muhafazasında hatta fetihlerde görev alanlardan olan Dolu Baba'nın türbesi Uludağ Millî Parkı yolu üzerindedir. Uludağ'a çıkanların türbesine uğrayıp dua ettiği Dolu Baba'yı ziyaret edenlerden Rıza Ruşen Bey'in anlatımıyla "Fetih zamanında burada gazilere ayran dağıtan bir baba varmış! Onun namına izafetle burasına 'Dolu baba' denilmiş! Fakat bu baba her kimse kendine güzel ne bir mevki bulmuş?" Gözleri okşayan, ortalığı koyu gölgelere gark eden, enine boyuna serpilmiş gürbüz çamlar, ötede tarlalar, meralar ve nihayet Apollon Gölü'nü haiz manzara eşliğinde otomobile nerdeyse sürat denemesi yapar gibi zirveye doğru tırmanılmıştır. Tabiatın güzelliğinin damla damla içildiği, adım başında tesadüf edilen, gözü okşayan, kalbe ferahlık verip ruhu sarhoş eden tabiat levhaları, tabiat eserleri içinde "her lahza teneffüs edilen saf, berrak, nefis hava içinde mütemadiyen ilerliyor, yükseliyor, yükseliyoruz... Bütün aralık beni o kadar sarhoş etti ki bu güzellikler, bir otomobilin köşesinde mest ve mahmur yıkılır gibi oldum. Meğer bu güzellik yalnız beni değil, benim gibi, nice nice insanları sarhoş edermiş! Tabiat ne kadar haklı..."³⁷ Tabiatın bunca güzelliklerini sindire sindire temaşa edemedim, ok gibi geçip giderek yetmiş beş dakika süren yükselişten sonra dağın zirvesine yakın olan Uludağ Otel'i'ne varılmıştır.

Uludağ Otel

Uludağ'ın havasını teneffüs edip suyunu içen her Bursalı gibi dağa ismini veren Osman Şevki Uludağ da buranın tanıtımı için bir otele olan ihtiyacı dillendirmeye başlamıştır. 1925 yılı sonunda Bursa'ya gelen Mustafa Kemal Paşa'ya otele olan ihtiyaçtan bahsedilmiştir. Aynı talep Mustafa Kemal Paşa'ya yakın bir isim olan Turing Kulübü Başkanı Reşit Saffet Atabinen tarafından da ifade edilmiştir. Bu taleplerin çeşitli raporlarla sabit olmasını da dikkate alan

36 Ö[mer]. R[ıza], "Uludağ'ın Tepesinde", *Vakit* gazetesi, 23 Temmuz 1932, S. 5121, s. 7.

37 Ö[mer]. R[ıza], *agm.*, *Vakit* gazetesi, 23 Temmuz 1932, S. 5121, s. 7.

Mustafa Kemal Paşa, otel için onay vermiştir. 1928 yılında başlayan inşaat, 1931 yılında bitmiştir. Aynı yıl açılarak önce yaz aylarında gelen misafirleri, 1933'te de dört mevsim misafir kabul etmeye başlamıştır.³⁸

Dağ başına oturtulan bu beton bina, misafirleri tabiatın sinesinden çekerek kendi koynuna alınca, sarhoşluktan kurtulanlar hakikatin farkına varmıştır. 1850 rakımda yer alan konfor kelimesinin bütün manasını tahakkuk ettiren meşhur Uludağ Otel'i'nin güzel bir odasında bir-iki saatlik bir istihattan sonra büyük salonda öğle yemeğine inen Ömer Rıza, nefis yemekten sonra iyiden iyiye açılmıştır. Yüksek rakımın havasından mest olanlar etrafı seyir için ufak ufak yürüyüşe çıkmıştır. Tefrişatı, tesisatı mükemmel olan modern bina; her istediğini bulan ve istediği gibi istirahat eden misafirler için ideal bir yerdir: "Kafalarını dinlendirmek isteyen fikir adamları için bundan iyi bir yer tasavvur olunamaz. Sporcular; tepelere tırmanarak, dağ başında karlara dalarak istifade edebilirler. Zaif ve nahif insanlar; burada iştihalarının açıldığını, gündün güne kuvvet ve sıhhat kazandıklarını görürler. (...) Tepenizde karlarıyla kış mevsimi hükümferma iken, Uludağ Otel'i'nde tam bir ilkbahar veya serin bir yaz mevsimi yaşıyorsunuz." Ömer Rıza ve diğerleri İstanbul'dan açık havalarda görülen Uludağ'ın sırtlarındaki otelin hâkim olduğu çok vakur, muhteşem ve zarif yerleri dolaştıktan sonra Osman Şevki Uludağ'ın rehberliğinde dönüş yoluna geçmiştir. Dönüş yolunda çimenlerin üstüne ve çamların altında verilen molada tatlı tatlı sohbet edenlere kuzu çevirmesi, pilavlar tatlılar ikram edilmiştir: "Samimi sohbetler, samimi hasbihaller içinde fevkalâde bir itina ve muvaffakiyetle hazırlanan yemekleri iştihâ ile yedik ve kahvelerimizi içtik. Bu bizim çoktan beri mütehasşir olduğumuz bir âlem. Sathi bahirden binden fazla metre yüksekte, temiz ve berrak bir hava içinde, koyu gölgeler altında ve tam gurup vaktinde dost elleriyle hazırlanan yemeği yerken duyduğumuz neşenin payanı yoktu."³⁹ Dolu Baba'nın yeşilliği ile ufukların kızılığı arasında uçan bir kuş gibi hareket eden otomobil tayyareden farksız yere iner gibi hızla şehre yaklaşmıştır. Çok geçmeden Çekirge ve Bursa, elektrik lambalarıyla süslenmiş bir sema gibi görünmüştür. O, gece Kandil Gecesi olduğu için şehrin bütün minareleri de pırıl pırıl yanınca Bursa'nın gecesi kat kat güzelleşmiştir. Ömer Rıza, şehre yaklaşıldığının farkında olarak yaşanan Uludağ gününün lezzeti ve tatlı yorgunluğuyla sevinç içinde kendini otele atmıştır.

Tayyare Sineması

Birinci Dünya Savaşı ve Kurtuluş Savaşı'ndaki hava savunma gücünün belirleyiciliğini çok iyi bilen Mustafa Kemal Paşa, 16 Şubat 1925 Türk Tayyare Cemiyeti'ni kurmuştur. Bu cemiyet kurulduğu tarihten itibaren Cumhuriyet döneminin çok büyük bir halk desteği olan bir sivil toplum hareketi olmuştur. Türk Tayyare Cemiyeti'nin kurulduğu tarihte Bursa şubesi de açılmıştır. Cemiyet genel amacı doğrultusunda askeri ve sivil havacılığı tanıtmak, sevdirmek,

38 Savaş Evren, Osman Güldemir, "Türkiye'de Kış Turizminin Başladığı Yer: Uludağ", *Dünden Bugüne Türkiye'de Turizm, Kurumlar, Kuruluşlar, Turizm Bölgeleri ve Meslekler*, editör: Prof. Dr. Nazmi Kozak, Detay Yayıncılık, İstanbul, 2018, s. 271.

39 Ö[mer]. R[ıza], *agm.*, *Vakit* gazetesi, 23 Temmuz 1932, S. 5121, s. 7.

mek, ihtiyaç duyulan araçları çoğaltmak için faaliyete geçmiştir. Bursa'nın ilçelerinde de şube açan cemiyete Bursa halkı büyük destek vermiştir. Şehir merkezinde bir sinema ve tiyatro binası da yaptırmak için aynı yıl içinde yardım amaçlı bir Tayyare Piyangosu düzenlemiş ve yardım kampanyası yapılmıştır. Türk Tayyare Cemiyeti'nin 1930 yılında düzenlediği yarışma sonucunda Mimar Arif Hikmet Koyunluoğlu'nun projesi birinci seçilip yapımına başlanan bina, 1932 yılında tamamlanmıştır. Açılışına Bursalıların çok büyük ilgi gösterdiği binada o dönemin çok sevilen tiyatro sanatçısı Raşit Rıza ve arkadaşlarının sergilediği *Kurt Ağzında Kuzu*⁴⁰ adlı oyunu sahnelenmiştir.⁴¹

Ömer Rıza, Bursa'ya varışının ertesi günü şehre gelen sanatkarların Tayyare Sineması'nda temsil verdiğini öğrenince merak saikiyle bu mekânı görmek istemiştir. Burayı gezen Ömer Rıza'ya göre; Tayyare Sineması hem sinema hem tiyatroya müsait müesseselerle beraber adından da anlaşılacağı gibi, binada tiyatro ruhundan fazla sinema ruhu galiptir. Ona göre son yıllardaki teknolojik gelişmelerden dolayı sanat namına kurulan büyük müesseselerin hemen hepsi cansız sanatı canlı sanata tercih etmiştir. Bu hâli devrin şartı olarak gören Ömer Rıza; bu binada sinema yanında, sahneye yer ayırılmasını şükranla karşılamıştır. Büyük fedakârlıklarla vücuda getirilen, hakikaten güzel ve görülmeye değer bu müessesenin bir eşi bulunmadığından ülkede sayılarının artırılmasının sanatı destekleyeceği hakikatini dile getirmiştir. İstanbul gibi Bursa'ya nispetle kat kat kalabalık bir muhitte eşi bulunmayan muhteşem, muazzam ve tam modern Tayyare Sineması, bugün kadar yarının da ihtiyaçları göz önünde bulundurularak vücuda getirilmiştir. Dünyanın her tarafında birçok misalleri görülen modern mimari tarzında olan bina, yalnız sinema olarak değil, tiyatro olarak tasarlanırsa da "Hendesi ve fazla sert çizgileriyle her şeyde insana bir fabrika hissini veren ve tepesinde bacalar aratan bu yeni mimaride, heybetli bir sadelik var!" Her müesseseden, gayesine göre istifadeler temin ettiği için Avrupalıların fonksiyonel mimari dedikleri böyle binalar; bedii hisleri

40 "Bursa Tayyare Cemiyeti Binası", *Akşam* gazetesi, 20 Mayıs 1932, S. 4887, s. 1.

41 Selma Güler, *agm.*, s. 74.

Tayyare Sineması, fotoğraf: İhsan Celal Antel (Bursa Kent Müzesi Arşivi)

okşamak için değil, maddi ve müspet ihtiyaçları azami derecede tatmin için yapılır. Bundan dolayı "Tayyare sinemasında bu maksadın tahakkuk ettirildiği tamamıyla barizdir."

Sinemacılık sanatının ihtiyaçlarını karşılayan bir teknikle donatılan bina, sinema eleştirileri ile tanınan usta kalem Fikret Adil'i (1901-1973) bile hayran bırakacak nitelikte yapılmıştır. Fakat sinemanın baskın gelmesinden, cansız sanatın canlı sanatı ezmesinden muzdarip olan Refik Ahmet Sevengil'e⁴² bir teselli verip binanın küçük masraflarla daha işlevsel hâle getirileceğini yazdıktan sonra noksanlıkları şöyle sıralamıştır: "Yeni müessesede sinemacılığın bütün galibiyetine rağmen aynı yerde tiyatroculuğa lâyık olduğu mevki vermek de güç bir iş değildir. Çünkü asri sinemanın sahnesindeki kusurlar ıslah kabul etmez bir hâlde değildir. Bilakis cüz'i bir himmetle sahnenin bütün noksanlarını ikmal etmek mümkündür.

Benim anlayabildiğim kusurlar şunlardır: Sahnenin elektrik tertibatı, iyi değildir. Dekorasyon eski tarzdadır. Orkestra yeri bir sarnıç kadar derindir. Artistlerle münekkilere ayrılan localar kabili istifade değildir. Tiyatro locaları ihmal edilmiştir. Bunların hepsi de telâfisi mümkün şeyler olduğundan asri sinemayı, sair maksatlardan başka, hem mükemmel bir sinema, hem mükemmel bir tiyatro olarak kullanmak mümkün olacaktır."⁴³

Büyük paralar harcanıp, ortaya dökülerek yapılan maddi kazanç temininden evvel hem şehrin hem halkın seviyesini yükselten, kazancı bugünden değil, yarından beklemek gayesi ile hizmete sunulan bina daha nice hayırlı hizmetlere ev sahipliği yapacaktır. Bursa'da ihtiyaç duyulan sahalarda uygun fiyatla kiraya da verilen Tayyare Sineması'nın işlevselliğini sinema gösterimi ve tiyatro sahnelenmesine uygunluk açısından değerlendirmiştir. Ömer Rıza tercihini sinemadan yana koysa da tiyatronun ihmal edilmemesini ifade edip binada tiyatro sahnelenmesini zorlaştıracak bazı eksikliklere de dikkat çekmiştir.

Bursa Kaplıcaları

Şifalı sıcak ve soğuk suları ile meşhur ve zengin olan Bursa'da dertlere deva birçok kaynak suyu günümüze kadar gelmiştir. Bursa tarihine dair kaynaklarda ismi ve yeri hakkında bilgi geçmesine rağmen günümüze kadar gelmeyen su kaynaklarının ve kaplıcaların varlığı bilinmektedir. Hamamların, şifa veren kutsal mekânların kompleksleriyle birleşmesi gelişerek şehrin her yerine yayılan bir pratik olmuştur. İnsanların şifa bulmak üzere gittiği mekânlar arasında Bursa kaplıcaları her dönem yaygın bir tedavi yeri ve biçimi olmuştur.⁴⁴

Bursa mektuplarına nihayet vermeden evvel Bursa kaplıcalarından, Bursa sularının şifalı yönlerinden bahsetmek isteyen Ömer Rıza, sahanın uzmanı idroloji mütehassısı Dr. Nüzhet Şakir Bey'den⁴⁵ aldığı bilgileri ve kendi tespit-

42 Refik Ahmet Sevengil (1903-1970): Gazeteci, roman, hikâye ve inceleme yazarı. Tiyatro yazıları ve bu sahada yazılmış kitapları ile maruftur.

43 Ö[mer]. R[ıza], "İstanbul'da Eşi Olmayan Müesseseler: Tayyare Sineması", *Vakit* gazetesi, 26 Temmuz 1932, S. 5124, s. 8.

44 Tahsin Yıldırım, "Bursa Suları", *Bursa Günlüğü* dergisi, Ocak-Şubat-Mart 2023, S. 19, s. 37.

45 Süleyman Nüzhet Şakir Dirisu (1899-1959): Türkiye'nin ilk

26. BROUSSE. Yeni Kaplıdja et Kükürtlü.

lerini aktardığı yazısında şifalı sulardan yeterince yararlanılmadığından şikâyet etmiştir. Çekirge'nin asude hayatı, gürültüden uzak, Nilüferin içinden süzülmesi dünyada eşsiz olan, güzel yeşil Bursa Ovası, dünyanın en sinirli insanına bile en güzel tesiri icra etmektedir. Bu güzel manzaraya güzel hava ve şifalı suyun tesirini ekleyince ortaya sağlıklı ve huzurlu insan çıkacağını ifade eden Dr. Nüzhet Şakir Bey'e göre: "Çekirge suları bir takım mide rahatsızlıklarına devadır. Bu sulara biraz hamızı karbon ilâve edilerek şişelerde soğutularak içilirse mide faaliyetini artırır, mide guddelerini mütebebbih eder, adalâtını kamçılar ve ifrazatını çoğaltır. Gene bu, sıcak olarak, çay gibi, yudum yudum içilirse midenin yemeklerden sonra uğradığı müphem ağrılar zail olur. Mide ekşiliği olmaz. Karaciğer, entanlar ve toksinler neticesi zaafa uğrayan vazifesi artar ve toksinlerden temizlenir. Şiryani tazyikleri fazla olanlar bu sulardan gerek banyo, gerek içme suretile istifade ederler.

Hele sinirleri bozuk olanların, Bursa sularından elde edecekleri istifadeler sayılmakla bitmez. Asabın ağrıları, onların taze ve temiz kana muhtaç olduklarını haykıran feryatlar değil mi? Bursa suları sıcaklığı ve radyo aktivitesi ile âsabi teskin eder. Zaten Bursa'nın iklimi de müskindir. Suların radyo aktivitesi havayı doldurmuş olduğu için

fizik tedavi uzmanlarındandır. Soyadını alırken bile uzmanlık sahasını hatırlatan doktorun hayatı ve Bursa kaplıcaları hakkındaki fikirleri için: Engin Kurt, Prof. Dr. Nüzhet Şakir Dirisu'nun Gözü ile Bursa Kaplıcaları, *Lokman Hekim* dergisi, 2014, S. 4/1, s. 38-42.

C. J. Fettel, Phot.

havayı teneffüs edenlerin âsabu dinlenir. Ve bütün uzviyet hücreleri faaliyete geçer.

Bursa suları, mide, bağırsak, sinir hastalıklarında müessir olduğu gibi bevil cihazı hastalıkları, cümle-i muharrike yani kemik, adale, mafsal hastalıkları üzerinde de müessirdir. Kadın hastalıklarının türlü türlü, Çekirge sularıyla tedavi olunabiliyor. Hatta bu sular akamete karşı da geliyor: Teneffüs cihazına ait hastalıklar suyu koklamakla tedavi olunmaktadır. Teneffüs cihazına kulak hastalıklarını da ilâve edebilirsiniz.” Bursa sularından azamî derecede istifade etmek için bu suları lüzum ve icabına göre kullanıracak, suların etkisini artıracak alet ve edavatın temin edilmesi, bu tarzda hizmet verecek fenni müesseselerin vücut bulması gerekmektedir. Bu kadar şifalı olan ve farklı yerlerden dertlerine derman aramak üzere Bursa sularına koşan insanlar tedavi bulmaktadır. Ancak mevcut tedavi ünitelerinin hizmet kalitesini artıracak modern cihazlara da ihtiyaç olduğu aşikârdır. “Bursa’da ‘asri kaplıca’ unvanını taşıyan modern bir bina yapılmış bulunuyor. Birkaç yüz bin lira sarf ile vücuda getirilen bu bina, son derece lüks! İnşaat henüz hitam bulmamakla beraber, hitam bulduğu zaman mükellef bir otel olacaktır. Otele Çekirge sularını, hassalarını kaybettirmeden, getirmek için tecrübeler yapılıyor. Fakat asrî kaplıca, daha fazla ecnebî seyyahlarını kabul edebilecek bir yerdir.”⁴⁶ Bu sayede Bursa tam bir kaplıca şehri olacaktır.

46 Ö[mer]. R[ıza], “Bursa Sularının Uzviyet Üzerindeki Şifa Has-saları”, *Vakit* gazetesi, 28 Temmuz 1932, S. 5126, s. 6.

Ömer Rıza’nın Bursa’sı

Osmanlı Devleti’nin ilk başkenti olmanın haklı gurunu taşıyan, Uludağ’ın eteğinde yeşilin her tonunun görüldüğü, evliyalar şehri yeşil Bursa, uygarlıklar beşiği Anadolu’nun cennet köşelerinden biridir. Tarih boyunca ilim, kültür ve sanatın merkezlerinden bir olmayı başarmış, ecdattan kalan kıymetli ve şirin bir hatıra olarak her türlü övgüye, saygıya ve muhafaza edilmeye layık bir şehirdir.

Birçok seyyahın, yazarın, şairin kalemine giren Bursa, misafir ettiği Ömer Rıza Doğrul’u da etkilemiştir. Türk tarihinin en şerefli âbidelerinden olan Bursa’yı anlatan Doğrul’a göre; kahramanlıkları her karış toprağına sinen Bursa’yı her Türk tanımış, sevmiş ve bilmıştır. Onun için her Türk’ün kafasında ve kalbinde bir mevki sahibi olan Bursa yalnız bir şehir değil, bir cennettir. Her tarafı zümrüt gibi yurdun güzel manzaraları, gözler dinlendirirken temiz havası gönlü açıp kaplıcaları vücuda afiyet vermiştir. Tepeleri inci gibi parlayan Uludağ, insanı efsaneler diyarına götürür. Bursa’da geçirdiği birkaç gündeki intibalarını yazan Ömer Rıza’ya göre: Denizin maviliğinden ovaların yeşilliğine, oradan dağların göz kamaştıran karlarına kavuşmak ve bir anda deniz, kır, orman, dağ, şehir hayatı sü-rerek tabiatın sinesinden fıskıran hayat ve sıhhat kaynakları içinde kuvvet toplamak ancak Bursa’da hissedilecek bir zevktir. Bazı güzel yerlerde yalnız deniz, yalnız orman, yalnız çam, yalnız dağ, yalnız ova veya bunların bir ikisi bulunurken Bursa’da bunların hepsi, tabiatın bütün güzellikleriyle kucaklaşmıştır.⁴⁷ Ömer Rıza, tabiatın güzellikleri günden güne artan gelişmişliği ile terakki eden, bir başka hâl alan Bursa’nın, en medeni şehirde aranan her şeyi, her zevki toplayan bir şehir olarak her türlü övgüye layık olduğunu yazılarında anlatmıştır.

Ömer Rıza Doğrul’dan bir yıl önce Bursa’yı dolaşan Ragıp Kemal ise, dünyada müstesna bir yeri olan tabiat harikası Bursa’yı şöyle anlatmıştır: “Bursa şehri küre-i arz üzerinde emsaline tesadüf edilmeyen feyyaz ve cenneti âsa bir yerdir! Fıtrat burada bütün cömertliğini göstermiştir: Lâtif bir hava, her tarafta şarıl şarıl akan temiz ve şeker gibi sular, zümrüt gibi yeşil harelî ovalar, sıcak ve şifalı çelik ve kükürtlü kaplıcalar, ipek kumaşlar, tüylü havlular, güzel kokulu iri ve sulu şeftaliler ve her çeşit meyvalar, nefis karpuzlar, mebzul sebze her bu mübarek vilâyete mahsustur.”⁴⁸

Bursa’ya bir gazeteci olarak gelen Ömer Rıza, şehrin imar anlamındaki değişim, dönüşüm ve gelişmelerine dikkat çektiği, tabiat güzelliklerine sıkça yer verdiği yazı dizisinde Bursa’da gördüğü eksikliklere fazla değinmeden yeniliklere vurgu yapmıştır. Şehrin sosyal ve kültürel yapısı sathi olarak anlatılan “Bursa Mektupları”nda Bursa, tabiatıyla dünyanın cenneti olarak sunulmuştur. Bursa’dan ayrılırken daha fazla kalmak imkânını elde edememekten dolayı hüznü duyan Ömer Rıza, onları Bursa’da misafir eden, Bursa’yı gezdiren “Bursa Çekirge Otel ve Hancılar Cemiyeti” mensuplarına teşekkür ederken okurlarına da Bursa’yı ziyaret etmeleri tavsiyesinde bulunmuştur.

47 Ö[mer]. R[ıza], *agm.*, *Vakit* gazetesi, 21 Temmuz 1932, S. 5219, s. 5.

48 Ragıp Kemal, “Bursa’da Yapılan Yeni Binalar”, *Milliyet* gazetesi, 6 Eylül 1931, S. 2001, s. 6.

Hattat ve Sikkezen Abdulfettah Efendi'nin Bursa'daki Eserleri

Hattat ve sikkezen Abdulfettah Efendi,
Nüfus Tezkire-i Osmânîsi'ndeki kayıtlara göre
1230 yılında İstanbul'da dünyaya gelmiştir.

Bazı yazarların ifadelerinde ise Sakız Adası'nda Abdullah Efendi adında bir gayrı Müslim'in oğlu olduğu, gençliği döneminde eski sadrazamlardan Hüsrev Paşa'nın kölesi olarak tahsil ve terbiye gördüğü iddia edilmekte; "Babasının adının Abdullah olarak gösterilmesi tabiidir, zira muhtedî kölelerin babalarına Abdullah isminin verilir olması bu hakikati doğrular." denilmektedir.

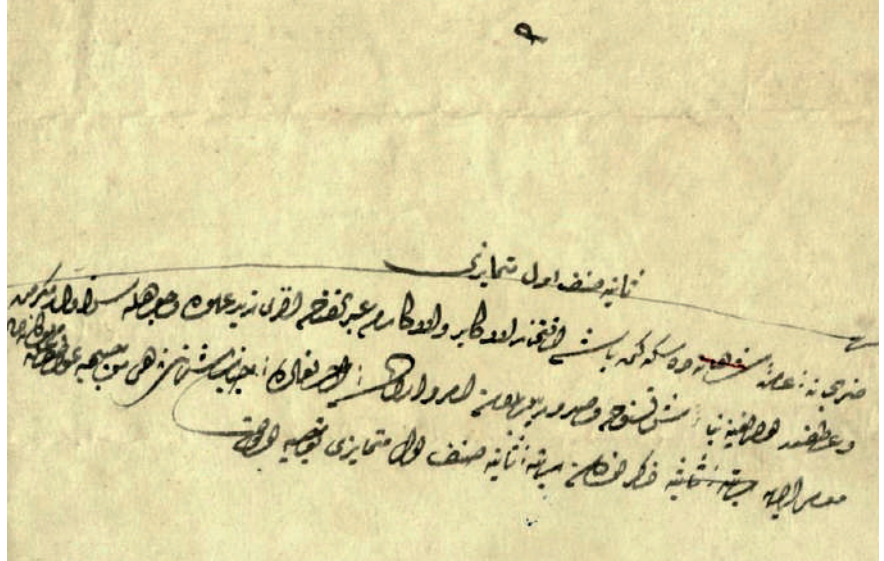
Hüsrev Paşa'nın seraskerliği döneminde başkomutanlık dairesinde Arapça, Farsça, geometri ve matematik dersleri aldı, bunların yanında sülüs, nesih, ta'lik, divani ve rik'a yazılarını meşk ederek icazet aldı. 1831'de 200 kuruş yıllık maaş ile Hüsrev Paşa'nın kâtipliği hizmetine atandı, o sırada teşkil olunan sıbyan alayı muallimliğine, tabur kâtiplerine rik'a talimine ve sipahilerin dilekçelerinin havalesi ile "sah kaydı" çekilmesine memur edildi.

1839 yılında maaşsız olarak sadaret mektupçuluğu kalemine girdi, 1845'te Eyüp ve 1846'da da Şehzade Mehmed Camii'nin vakıf kaymakamlıklarına tayin kılındı. Daha sonra sırasıyla Sivas ve Amasya Evkaf Müdürlüğü'nde, Aydın Evkaf Müdürlüğü'nde, Saruhan ve Kastamonu mal müdürlüklerinde ve 3 ay Kastamonu vali vekilliğinde, Selanik Vilayeti Meclis-i Kebir Riyaseti de ilave edilerek mal müdürlüğünde bulundu.

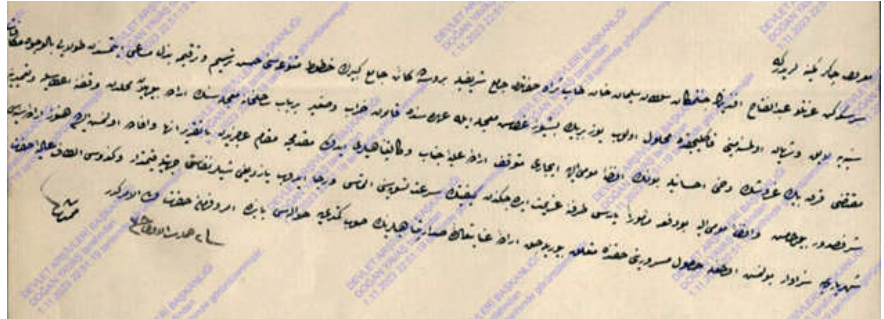
1857'de hazine-i hassadan 3.750 kuruş maaş ve 6.250 kuruş yıllık tahsisıyla ser-sikkezen nasp edildi. 1860'da filigran yapımını öğrenmek için Viyana'ya ve Paris'e gönderildi.

1846'da hâcelik rütbesi tevcih edildi, 1879'da bâlâya yükseldi ve 1. derece Mecîdî 1. rütbe Osmânî nişanlarını aldı; "Darbhâne-i Âmire-i Şâhâne'de sikkegenbaşı iftihârul-ekâbir ve'l-ekârim Abdülfettâh Efendi zîde uluvvühû sezâr-ı mekremet ve âtifet olduğına binâen şeref-sünûh ve sudûr buyurulmasını bâ-hayr-ı ta'âlâ îcâb-ı şehinşâhî mücebince avâtıf-ı aliyye-i mülûkânede mûmâileyhe zikrolunan rütbe-i sâniye sınıf-ı evvel mütemâyizi tevcih olundu." (Belge-1)

Bir müddet hasta olduğu hâlde 15 Ekim 1896'da Vâni köyündeki yalısında vefat ederek Ayasofya Camii'nde kılınan cenaze namazından sonra Sultan 2. Mahmud Türbesi Hazire-

Belge-1 Abdülfettah Efendi'ye rütbe-i Sâniye tevcihi

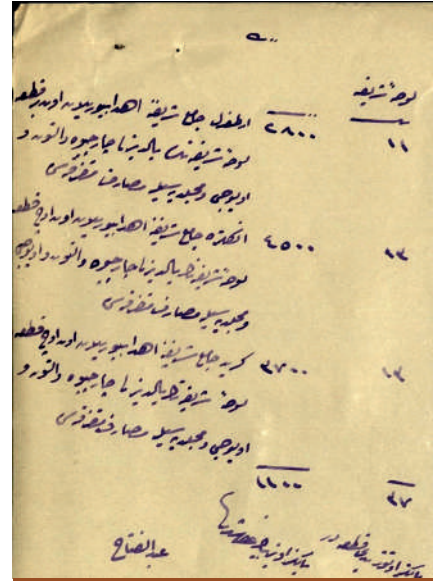

Belge-2 Abdülfettah Efendi'ye Kanlıca'da yalı tahsisi

si'ne defnedildi.

Celî sülüs ve celî ta'likte maharet sahibi olan Abdülfettah Efendi'nin İstanbul'da Süleymaniye Camii'nde, Bursa'da Ulu Camii'de ve bunların dışında Kastamonu Şeyh Şaban-ı Veli Dergâhı olmak üzere birçok yapıda eserleri mevcuttur. Süleymaniye'de ve Bursa Ulu Camii'de yazdığı yazılara karşılık kendisine, Abdülmecid tarafından Kanlıca'da yalı hediye edilmiştir. (Belge-2)

"Ma'rûz-ı çaker-i kemîneleridir ki Ser-sikkegen İzzetlû Abdülfettah Efendi'nin Cennetmekân Sultan Süleyman Han tâbe serah hazretleri cami-i şerifiyle Brusa'da kâin cami-i kebîrin hutût-ı mütenevvi'asını hüsn-i tersîm ve terkîme bezli mesâi itmesinden dolayı bi'l-vücûh mükâfât-ı seniyyeye lâyık ve şâyân olmasına mebnî Kanlıca'da mahlûl olub yüz bir bin beş yüz guruş muaccele ile uhdesinde kalan harâb ve sagîr bir bâb sahilhane muaccesinin irade buyurulun mahalden vakfına i'tasıyla ve taminine muktezî kırk bin guruşun dahî ihسانیyla bunun efendi-i mumaileyhe îcârı mütevakkıf irade-i aliye-i cenâb-ı vekâlet-penâhîleri idüğü mukad-demce makâm-ı âcizîden bi't-takrîr

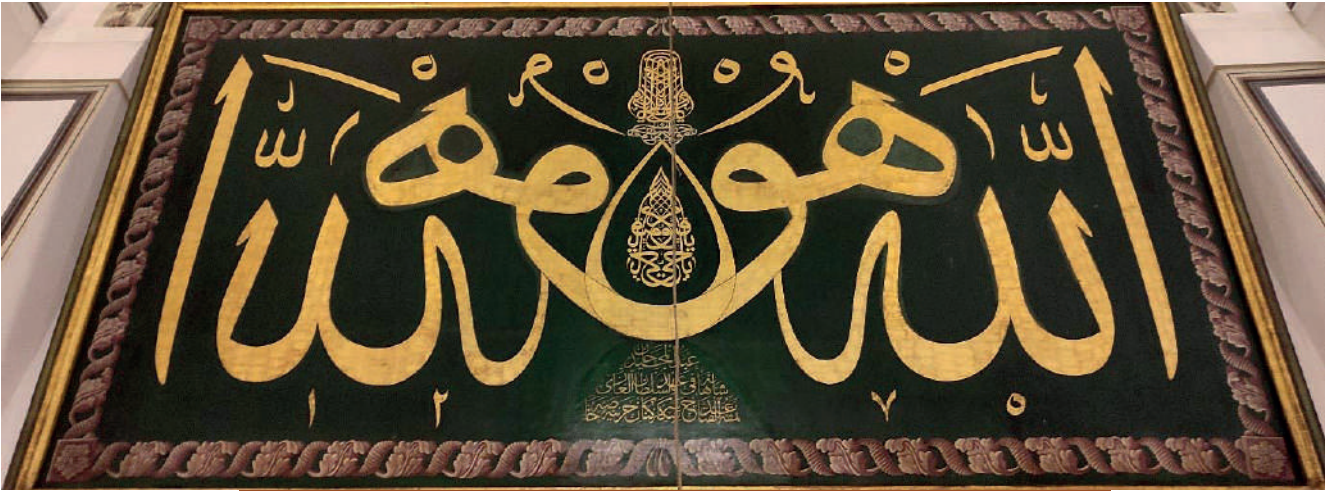

Belge-3 Abdülfettah Efendi'ye ödenen meblâğ

inhâ ve ifade olunmuş ise de henüz irade-i seniyyesi şeref-suûr buyurulmamış ve efendi-i mumaileyh bu defa me'mûren Paris tarafına azimet ideceğinden keyfiyetin sūr'at-ı tesviyesini iltimas ve rica idüb yazdığı şeyler nefâseti cihetiyle kıymetdâr ve kendisi eltâf-ı âliye-i hazret-i şehriyârîye sezâ-vâr bulunmuş olmağla husûl-i mesrûriyeti hakkında

Fotoğraf-1 Muhakkak üslûbunda yazılan "Besmele"

Fotoğraf-2 Celi sülûs hat ile müsennâ yazı "Allah hu"

Fotoğraf-3 Burûc Sûresi 20. Âyet

Fotoğraf-4 Burûc Sûresi 21 ve 22. âyetler

müteallik buyurulacak irâde-i inâ-
yet-âde-i sadâret-penâhîlerinin sûb-
kemterîye havalesi bâbında emir ve
ferman hazret-i veliyyü'l-emrindir
fî 2 Cumâdel-evvel sene (12)78" (M.
5 Kasım 1861 Salı). (B.O.A. A.MKT.

NZD.377/15)

Selanik mal müdürü vekili iken 1274
yılında ravza-i mutahhara'ya gön-
derilmek üzere Sultan Abdülmecid
tarafından yaptırılan şamdanların
üzerine istenilen yazıları pek güzel

yazmış ve padişahı memnun etmiştir.
1855 yılında Bursa'yı tahrip eden
büyük zelzelede Ulu Cami'deki ya-
zıların yeniden yazılmasında Hattat
Şefik Efendi ve Mücellit Mehmed
Efendi ile büyük gayret göstermiştir.

Fotoğraf-5
Yazıların yazıldığı
büyük kalem

Fotoğraf-6 Osman Gazi'nin sanduka puşidesinin görünümü

Bu muhteşem eserlerden bir tanesi muhakkak üslûbunda hat ile yazılan "Besmele" ve hemen yan tarafında "Nemkahû el-Hâc Abdülfettâh fî ahdi's-Sultân el-Gâzî Abdülmecîd Hân sene [1]275 (M. 1858) şeklinde imzası (Fotoğraf-1), bir diğeri celî sülûs hat ile yazdığı müsenna levha; "Allah hû" ve hemen altında hattatın imzası; "Nemkahû Abdülfettâh Ser-sikkegünân-ı Hazîne-i Hâssa-i Şâhâne fî ahdi's-Sultân el-Gâzî Abdülmecîd Hân" (Fotoğraf-2), diğeri, caminin batı kapısı üzerindeki celi ta'lik hat ile yazılmış Burûc Sûresi 20. Âyet; "Vallâhu min verâihim muhît" (Fotoğraf-3), bir diğeri de caminin doğu kapısı üzerindeki, yine celî ta'lik hat ile yazılmış olan Burûc Sûresi'nin 21 ve 22. âyetleri "bel hüve kur'ânun mecîd", "fî levhin mahfûz" ve yine altında Abdülfettah Efendi'nin "Ketebehû Abdülfettâh Ser-sikkegünân-ı Hazîne-i Hâssa-i Şâhâne sene 1277" (M. 1860) (Fotoğraf-4) şeklinde imzası yer almaktadır.

Abdülfettah Efendi'nin bu yazıyı yazarken kullandığı ve kendi icadı olan büyük kalem, hâlen bu levhanın yanında asılı durmaktadır (Fotoğraf-5). Bir tanesi hariç diğer üç levhasında imzası da mevcuttur.

Sultan Abdülmecid, bu büyük kalemle nasıl hızlı ve kolayca yazı yazdığını görmek için bütün vekiller hazır

olduğu hâlde Hırka-i Saâdet Dairesi'nde Hazret-i Peygamber'in (SAV) ismini yazmış ve takdire mazhar olmuştur.

Abdülfettah Efendi'nin Bursa'daki diğer bir eseri de 1855 Depremi sonrasında yeniden inşa edilen Osman Gazi Türbesi'ndeki sanduka örtüsüdür (Fotoğraf-6). Bu örtünün üzerindeki yazılar onun eseridir. Örtünün bir köşesine "Nemkahû Ser-sikkegünân Abdülfettah" şeklinde imzasını da atmıştır (Fotoğraf-7).

Kastamonu Şaban-ı Veli Hazretleri'nin türbesinin puşidelerini ve etrafındaki medfun olanların örtülerindeki kelime-yi tevhid, Edirne'de iki tane caminin bütün yazıları, İstanbul Süleymaniye Camii'nin yazılarının yenilenmesi, Hazine-i Hümayun'daki Kur'an-ı Kerim muhafazalarının yazısı ve hakk edilmesi, Sultan Abdülmecid'in inşa ettirdiği çeşmeler ve sairlerinin tarihleri, Fatih Türbesi'nin sanduka örtüsü etrafındaki Fetih Sûresi, Aksaray'da Per-tevniyal Valide Sultan Camii'nin dış kapısındaki çeşme tarihleri, Bayezid Camii ve Şehzade Camii'ndeki bab-ı hümayunun iç ve dışındaki yazılar, Beylerbeyi Sarayı'ndaki ta'lik ayetler ve hadisler Abdülfettah Efendi'nin sanatının görülebileceği eserlerdir. Sultan 2. Abdülhamid'in Hamidiye ve Ertuğrul camileri ile tekkelerinin

Fotoğraf-7 Abdülfettah Efendi'nin imzası

deki levhaları ve çeşmelerin yazıları, Talimhane'de inşa edilen büyük şadırvanın etrafındaki tarihler, yine Sultan 2. Abdülhamid'in inşa ettirdiği Ertuğrul Camii, İngiltere'deki Cemiyet-i İslamiye Camii ve Girit'teki camiye hediye edilen levhalar ki bu mabetler için imal ettirilen toplam otuz yedi adet levha için Abdülfettah Efendi'ye on bin kuruş ödemiştir (Belge-3). Girit mahkemelerindeki 44 tuğra, Şam'a gönderilen müzeyyen tuğra kendisinin eserlerindedir. Halkın elinde ve koleksiyonlarda da birçok levhası bulunmaktadır. Hanedân-ı Âl-i Osman, Osmanîye, imtiyaz, iftihar, sanayi, tahlisiye, Girit, Yemen nişan ve madalyaları ile kadınların süslenmek için kullandıkları Hamidiye altınlarının da oyma işini yapan kendisidir.

Bursa'nın İkinci Zamanı

Bursa, 1890, ressam: Augustus John Cuthbert Hare

Eskişehir'de bir grup öğrenci ile Tanpınar'ın *Beş Şehir* kitabını okumuştuk. Onlara bu kitapta anlatılan şehirleri ziyaret sözü vermiştik. İşte bu sözü gerçekleştirmek üzere bir planlama yaptık. Eskişehir'e yakınlığını da düşünerek ilk olarak Bursa'ya gitmeye karar verdik. Tabii bu kararda bu yakınlık meselesi kadar Bursa'nın Osmanlı Devleti'nin kuruluşu açısından taşıdığı önem de etkili olmuştu. Yükseköğrenimimi bu şehirde yaptığım için öğrencilere rehberlik

etme görevi de bana verilmişti.

Bursa'nın Selamı

Güzel bir bahar gününde yola çıktık. Bozüyük'te Ertuğrul Gazi'nin sancaktarı Kumral Abdal'ı, İnegöl'de Osman Gazi'nin silah arkadaşı Turgut Alp'i ve Bursa'nın Fethi'nde önemli bir rol oynayan Geyikli Baba'yı uzaktan selamladıktan sonra Bursa'ya vasil olduk. Kırk beş yıl önce okula giderken her gün selamladığımız Dua Çınarı'nın yerinde yeller esse de uzaktan Uludağ'ı temaşa etmek, şehre hâkim bir noktada bulunan ve

henüz Toki'nin gazabına uğramadığı için hâlâ ayakta duran Yıldırım Külliyesi'ni görebilmek sevindirdi bizi.

Bunları Bursa'nın bize birer "hoş geldiniz" sözü kabul edip ilk önce Yıldırım'a uğradık. Oradan Bursa'nın manevi kutbu Emir Sultan'ı ziyaret ettik. Âşık Yunus'a uğramasak olmazdı. Zira Bursa'da okurken Âşık Yunus Türbesi'ne yakın bir yerde oturmuş, onunla komşuluk yapmıştık. Yunus Emre diyarı Eskişehir'den buraya gelen biri olarak benim için daha özel bir anlam taşıyordu kendisi. Ziyaret-

“Bu şehirde muayyen bir çağa ait olmak fikri o kadar kuvvetlidir ki insan,
‘Bursa’da ikinci bir zaman daha vardır.’ diye düşünebilir.”
Ahmet Hamdi Tanpınar

lerimiz çok az bilinen bu derviş için bir kitap yazmamıza da vesile olmuştu. Bu ziyaretimizde de selamlaştık. Dua ettik. Teberrüken “şol cennetin ırmakları” ilahisini okumayı ihmal etmedik.

Bir sonraki durağımız Yeşil Türbe, Yeşil Camii, Orhan Camii, Ulu Camii, Emir Han oldu. Bu bölgeye “Bursa’nın kalbi” desek yanlış olmayacaktır. Zira burada bulunan Ulu Camii böyle dememiz için yeterli bir sebeptir. Burada öğrencilere Somuncu Baba’nın verdiği hutbeden ve ilk mısraları

burada yazılan *Vesilet’ün Necat’tan (Mevlid)* söz ettik. Ziyaretlerimiz tamamlandıktan sonra adet üzere Emir Han’da kahvelerimizi yudumlayıp bu bölgeye dair sohbetimizi sürdürdük. Biraz sonra ise Üftade Hazretleri’nin huzurundaydık. Ziyaret ve dua faslından sonra ayaküstü ona ve onun yetiştirdiği Aziz Mahmud Hüdayi üzerine kısa bilgiler verip yokuş yolda terlemeyi seve seve göze alıp Somuncu Baba’nın fırınına vasil olduk. Sonrasında Gümüşlü (Tophane), Osman Gazi ile Orhan Gazi türbeleri

ve ardından Tanpınar’ın deyişiyle “Sabrın acı meyvesi” Muradiye’de vuslat alıp vuslat verdikten sonra Karagöz ile Hacivat’ı ve dünyanın en çok okunan şiir kitabının şairi Süleyman Dede’yi ziyaret ettik. Son durağımız ise Murad Hüdavendigâr oldu.

Bursa bunlardan ve buralardan ibaret değildir elbette. Daha uğramak isteyip de zaman darlığından dolayı uğrayamadığımız pek çok yer ve ziyaret edemediğimiz pek çok şahsiyet vardı. Mesela Abdal Musa, Abdal Murad, İsmail Hakkı Bursevî ve daha

niceleri... Onlara da uzaktan selam vererek bu bir günlük ziyaretimizi tamamlayıp Bursa'dan ayrıldık.

Şehri Yaşamak

Dönüş yolunda günün yorgunluğunun da etkisiyle herkes sessizdi. Bu sessizlik tabii o rüya gibi seyahatin içselleştirilmesiyle de ilgiliydi. Bu benim için de böyleydi. Nereleri gezdik, kimleri ziyaret ettik, ne düşündük, ne hissettik? Bunlara dair de bazı şeyler söylemek gerekiyor. Bu anlamda da şunları söylemek isterim. Bir güne sığdırdığımız bu ziyaretlerden sonra zihnimiz de gönlümüz de Bursa'yla doldu. Huzur bulduk. Zira mazi, bu şehirde camilerle, türbelerle, medreselerle, çınarlarla, sayıca azalsa da çeşmelerle konuşmaya devam ediyor. Tabii, onunla bir ünsiyetiniz, muhabbetiniz varsa... Değilse taş taş olmaktan, ağaç ağaç olmaktan öteye geçmiyor. Bir müzede dolaşır gibi oluyorsunuz. Mana pencereleri kapalıysa şehir size hiçbir şey söylemiyor. Ne Karamazak Yokuşu'ndaki

Âşık Yunus ilahileri geliyor aklınıza ne Bursa sokaklarında Evliya Çelebi'nin ayak izlerini aramak ne de Üftade Dergâhı'ndaki zikir seslerine katılmak... Bir yabancı gibi dolaşıyorsunuz şehri. Fotoğraflar çekiyor, susadıkça su içip acıktıkça yemek yiyorsunuz. Oysa bu şehirde acıkmak da susamak da ancak ona karşı hissedilmesi gereken bir duygu olmalı. Başka türlü bu şehirle bir bağ kurmanız imkânsız olur ve Tanpınar'ın dediği "Bursadaki o ikinci zaman"ı asla yaşayamazsınız.

Oysa yaşamak gerekir. Bu kadim coğrafyada varlığımızı devam ettirmek Bursa, Ankara, İstanbul, Amasya, Konya, Sivas gibi şehirlerle kalbi bir bağ kurmakla yakından alakalı bir durumdur. Geçmişini bilmez, onun dilinden anlamaz, geçmişteki tecrübeleri bugüne katmazsanız geleceğe nasıl yürüyebilirsiniz ki? Nitekim hoyratça tahrip ettiğimiz mazinin bu nadide şehirleri bunun bedelini bize ağır şekilde ödetiyor. Tökezliyoruz.

İstikametimiz kayboluyor. Millet olmaktan çıkıp değersiz, tarihsiz, hafızasız bir yığına dönüşüyoruz. Mutlu olduğumuzu sandığımız o beton yığını gökdelenlerde -ki bu adlandırma bile kibir kokuyor- bunalıp bahçesinde hanımelleri açan küçücük bir evin hayalini kurmaya başlıyoruz. Ama o evleri artık bulabilirsen bul. Bu defa çaresiz kalıp ruhumuz feryat ediyor.

Diyelim siz de bizim gibi Bursa'ya geldiniz ve "Bursa'da Zaman" şiirini de biliyorsunuz. O zaman "Yeşil Türbede çinilere sinmiş Kur'an sesini duymak", Yeşil Camii minaresinden okunmaya başlayan ezana kulak kesilmek istiyorsunuz. Fakat araya yıllar girmiş ve şehirle yollarınız ayrılmış. İçinde yaşıyorsunuz ama aslında yaşamıyorsunuz. Eğer öyle olsaydı şehrin kadim ruhuna uygun yeni yerleşim alanları kurardınız. Yine kadim mekânların kıymetini bilip onlara gözünüz gibi bakardınız. Her hafta sonu çocuklarımızı sadece oyun parklarına değil, buralara da

Ahmed Yakupoğlu'nun (1920-2016) gözünden Bursa Yeşil Türbe

Baron de Bussierre'nin çizimiyle Bursa, 1846

getirip mazi denen o ihtişamla tanıştı, onlara yeni hayatları konusunda ufuk açardınız. O masum ellerini Emir Sultan'da duaya açıp meleklerle göz göze gelebilirler, hayata o ruh hâliyle çıkabilirlerdi. Ya da Uludağ üzerine masallar, efsaneler, hikâyeler anlatarak o dağın nasıl "Keşiş" dağından "Ulu" bir dağa dönüştüğünü anlama imkânı bulabilirlerdi. Çünkü henüz kirlenmemiş masumiyetlerdi çocuklar. Modernizm virüsüne karşı böyle aşılabilirlerdi onları. Böylece mekânlar onlar için taş yığını olmaktan çıkıp özge yerlere dönüşebilirlerdi algılarında. İşte bunun için Bursa'nın bugünkü fotoğrafına bakarken kadim yapılardan ve şehre ruh katan büyük isimlerden hareketle bahsettiğimiz o ikinci zamanı yaşamamız gerekiyor.

Bursa'nın Büyüklüğü

Mesela sadece mekânlar da değil elbette. Boşuna "şerefü'l-mekân bi'l-mekân" dememişler. Mekâna şeref kazandıran şahsiyetlerdir. Bunlar da aslında her tarih şehrimizde olduğu gibi Bursa'da da o kadar çok ki... Ne var ki tam da bu noktada Arif Nihat Asya'nın "Ne adlar ezberledi, ey Nebi, / Adına alışkın dudaklarımız! / Artık yolunu bilmiyor;" mısraları akla geli-

yor. Üzülüyorsunuz. Öyle çok ad var ki çocukların da büyüklerin de hafızlarında. Ne Emir Sultan ne Bursevi ne Süleyman Çelebi ne Orhan Gazi... hepsi sanki hatıralarıyla olduğu gibi adlarıyla da aramızdan çekilmişler. Şimdilik mekânları birer turistik yerler. Girip Fatıha okuyanların yerini artık fotoğraf çekenler almak üzere. Oysa onlar hep aramızdalar. Yahya Kemal bize ebediyete geç edenlerimizle yaşamamız gerektiğini söylemişti yıllar önce. Ama duymadık, duyuramadık bu sözü.

Tanpınar, o meşhur şiirine "Bursa'da Zaman" diye ad vermişti. Derim ki zaman devam ettikçe ruhunuz konuşacak, aklımız yeniden çalışacak ve biz mazi ile hâli, hâl ile istikbâli birbirine bağlamanın gerekliliğini çok da iyi anlayacağız. Büyüyen zaferler, tekrarlanan yenilgilerden doğarmış. Böyle söyler Karakoç. "Aşk celladından ne çıkar mademki yar vardır / Yoktan da vardan da ötede bir Var vardır" O Var'a dönerek bu coğrafyada yeniden asli kimliğimizle var olmayı bilmek durumundayız. Yine onun dediği gibi küllerimizden yeni hisarlar yapabiliriz. Öyleyse "Gelin gülle başlayalım atalara uyarak / Baharı koklayarak

girelim kelimeler ülkesine. / Bir anda yükselen bir bülbül sesi bize / Bana geri getirsin eski günleri."

Neler Düşündük?

İşte bu son seyahatimizde bunları düşündürdü Bursa... Düşündürmeye de elbette devam edecektir. Çünkü bir sırrı var Bursa'nın. Bu sır; havasında, suyunda, camisinde, türbesinde, sokaklarında velhasıl her yerinde gizli... Mesele bu sırda dokunmakta... Bunu başarabildiğimizde Bursa ve onun gibi şehirlerin bize bugün ve yarın için de nasıl şehirler kurmamız, buralarda nasıl yaşamamız gerektiğini o sır diliyle anlattıklarını görürüz. Her şey bir yana, mesela Allah korusun Bursa'yı Bursa yapan yapılar ortadan kalksa bile Tanpınar'ın Bursa'da zaman şiiri o sırrı bize taşımaya devam eder ve oradan hareketle yine o kadim Bursa gibi bir şehir inşa ederiz. Mesele sadece şehrin inşası da değildir. İnsanın inşası şehirle birlikte gerçekleşir. Öyleyse Bursa'nın hafızasını diri tutmak, yetiştirdiği şahsiyetleri, inşa edilen eserleri bugünün Bursa'sının ve insanının inşasında bir imkân olarak görmek, onu iki zamanlı bir şehir olarak hissetmek gerekir.

Şefkat ve Merhamet Bağlamında Bursa Vakıfları

İslam'ın gelişiyle birlikte Hz. Peygamber'in önderliğinde başlayan İslam medeniyeti tarihinde ortaya çıkan vakıf müessesesi, tarihî süreçte Eyyubi, Memluki, Selçuklu, Osmanlı ve diğer İslam medeniyetlerince uygulanması sayesinde; İslam şehri, İslam mimarisi, İslam sanatı, İslam estetiği kavramları ortaya çıkmıştır. Bu medeniyetlerin en köklülerinden birisi de Türk-İslam medeniyeti olarak tarihin en uzun süren medeniyetlerinden birisi olan Osmanlı Devleti'dir.

Vakıf; temelde bir iyilik, cömertlik, şefkat, merhamet ve diğergamlık uygulaması olmasının yanı sıra bir başka açıdan da imar, ihya, inşa ve medenilik hareketidir. Vakıflar İslam'ın ana kaynaklarında yer alan tasadduk, sadaka, in'am, ihsan kavramlarında karşılığını bulan bir fiiliyattır.

Vakfiyelerde; sadaka-i cariyenin en

faziletlisi, en tamam olanı, en kemal bulmuş olanı ve getirisi kesintisiz devam edecek olanı, sevabı ve getirisi ölümle dahi sınırlı olmayanı olarak tarif edilen vakıf uygulamasının ana esaslarını Allah'ın emirleri ile o emirlerin en mükemmel uygulayıcısı Hz. Peygamber'in tavsiyeleri ve uygulamaları oluşturur.

Gerek yüce kitabımız *Kur'ân-ı Ke-*

rim'in emirlerinde, gerekse *Kur'ân-ı Kerim*'in yeryüzündeki en mükemmel uygulayıcısı Hz. Peygamber'in emir ve tavsiyelerinde, müminlere "hayır işlerinde yarışma"ları hatırlatılır. Hayırlı işlerde yarışmanın en önemlisi ise, vakfiyelerde de belirtildiği üzere sadaka-i cariyenin en faziletlisi, en mütemmimi ve getirisi baki olan vakıf uygulamasıdır.

Genel olarak günümüze kadar ulaşan, Selçuklu, Beylikler ve Osmanlı dönemlerine ait vakfiye ve vakıf belgelerine göz attığımızda ictimai olarak vakfın iki hizmet alanı olduğunu görürüz. Bunlardan birincisi; insanın bedenine hizmet, diğeri ise insanın ruhuna hizmettir. Osmanlı'da fethe-dilen bir bölgede öncelikle vakıflar kurulur, kurulan vakıflar eliyle o yöre-nin şehirleşmesi ve insanların sağlıklı bir şekilde yaşatılması amacıyla temel ihtiyaçları olan su, temizlik, yol, kaldırım, çarşı, hamam gibi yapılar ihya ve inşa edilirdi. Zira Osmanlı vakıf kurucularının hedefi vakfiyelerinde belirttikleri üzere “yaşanılabilir şehirler imar ederek, insanların gönlünü şenlendirmektir”¹ veya “aklı rahat gönlü dingin” nesiller yetiştirmektir”.² Dolayısıyla vakıflar hizmet anlamında medînelilik (şehirlilik) ve medenilik (uygarlık) hareketidir.

Vakıfların hizmet açısında ifa ettiği diğ-er görev ise şefkat, merhamet ve iyilik müesseseleri olan hayratları bina ve inşa eylesidir. Vakıflar, imar ve ihya ettiği şehirlerde, hangi dine, ırka, mezhebe, meşrebe ait olursa olsun insanlara ve diğ-er canlılara hizmet etmeyi amaçlayan bir müessesedir.

Medeniliği ve medîneliliği teorikten pratiğe geçiren; din, eğitim, kültür, ticaret, sağlık ve sosyal alanlarda yapılan eserlerle coğrafyayı medenî bir hâle getiren vakıflar, yapmış oldukları eserlerle mimari, estetik ve zarafet bakımından devrin en eşsiz örneklerini inşa etmişlerdir. Ayrıca yapılar içerisinde bulunan, birçoğu sanat şaheseri olan, ele emeği göz nuru işleme, tezeyinat ve hat levhalarıyla da toplumun ruhuna hitap etmişlerdir.

Vakıflar başlangıçta ferdi ihtiyaçların giderilmesi amacıyla ortaya çıkmış-ken daha sonraları, bu müesseseye ilgi gösteren milletlerin sosyo-kültürel yapısı, ihtiyaçları, eğilimleri ve zenginliklerine göre gelişerek hayatın her safhasında yerini almıştır. (Öz-türk, 1995). Özellikle Osmanlılarda, hem ferdi hem de devleti ilgilendiren bir yaşam biçimi hâline gelmiştir (Arsebük, 1938). Bu sayede eğitim, sağlık, sosyal güvenlik, bayındırlık,

Yeşil Cami, çizim: Jean Leon Gerome

ulaşım ve güzel sanatlar gibi toplu-mun insani hasletlerini geliştirerek, onu başarıya ulaştıracak bir sektörün kurucusu ve işleticisi olmuştur. (Köp-rülü, 1951; Yediyıldız, 1982).

Vakıflar, farklı coğrafyalarda hüküm süren İslam medeniyetleri tarafından yüz binleri bulan vakıf eserleriyle yaşanılabilir erdemli şehirler oluşturdıkları gibi, insanın gönlüne, ruhuna ve aklına dokunan uygulamalarla da İslam medeniyetinin ne olduğunu veya nasıl olması gerektiğini ortaya koyan müesseselerdir.

İyilik yaparken, iyilik yapılan kişinin ırkı, dini, mezhebi ve meşrebinin bir önemi yoktur vakıflara göre. Zira vakıflar “yaratılmışları severim, yaratandan ötürü” düsturuyula hareket eden müesseselerdir.

Toplumun ve ferdin ihtiyaçlarından doğan vakıfların, her türlü sıkıntı-sında veya ihtiyacında toplumun yan-ında olması, sıkıntıları ortadan kaldırmak için çaba sarf etmesi, çözüm önerileri ortaya koyması da doğası gereğidir. Zira vakıflar, toplumun ihtiya-yacı olan konularda ortaya çıkan ve o sıkıntıyı ortadan kaldırmaya gayreti ve amacı taşıyan bir kurumdur.

Bu bağlamda; merhamet ve şefkat açısından Bursa'da kurulan vakıfları ve sunduğu hizmetleri kısaca anlat-maya çalışacağız.

Yıldırım Bayezid Han'ın Validesi Gül-çiçek Hatun, 791 (1388) tarihli vakfi-

yesinde³ Bursa'da vakfettiği akarların gelirleri ile öncelikle su kaynakları, zaviye ve çeşmelerin bakım onarımlarının yapılmasını ve gelirin kalan kısmının ise Kale içerisinde yaptırdığı zaviyede konaklayan misafirlerin, mücavirlerin, fukaranın yeme, içme, giysi ve sair ihtiyaçları için sarf edilmesini;

Mehmet Beyoğlu Şemseddin Bey, 1517 tarihli vakfiyesinde; Bursa'da Mevlâna Şemseddin Muhammed el-Fenari'nin merkadı yakınında yaptırdığı medrese'de ikinci vakti pişen aştan, medresede kalan talebelere, Molla Fenari oğlu Ahmet Paşa'nın yaptırdığı mektepte kalan oğlancıklara, mahallede bulunan fakir, zayıf, yetim ve yetimlere dağıtılmasını, eğer bu mahallede yetim, fakir bulunmaz ise başka mahallelerde bulunan yetim, yetime ve fakirlere dağıtılmasını;

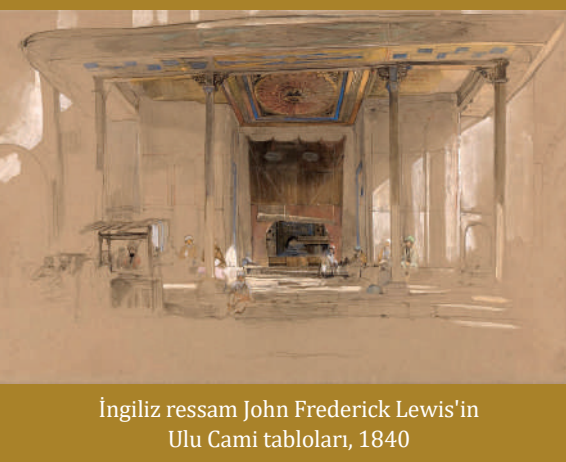
Hançerli Fatma Sultan, 939 (1533) tarihli vakfiyesinde;⁴ Bursa'da Musababa Mahallesi'nde yaptırdığı 14 odalı medresede kalan öğrencilerin her birine günlük ikişer akçe burs ve birer akçe yakacak, hasır, ibrik ve testi gideri verilmesini, her yıl Ramazan ayında yatılı olarak kalan çocuklara kaftan, kavuk, gömlek, kuşak ve pa-buç satın alınması için yıllık yedi yüz dirhem ayrılmasını, yetim öğrenciler mektepten çıktıklarında yemiş ve helva parası olarak her bir öğrenciye

1 VGMA D. 186, s.36, Fatih Sultan Mehmed Vakfiyesi

2 VGMA, D. 1388, s. 1. Kanuni Sultan Süleyman Vakfiyesi.

3 VGMA, D. 590, s. 265.

4 VGMA, D. 584, s. 145.

İngiliz ressam John Frederick Lewis'in Ulu Cami tabloları, 1840

birer dirhem para verilmesini; Bursa'da Bostan Dede'nin 1002 (1594) tarihli vakfiyesinde⁵; Bursa'da Sultan Murad Çarşısı yanında erâmil (dullar) ve gurebanın (garipler) oturması için yedi adet oda vakfettiği, burada kalanların ihtiyaçlarının ve odaların bakım onarım masraflarının vakıf tarafından karşılanmasını; Mehmet Kethüda bin Bıyıklı Hüseyin, 1003 (1594) tarihli vakfiyesinde,⁶ İznik'te vakfettiği fırın, nalbant ve kasap dükkânlarının kiralari ile her gün sabah ekmeğin alınarak fukaralara üleştirilmesini, Harmanyeri ve Büyükbahçe denen bahçelerinde yetişen nar, elma ve armut ağaçlarının meyvelerinin fakirler tarafından yenilmesini ve evlerine götürmelerini, Doğançoğlu denen mahaldeki bahçesinde yetişen meyvelerden fakir zengin herkesin faydalanmasını;

Abide Hatun binti Hasan Can, 1024 (1615) tarihli vakfiyesinde;⁷ Bursa'da vakfettiği akar ve nakit paradan elde edilen gelirden Ramazan Bayramı'nda dul kadın ve yetimlerin giydirilme-

5 VGMA, D. 731, s. 101.

6 VGMA, D. 579, s. 256.

7 VGMA, D. 610, s. 132.

si için dört bin akçe sarf olunmasını, her Cuma gecesi Şeyh Alaeddin Camisi imamı tarafından pilav, yahni, çorba ve zerde pişirilerek camide zikirde hazır bulunan fukaraya ikram edilmesini, Receb ayının ilk Cuması ile Şaban ayının on beşince gecelerinde pilav, zerde ve aşure pişirilerek fakir fukaraya yedirilmesini, Bursa'da bazı mahallelerin avarız vergisi için her yıl bin akçe tahsis edilmesini belirtmiştir.

Ayrıca Saffet Bey, 12 Temmuz 1916 tarihli bir vakfiyesinde,⁸ Bursa'da yaptırdığı Eramilhanе'nin (Dullar Evi);

a) Odalarında, mütevellinin uygun görüşü ve belge ile savaş meydanlarında canlarını feda ettiği belirlenen Müslüman şehitlerin iffetli dul eşlerinin çocukları ile oturmasını,

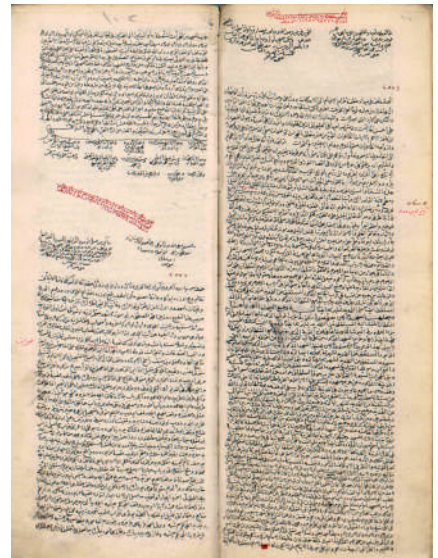
b) Dükkân bitişiğindeki salonun ise sanat icra etmelerine mahsus olmasını, avlu ve bahçede el sanatlarıyla ilgili tezgâh kurup geçimlerine katkıda bulunacak sanatlarla uğraşmalarının teşvik edilmesini,

c) Şehit eşi dul hanımlar bulunmadığı veya bu türden istekli olmadığı takdirde ikinci derecede dul kalmış, kimsesiz ve meskensiz iffetli kadınların, belirtilen şartlar uyarınca iskân edilmesini hüküm altına almıştır.

Osmanlı Türkçesi veya Arapça olarak yazılan ve vakıfların ana belgesi olan vakfiyelerdeki hayır şartlarına bir göz attığımızda yetim çocuklar başta olmak üzere, dul veya kimsesiz kadınların vakıf hizmetlerinden yararlanma konusunda öncelikli olduğunu görürüz. Bu husus toplumdaki sosyal dengesizlikleri ortadan kaldırdığı gibi, yardım alan kimselerin şahıslara karşı minnet altında kalmalarını da ortadan kaldıran bir uygulamadır. Ayrıca birçok vakfiyede hizmet sunulan topluma, kavli, fiili veya başka bir şekilde kötü muamele edilmesi men edilmekte, hatta bu tür uygulamalara kalkışan görevlilerin azledilmesi hüküm altına alınmaktadır.

Vakıfların sunduğu hizmetlerden dini, dili, rengi, ırkı ne olursa olsun fakir, zengin, avam, havas herkes yararlanırdı. Ancak İslam'ın ana kaynakları olan *Kur'an-ı Kerim* ve Hz. Peygamber'in emir ve tavsiyelerinde belirtilen kişi veya gruplara hizmet edilmesi

8 VGMA, D.608/1, s. 251.

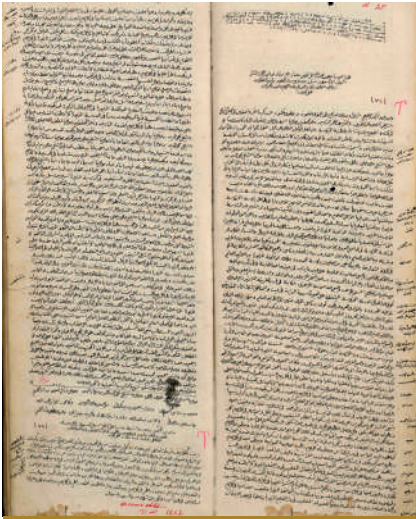
Bostan Dede bin Şeyh Bahri Dede Vakfiyesi

daha bir önem taşımaktaydı.

Özellikle Tevbe Suresi 60. Ayet'te belirtilen sınıflar, "fakirler, miskinler (çalışamaz durumda olan, ihtiyarlar, yoksullar, kötürümler), memurlar, zekât toplayıcılar, kalpleri İslam'a ısındırılacak olanlar, köleler, borçlular, Allah yolunda olanlar, yolcular" ile yine *Kur'an-ı Kerim*'in yetimlerle ilgili emir ve tavsiyeleri, hadis-i şeriflerin yine aynı sınıfla ilgili tavsiyeleri ve Hz. Peygamber'in uygulamaları esas alınarak yetimlere, dullara, kimsesizlere, güçsüzlere, hastalara ve mahpuslara vakıf hizmetlerinde öncelik tanındığını görmekteyiz.

Diğer bir husus ise vakfiyelerde vakıf kurucularının uygulanmasını istedikleri şeyleri oldukça zarif ve latif şartlara/hükümlere bağlamaları, toplumun da dini doğru, sade ve karmaşıklıktan uzak bir şekilde algıladığı ve dikkate aldığı gerçeğidir.

Osmanlı'da fakir, miskin, yolcu, garip, derviş ve sair insanlara verilen en önemli hizmetlerden birisi can ve mal güvenliğinin temininde oldukça önemli olan vakıf imaretleri, aşevleri ve misafirhanelerdir. Osmanlı'da ilk imaret Sultan Orhan tarafından Bursa ve İznik'te kurulmuş olup imarette fakir, miskin, kimsesiz, yolcu, garip, derviş, zayıf insanlara yemek, geceleme ve sair insani hizmetler verilmiş ve imaret civarındaki fakir, kimsesiz, miskin, gariplerin evlerine yemekleri gönderilmiştir. Bu uygulamaya; padişah, hanım sultan, paşa gibi kişilerin vakfiyeleriyle İznik'ten

Hançerli Fatma Sultan (Hanzade Sultan) Vakfiyesi

Kudüs'e, Saraybosna'dan Bursa'ya, Halep'ten Belgrad'a, Bitlis'ten Üsküp'e kadar uzanmıştır. Osmanlı coğrafyasının tamamında; imaret, aşevi, misafirhane, bekar ve evli odaları, miskinler tekkesi gibi vakıf müesseselerinde hizmetler devam etmiştir.

Bu tür hizmetlerin verildiği en önemli vakıf müesseselerinden birisi de tekelerdir. Vakfiyeleri incelediğimizde, tekelerin mensup oldukları tasavvuf ekollerinin zikirlerinin eda edildiği merkezler olmasının yanında önemli sosyal hizmetleri de gerçekleştiren kurumlar olduğunu görmekteyiz.

Vakfiye ve vakıf belgeleri kadim geleneğimizin ve medeniyetimizin uygulamalarını en açık şekilde ortaya koyan belgelerdir. Vakıfların hizmetine şöyle bir göz atacak olursak bu müesseseyi; kız çocuğuna çeyiz dizen bir anne-baba; yaşlı hamallara ellerini uzatan kuvvetli bir yardım eli; deniz kazalarında vefat eden kişilerin geride kalan ailelerinin hamisi; müflis tüccarların imdadı; cezaevindeki mahkûmlara yemek ve tatlı ikram eden bir anne eli; gazilere at ve savaş teçizatı yardımı yapan bir askeri kuvvet; kaleler inşa ederek ahaliyi saldırılardan ve eşkiyanın tasallutundan muhafaza eden bir güvenlik gücü; musiki olup camilerde, mescitlerde, tekelerde terennüm edilen ulvi bir ses ve nefes; hasta insanların şifa merkezi; yaşlı, kimsesiz ve yetimlerin barınağı; bazen bir kuşun yuvası; kimsesiz ve dul kadınlara özel çarşılar inşa eden bir yatırımcı; bir eğitim merkezi; öğrencilere su ısıtan naif bir el; müslim, gayri müslim, fakir, mis-

kin, yolda kalmışlar ve yetimlere bir sığınak; esnaf, tüccar ve sanat erbabına kervansaraylar yapan ve sıkıntıda olduklarında kredi temin eden bir ahi teşkilatı, hâsılı medeniyetimizin iz düşümü olarak görebiliriz.

Bütün bu örnekler bize şunu göstermektedir ki Müslüman kimliği taşıyan insanların devlet adamı olsun, değişik halk tabakalarından olsun ayet-i kerimede emredildiği şekliyle "hayır işlerinde yarıştıklarının"⁹ bir göstergesidir. Vakıf kurucularının hiçbirinin vakıf kurarak halk arasında şöret olmak gibi bir amaç taşımadıkları, sadece Allah'ın rızasını kazanmayı hedefledikleri vakfiyelerinden görülüyor. Yine vakfiyelerden öğrendiğimiz kadarıyla Osmanlı döneminde binlerce kadınının vakıf kurarak hayata ve insana dokundukları anlaşılıyor.

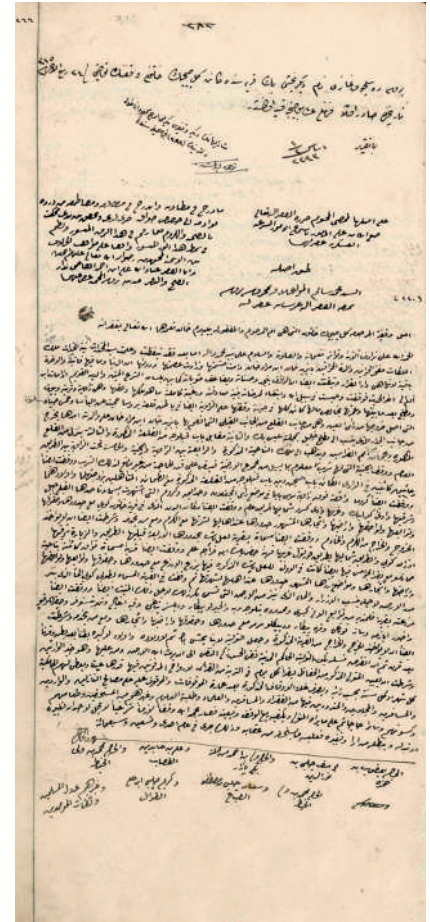
Ayrıca günümüzde bile uygulanması önerilen, sistem oluşturulmaya çalışılan koruyucu aile, yetimhane, dullar evi (kadın sığınma evleri) gibi uygulamaların Osmanlı Dönemi'nde vakıflar eliyle oldukça başarılı bir şekilde yürütüldüğünü müşahade ediyoruz.

İslam'ın dinî ve dünyevi ahkâmı şu iki cümlede hülasa olunmuştur: Allah'ın emrine tazim etmek ve mahlûkâtına şefkat, merhamet göstermek. Öte taraftan Cenâb-ı Hak bu âlemi dâr-ı merhamet ve cihan-ı şefkat üzere yaratmış, üzerindeki mahlukattan nasibi olanlara şefkat ve merhamet hissi vermiştir.

Netice olarak vakıflar; şefkat ve merhametin vücut bulmuş hâli olup ifa ettikleri hizmetler ile kalpleri ve ruhları ihya ettikleri ve insanlarda ince, zarif, naif hisler oluşmasına vesile oldukları gibi, kuruldukları coğrafyada şehirleri ve beldeleri de imar ve inşa etmiş müesseselerdir.

Bu sebeple günümüzde ayrı bir önemli haiz olan ama maalesef kısmen de kaybolan merhamet ve şefkat hislerinin yeniden ortaya çıkması, bu ulvi hislerin toplumda tekrar yer edinebilmesini sağlamak için çaba sarf etmek zaruret hâlini almıştır. Bu konuda en önemli referansımız da mazimizdeki vakıf uygulamalarıdır. Zira genel olarak gelişen toplumlar, tarihî köklerine ve geçmişlerine sahip çıkan, geçmiş medeniyetlerindeki uygulamaları anlayan ve güncelleyen toplumlardır. Geçmiş medeniyetini

9 K. Kerim, 2/148

Yıldırım Bayezid'in Validesi Gülçiçek Hatun Vakfiyesi

horlayan, unutmaya ve unutturmaya çalışan medeniyetlerin pek de başarılı olmadıklarını görürüz.

Şâir Firdevsî de *Şehnâme* adlı eserinde, bir karıncanın bile hükûkunu koruyacak kadar hassas bir gönüle sahip olmanın lüzûmunu ne güzel ifâde eder:

"Bir yem tânesi çeken karıncayı dahî incitme! Çünkü onun da canı vardır. Can ise, tatlı ve hoştur."

Kaynakça

- Arsebük, Esat, 1938, *Medeni Hukuk I, Başlangıç ve Şahsın Hukuku*, İstanbul, Tan Matbaası, Ankara Hukuk Fakültesi Neşriyatı: 11/18.
- Köprülü, Bülent, 1951, *Tarihte Vakıflar*, Ankara Hukuk Fakültesi Mecmuası VII, 3-4, Ankara, 479-519.
- Öztürk, Nazif, (1995), *Türk Yenileşme Tarihi Çerçevesinde Vakıf Müessesesi*, Ankara, Diyanet Vakfı Yayınları.

Bursa'nın Sultanları -4-

Yıldırım Bayezid Han

Kosova'da ağır yaralanan Sultan Murad, kaçan düşmanı kovalamakta olan yirmi dokuz yaşındaki büyük oğlu Şehzade Bayezid'in çağırılmasını istedi. Aynı saatlerde Şehzade Yakup Bey de babasının durumundan habersiz, Kosova sahrasından kaçan Haçlıların ardına düşmüş kovalıyordu.

Şehzade Bayezid'in gelişinden sonra Sultan Murad, otağında bulunanlara, yerine Şehzade Bayezid'in geçmesini vasiyet ederek, çok arzulayıp da ancak bugün kavuşabildiği şehitlik mertebesine ulaşmak için sakince gözlerini kapadı. Son nefesini veren Sultan Murat Han'ın dudakları mutlu bir tebessümle kıvrılmıştı.

Frnk Yazısı Savaşı'nda gösterdiği cesaret ve atılganlık dolayısıyla Yıldırım lakabı yakıştırılan Şehzade Bayezid, savaş meydanında padişah ilan edildi. Osmanlı devlet büyükleri, yeni padişahlarına düşmanı kovalayan Şehzade Yakup'un derhâl geri çağırılmasını ve ileride fesat çıkmaması için

boğdurulmasını tavsiye ettiler. Öyle de yapıldı. Son ibadetini yapmasına izin verilen Şehzade Yakup, yay kırışiyle boğuldu.

"Bu infazın çabukluğu, orduya, Osmanoğlu hanedanı mensuplarının, devletin ve milletin çıkarı ve birliği için kendi kanlarını bile akıtmaktan kaçınmayacağını öğretmiş oluyordu." (Alphonse de Lamartine)

Çocukluğundan itibaren iyi bir eğitim alan, babasıyla birlikte Osmanlı ordusunun bir bölümüne komutanlık eden ve Türklerin Rumeli'deki geleceğini tayin eden Kosova Savaşı'nın kazanılmasında önemli bir rol oynayan Yıldırım Bayezid, 1360 yılında Edirne'de

doğdu. Annesi Gülçiçek Hatun'dur. 1381 yılında Germiyanoglu Süleyman Çelebi'nin kızı Sultan Hatun ile evlendi, karısının çeyizi olarak Osmanlılara bırakılan topraklara sancak beyi tayin edildi. Kütahya'da Osmanlıların doğu sınırlarının muhafaza ve gözetimi ile görevlendirildi. 1386'da babasının Karamanoğlu Alâeddin Bey'e karşı giriştiği sefere de katıldı.

Sultan-ı İklîm-i Rum diye de anılan Yıldırım Bayezid Han; beyaz tenli, yuvarlak yüzlü, ela gözlü, koç burunlu, kumral saçlı, sık sakallı ve geniş omuzlu idi. Bayezid Han, Kosova Zaferi'ni ve tahta çıkışını Asya hükümdarlarına mektuplarla bildirdikten sonra Paşa Yiğit Bey'e Bosna'ya girmesini,

Firuz Bey'e Vidin'e kadar ilerlemesini, Evrenos Bey'e de Tuna'nın kuzey taraflarına akınlar düzenlemesini buyurdu.

Savaşın ardından Karatova gümüş madenleri ele geçirildi. Üsküp'e de Türk aileler yerleştirildi. Burada dinî ve sosyal müesseseler kuruldu. Lazar'ın oğlu Etyen, Türk sultanına bağlılık yemini edince onunla da dostça bir antlaşma yapıldı. Yıldırım Bayezid, Lazar'ın kızı Mara Despina ile evlendi.

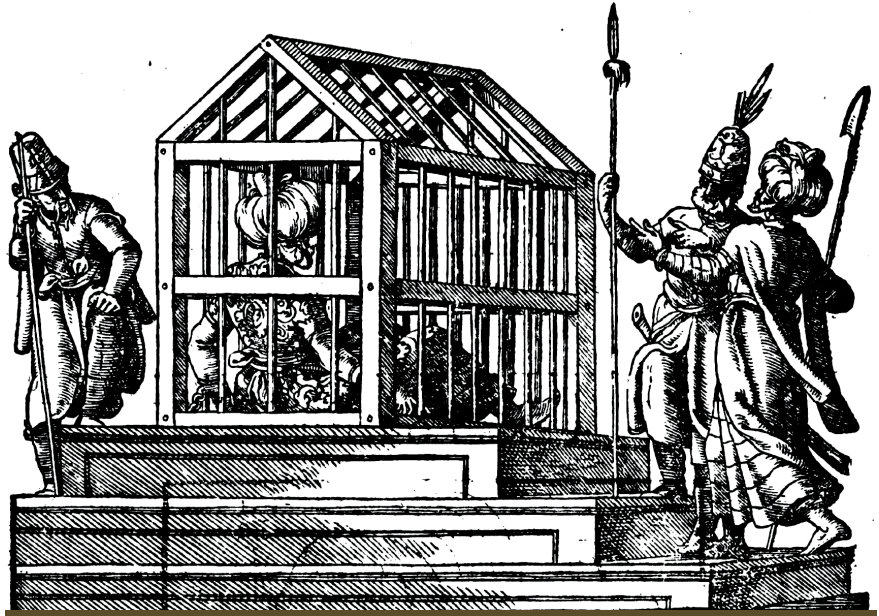
Şehzade Yakup'un öldürülmesini bahane eden Anadolu beyleri, Yıldırım Bayezid'e karşı savaş açtılar ve her taraftan saldırıya geçtiler. Karamanoğlu Alaaddin Bey'in kışkırtmasıyla, Sultan Murad'ın kurduğu Anadolu birliğinin tehlikeye düştüğü haberi alan Bayezid Han, süratle Edirne'ye döndü ve 1390 yılının Şubat ayında Anadolu'ya geçti.

Osmanlı padişahı lâkabına yaraşan bir hızla hareket etti ve Türk topraklarına saldıran Germiyan, Aydın, Menteşe ve Saruhan beyliklerini doğrudan devletinin topraklarına kattı. Osmanlı Türkleri, Menteşe kıyılarından ilk defa Akdeniz'e çıkmış oldular, Ege'nin limanlarını ele geçirdiler. Böylece Aydın, Menteşe ve Saruhan donanmalarına sahip oldular ve bu donanmalarla Ege Denizi'nde fetihlere giriştiler.

Selçuklu Devleti yıkıntılarından ortaya çıkan on beylikten yedisi, Osmanlılar tarafından ortadan kaldırıldı. Bayezid, beylikleri bir sancak hâline getirdi ve yönetimlerini oğlu Ertuğrul'a verdi.

Bizans İmparatoru Yuannis'in oğlu Manuel, Karaman Seferi'nde Türk padişahının yanında bulunmuştu. Bursa'ya döndüğünde babasının ölüm haberini alan Manuel bir gece gizlice şehirden kaçıp İstanbul'a geldi ve Bizans tahtına oturdu. Bunun üzerine Yıldırım Bayezid, yeni imparatorun vergi artırımı, İstanbul'da bir Müslüman mahallesinin kurulmasını ve bir camii inşası ile bir kadı tayin edilmesini, Haliç'in kuzey tarafında bir Türk garnizonunun bulunmasını istedi. Yeni imparator bu istekleri kabul etti.

Anadolu'da Osmanlı Devleti'ne bağlı olmayan bir tek Bizans kenti kalmıştı. O da Filadelfiya (Alaşehir) idi. Bu eski Bizans Prensligi'ni de topraklarına katan Bayezid Han, 1391 yazında ilk defa İstanbul'u kuşattı. Bu andan

Alman tarihçi Philip Lonicer'in *Chronicorum Turcicorum* (1584) adlı eserinde Yıldırım Bayezid'in demir kafeste resmedildiği bir çizim

itibaren, Türklerin yedi yıl sürecek İstanbul ablukası başlamış oldu. Ordunun geri kalanını birkaç kısma bölen Yıldırım Bayezid Han, Tuna'yı geçti ve Eflâk'a girdi. Argeşo Meydan Savaşı'nda ordusu ezilen Eflâk Prensi Mirçe esir düştü ve Bursa'ya getirildi. Bu seferden sonra Osmanlı sınırları, Transilvanya'ya dayandı. Osmanlı orduları Bulgaristan, Bosna ve Macaristan'a girdi.

Yıldırım Bayezid, Eflak Seferi'nden Bursa'ya döndüğünde Frenk gemilerinin Rumeli kıyılarını vurduğu haberini aldı. Durmak, yorulmak nedir bilmeyen Yıldırım Bayezid Han, 1392 baharında ordusunun önüne düşüp Yunanistan seferine çıktı. Selanik ve Teselya Türk topraklarına katıldı. Epir, Attika ve Mora, kudretli Türk ordusunun yenilmez askerlerine boyun eğdi.

Bayezid Han, Rumeli'de askeri harekâtını sürdürürken Karaman Beyi yeniden isyan bayrağını açtı, hızla Ankara ve Bursa üzerine yöneldi, Osmanlı birliklerini dağıtıp Beylerbeyi Timurtaş'ı da esir almayı başardı. Haberi alan Bayezid Han yıldırım gibi geri döndü ve Boğaz'ı geçip Bursa'ya ulaştı.

Padişahın Bursa'ya döndüğünü öğrenen Karaman Beyi cezalandırılmaktan korktuğu için barış istemeye karar verdi. Yıldırım Bayezid huzuruna çıkan elçilik heyetine "Bundan sonra kılıçlar konuşacak. Bunu efendinize söyleyin." diyerek elçilere geri dönme izni verdi.

"Padişah, düşmanını Germiyan bölgesinde savaşa zorladı. Karaman Beyi, iki oğlu Ali ve Mehmet ile birlikte esir edilerek şahsi düşmanı Timurtaş'ın muhafazası altına verildi. Timurtaş, öç almaya gücü yetince, sevinmiş ve emir beklemeden beyi astırmıştır. Bayezid buna kızmışsa da belli etmemiş ve haklı görün gibi davranmıştır. Karaman beyinin ölümünden sonra kısa bir süre içinde, Konya, Aksaray ve Larende şehirlerini kendine bağlamış ve böylece Karaman Beyliği Osmanlı ülkesine tamamen eklenmiştir." (J. Von Hammer)

Yıldırım Bayezid Anadolu'nun doğusuna egemen olan beylere boyun eğdirmek için önce doğuya, sonra kuzeye yöneldi.

Osmanlı kuvvetleri Kastamonu'ya girmiş, yapılan savaşta Süleyman Paşa öldürülmüş, Candaroğlu Beyliği'nin Kastamonu şubesi Osmanlıların eline geçmişti. Bölgenin en güçlü beyi Kadı Burhaneddin'in otoritesi kırılmış; Amasya, Osmaniçik ve Maden tarafındaki beyler; Kadı Burhaneddin'den yüz çevirip Osmanlı himayesine girmişti.

"Bayezid, Şubat 1392'de halifeden sultan unvanını almıştı. Bu unvan onun Anadolu'daki Türkmen beylikleri üzerine yapacağı seferleri bir manada meşrulaştırıyordu. Bu, aynı zamanda Anadolu birliğinin sağlanması içinde gerekliydi." (Halil İbrahim İnal)

Yıldırım Bayezid Han, Anadolu birliğini sağlamak için ter dökerken

Ankara Savaşı'nda Timur tarafından esir alınan Yıldırım Bayezid'i gösteren gravür

Macar Kralı Sigismund Bulgaristan'a girdi, Niğbolu'yu ele geçirdi ve ileri harekâtını sürdürdü. Bölgedeki Türk kuvvetleri bir araya gelip sert bir karşılık verince Sigismund, Niğbolu'yu bırakıp geri çekilmek zorunda kaldı.

Macarlar ile Bulgar Kralı Şişman'ın gizli gizli müzakere yürüttüğünün haberini alan Yıldırım Bayezid, oğlu Süleyman Çelebi kumandasında bir orduyu Bulgaristan'a gönderdi. Üç ay süren bir kuşatmadan sonra Bulgar Krallığı'nın başkenti Tırnova fethedildi ve Doğu Bulgaristan idaresine son verildi.

Yönetimini birçok Moğol, Tatar aşireti üzerine kuran, Sivas hükümdarı Kadı Burhaneddin, 1392 yılı Temmuz'unda, Çorum sahrasında bulunan Osmanlıların zapt etmiş oldukları Kırkdilim Kalesi önlerine geldi. Kadı Burhaneddin ile Şehzade Ertuğrul'un kuvvetleri burada karşılaştılar. Üç gün süren savaşta Osmanlılar yenildi ve kahramanca sonuna kadar dövüşen Şehzade Ertuğrul maktul düştü. İskilip, Ankara ve Sivrihisar tarafları,

Kadı Burhaneddin'in Moğol birlikleri tarafından yağmalandı.

Amasya Emiri Ahmed Bey, Kadı Burhaneddin'in kendisine olan tutumundan rahatsız olduğu için Osmanlı padişahına müracaat etti ve kendisine başka bir bölgede sancak verilmesi karşılığı Amasya'yı Osmanlı Devleti'ne bırakacağını bildirdi. Bunun üzerine Şehzade Mehmed Çelebi kumandasındaki otuz bin kişilik Osmanlı kuvveti Amasya'ya gelip şehre yerleşti.

Kadı Burhaneddin, Osmanlıların himayesine girmiş olan Amasya'yı da kuşattı ama Osmanlı kuvvetlerinin üzerine geldiğini öğrenince kuşatmayı kaldırıp Sivas'a çekildi. Sancak beyliğine de Yıldırım Bayezid'in oğlu Mehmed Çelebi tayin edildi. Anadolu harekâtını tamamlayan Yıldırım Bayezid, Bursa'ya döndü ve kızı Hundi Fatma Hatun'u Emir Sultan ile evlendirdi.

1396 yılına gelinmişti. Kılıçlarının eriştiği yere zaferi de götürmesini bilen Türklerin Bosna'ya ve Arna-

vutluk'a yaptığı akınlarla yerleşme suretiyle ilerlemeleri, Boyana Nehri ve Drac Limanı'na doğru yayılmaları Macar Kralı Sigismund'un ve Avrupa devletlerini yönetenlerin uykularını kaçıyordu.

Kosova Savaşı'nın üzerinden yedi yıl geçmiş, Türk fetihleri Avrupa içlerine doğru hızla yayılmaya başlamıştı. Tuna hattında Osmanlıların tehdidi karşısında zor durumda kalan Macar Kralı Sigismund, Batı'da müttefik arayışına girişmiş ve Avrupa devletleri ile diplomatik temaslar kurmuştu.

Sigismund'un yönetiminde savaşmaktan onur duyacağını bildiren milletlerden bir ordu oluşturulmaya başlanmıştı. Buda'da toplanan orduya Macaristan, Fransa, İngiltere, Polonya, Almanya Krallıkları, Venedik Cumhuriyeti, Kastilya, Aragon, Norveç, İskoçya, Rodos Şövalyeleri, Töton Şövalyeleri ve Papalık askerleri katılmıştı.

Buda'dan yola çıkan ve asıl ağırlığını 60.000 asker ile Macarların oluşturduğu muazzam büyüklükteki Haçlı Ordusu Tuna Nehri'nin güney kıyıla-

rını takip ederek iki koldan ilerledi, Ortodoks Hıristiyanları yağmalayarak Vidin'e girdiler, Hıristiyan ahaliyi serbest bıraktılar; burada bulunan küçük bir Türk birliğini tamamen imha ettiler. Sanki büyük bir zafer kazanılmış gibi Jean de Nevers ve 300 kadar asilzadeye oracıkta şövalye unvanı verildi. İlerleyişini sürdüren Haçlı öncüleri, az sayıda Türk askerinin savunduğu Rahova Kalesi'ne saldırdı ama bir türlü başarılı olamayınca Sigismund imdatlarına yetişerek olası bir bozgunu önledi, böylece kale ele geçirildi ve Türk askerleri acımasızca katledildi. Başarılarıyla gururlanıp şişinen Haçlılar yürüyüşlerini sürdürdüler ve son derece sarp bir mevkide kurulan, Osmanlı Devleti'nin ileri kalelerinden biri olan Niğbolu önlerine ulaşmış kaleyi kuşattılar. (10 Eylül 1396)

Sultan I. Murad'ın da komutanlarından olan ve Kosova Savaşı'na da katılan, Yaralı Doğan diye de anılan Doğan Bey, kalesinin önünde karar-gâh kuran, tam bir disiplinsizlik, sefahat ve uygunsuz hareketler içindeki 130.000 Haçlı askerini görünce hiç telaş göstermedi. Kalede üç bin asker vardı. Yıldırım Bayezid'in yanında birçok savaşa katılan, Kosova ve civarına akınlar düzenleyen, yiğitliği ile padişahın dikkatini çeken ve Niğbolu kale muhafızlığına atanan Doğan Bey, okçularını ve topçularını surlara yerleştirerek savunma tedbirlerini aldırırken Fransız birliklerinin komutanı kaleye bir elçi göndererek teslim olmalarını istedi. Korkunç cesaretli ve inançlı Doğan Bey'in elçiye cevabı "Kellelerimizi verecek ama kaleyi size vermeyeceğiz." oldu.

Niğbolu muhafızı Doğan Bey, şiddetli bir savunma için her türlü tedbir alırken Osmanlı Sultanı Yıldırım Bayezid, Haçlıların harekete geçtiği haberini almış ve şöhretine uygun bir hızla Anadolu'dan Rumeli'ne geçip Balkanlarda seferde olan komutanlarını da yanına çağırmıştı.

Edirne'de toplanan ordusunun başına geçen Yıldırım Bayezid, yıldırım gibi Tirnova'ya ulaştığında Haçlıların yiyecek tedariki için buralara gönderdikleri kollarla karşılaştı ve bunların mühim bir kısmını esir aldı; bunlardan geri kaçmayı başaranlar Türklerin süratle üstlerine gelmekte olduğunu Haçlı komutanlarına bildirdiler ama zaferden emin görünen

komutanlar bu sözlere hiç ehemmiyet vermediler.

Yıldırım Bayezid Haçlıların durumundan haber almak için Evrenos Bey'i ileri yolladı. Evrenos Bey, Niğbolu önlerine yaklaştığında Macar kuvvetleriyle karşılaştı. Kılıçlar çekildi, yay kırışları gerildi, öncü kuvvetler arasında yapılan küçük çarpışma her iki taraf için de kesin bir netice alınmadan sona erdi.

Niğbolu on altı gündür nehirden ve karadan kuşatma altında idi. Bu süre içinde Haçlıların kaleye yaptığı saldırılar Doğan Bey ve savaşılarının sert direnişisiyle sonuçsuz kalmıştı.

Haçlılar, Niğbolu önlerinde oyalanırken birbirlerine ziyafetler veriyorlar,

Türk ordusunun yaklaşmakta olduğuna dair gelen haberlere kahkahalarla gülüyor, Fransız Mareşali Busiko Türk ordusundan haber getiren birkaç öncü askerin kulaklarını kestiriyordu.

"Gök yıkılacak olsa mızraklarımızla tutarız!" diyerek askerlerinin çokluğuyla böbürlenen, Osmanlıların birleşik Avrupa ordusuna karşı çıkacaklarına, hattâ Boğazları geçmeye cesaret edeceklerine ihtimal vermeyen Haçlılar fena yanılıyordu. Niğbolu düşerse, Haçlıların kolayca Edirne'ye kadar ilerleyebileceğini hesap eden Doğan Bey ve bir avuç savaşınsının şanlı direnişisi yüzünden Haçlıların Niğbolu surlarının önünde mihlanıp kalmasından yararlanan

I. Bayezid'i Niğbolu önlerinde gösteren bir minyatür
(Hünernâme, TSMK, Hazine, nr. 1523, vr. 170a)

I. Bayezid'in Kosova'daki cülûs töreni, *Hünernâme*

I. Bayezid'in muharebe sonunda esir düşmesini tasvir eden bir minyatür

Yıldırım Bayezid, 24 Eylül'de Niğbolu yakınlarına geldi, ordugâhını kurdu ve casuslarından aldığı haberlerin de yardımıyla son derece kalabalık Haçlıların durumunu öğrendiği için ordusunu, bir saldırıya karşı savunma planı içerisinde düzenledi.

Osmanlı ordusu sağ kolda Şehzade Emir Süleyman ile Veziriazâm Çandarlı Ali Paşa, Rumeli Beylerbeyi Firuz Bey, Malkoç Bey, Timurtaş Bey; sol kolda ise Şehzade Mustafa, Anadolu Beylerbeyi Timurtaş Paşa, Karaman beyleri Mehmed, Turhan, Beşir, Tâhir ve ortada Yıldırım Bayezid'in kendisi yer almıştı. Niğbolu kalesi'nin güneyinde mevzilenerek hücum düzeni alan Haçlılar ise uzun tartışmalardan sonra öncülüğü Fransızlara vermek zorunda kaldılar. Onları arkasında ikinci saf olarak Sigismund'un kuvvetleri (Macarlar, Almanlar, Rodos şövalyeleri, Bohemya ve Leh askerleri) izliyordu, bunların sağ kanadında Transilvanya Voyvodası Laczkovic, sol kanatta Eflak Voyvodası Mirçe bulunuyordu.

Savaş ertesi gün 25 Eylül 1396 sabahı Haçlı kuvvetlerinin saldırısıyla başladı. Türk meydan savaşı taktikğine göre Türk ordusu hilâl şeklinde açılmış, düşman saldırısını bekliyordu. Büyük çapta meydan savaşı tecrübesi olmayan Haçlılar, hilâlin iki ucu kapanınca ve Türk hatları kısaçalarını daraltıp kendilerini çevirmeye başlayınca şaşırıldılar. Haçlılar, sırtını Tuna'ya dayamış Türk ordusu ile Doğan Bey'in inanılmaz savunmasıyla düşürülemeden Niğbolu Kalesi arasında sıkışıp kalmıştı.

Fransız birlikleri, derinlemesine yarıklarını sandıkları Türk saflarının içine dalınca Macar Kralı Sigismund durumun vahametini hemen kavramış, askerlerini hücumla geçirmişti. Fransızlar cesur savaşçılardı ama hiçbir Haçlı komutanında, Yıldırım Bayezid'in askeri dehâsı yoktu. Savaşta bir asker gibi vuruşan Türk Sultanı, ordusunun uzak kanatlarındaki küçük birliklerine bile hâkimdi.

Macar askerleri devletlerinin geleceği, Hristiyan şövalyeleri ün ve onur, Osmanlı Türkleri ise İslamiyet'i yaymak için dövüşüyorlardı.

Osmanlı ordusunun merkezine hücum eden Fransız kuvvetleriyle yapılan savaş üç saattir sürüyordu. Haçlılar, Osmanlı ordusunun sol kanadını

kumanda eden Şehzade Mustafa'nın askerlerini dağıttıklarını düşündüler, tepeye çekilen Türk askerlerinin peşlerine düştüler ama korkunç Türk kışkacının içine düşüp kılıçtan geçirilmeye başladıkları anda kendilerine geldiler. Fakat çoktan iş isten geçmişti. Bunların birçoğu hayatını kaybetti, bir kısmı da esir alındı. Ölenler arasında Amiral Jean de Vienne de vardı.

Hıristiyan krallıklarının savaşçıları ancak Türkler ile karşılaştıktan sonra gerçek bir savaşın nasıl olduğunu gördüler ve ordunun idaresini üstlenen Jean de Nevers ile yanındaki bazı asilzadeler, canlarını kurtarmak için silah bırakıp teslim oldular.

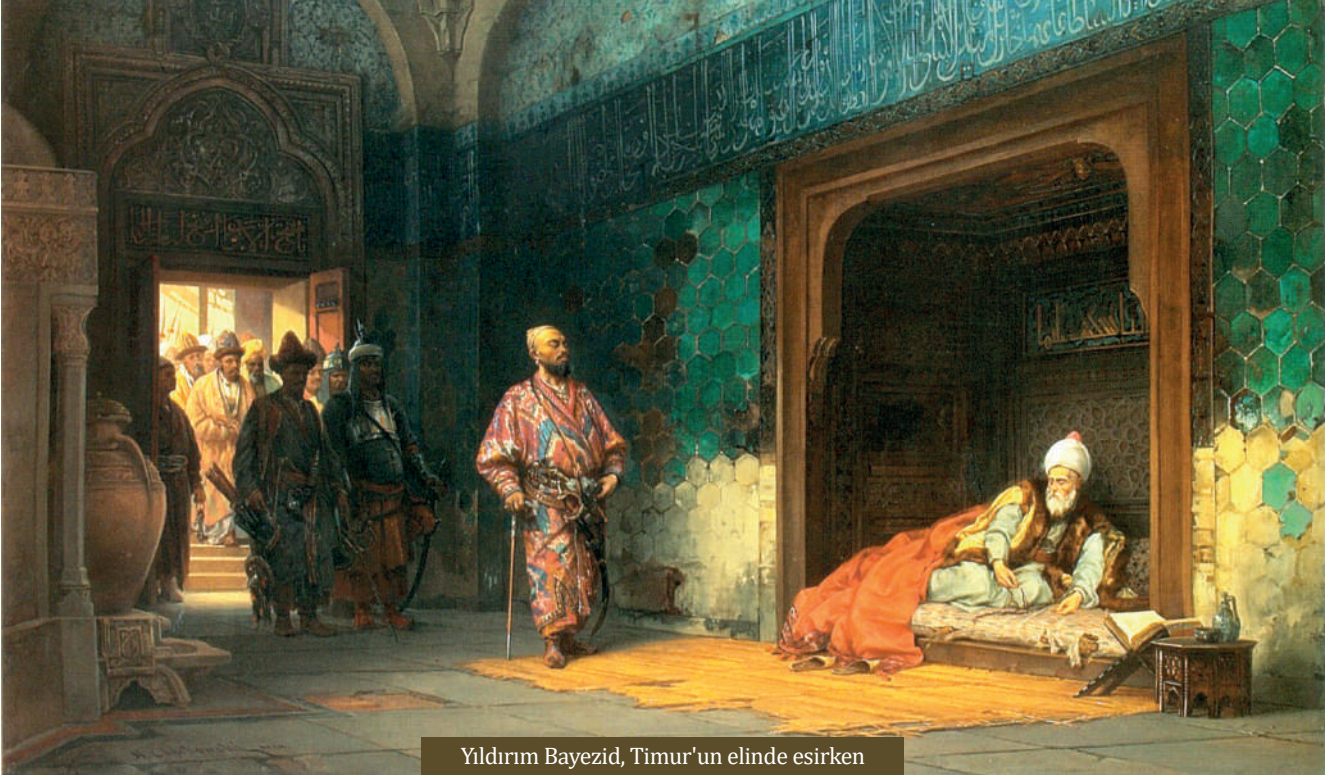
Kendilerinin iki katı büyüklüğündeki Haçlı ordusunu aklı, yüreği ve de bileği güçlü Türkler yenmiş, Avrupa'nın namlı şövalyeleri esir düşmüş, Türk kılıçlarından kurtulup kaçmaya çalışanlar Tuna'nın berrak sularında boğulmuştu.

Türkleri iyi tanıyan ve savaşa gönülsüz katılan Eflak Voyvodası Mirçe, daha savaşın ortasında Türkleri hiçbir kuvvetin durduramayacağını anlamış, sağ kalabilen askerleri ile birlikte savaş alanından çekilmiş ve yağız atını Eflak'a doğru dörtlüle koşturmuştu.

Dağılmış kuvvetlerini toplayan, yedek kuvvetlerini de yanına alan ve Osmanlı merkez kuvvetlerine son bir saldırı başlatan ama netice alamayıp savaş meydanını Türklerin muzaffer silahlarına terk etmek zorunda kalan Macar Kralı Sigismund ise yanındaki az sayıda adamıyla o sırada nehirde bulunan küçük bir yük kayığına zorlukla binerek Tuna ağzındaki Haçlı donanmasına ulaşmayı başarmış ve Karadeniz yoluyla İstanbul'a gelip oradan da Venedik'e kaçmıştı.

Büyük bir zafer kazanan Yıldırım Bayezid Han, Bizans İmparatoru'na elçi göndererek İstanbul'un teslimini istedi ama Manuel buna cevap bile vermedi. Osmanlı Sultanı, şehrin kuşatmasını sıkılaştırınca şehirdeki halk yiyecek bulamaz oldu. İmparator, Batı'dan ve Papa'dan yardım alamadı. Sadece Busiko bin iki yüz şövalye, dört gemi ve iki kadirge ile imparatorun yardımına geldi. Busiko, imparatora Osmanlı Devleti ile anlaşmasını tavsiye etti.

Dukas'ın yazdığına göre Bayezid, Manuel'e "Sen şehirden çık ve İmpa-

Yıldırım Bayezid, Timur'un elinde esirken

ratörluğun tabii varisi olan Yuannis İstanbul'a girsin, o zaman ben de İstanbullular ile barış yaparım." dedi. Sıkıyı gören imparator; tahtını yeğeni-ne bırakarak Avrupa'ya geçti ve çocuklarını da Mora'da bulunan kardeşi Teodoros'un yanına bıraktı.

Kuşatma sürerken Bayezid Han, Anadolu Hisarı'nı yaptırdı. 1397 yılında Yıldırım Bayezid, ordusunun önüne düşüp Yunanistan'a sefere çıktı. Bu seferin amacı Despot Teodoros tarafından Osmanlılara terk edilmesi kabul edilen ama verilmeyen yerleri almaktı.

"Yıldırım Bayezid Teselya Yenişehir'i ni ve Farsala'yı aldıktan sonra hiçbir mukavemetle karşılaşmadan Termopil'i geçti ve Orta Yunanistan'a inerek Salona ve Atina ile diğer bazı dukalıkları işgal etti; sonra geri döndü. Fakat I. Teodoros'u Osmanlı hâkimiyetini kabule mecbur etmek için Mora'ya akın yapmak üzere buraya Paşa Yiğit oğlu Turahan Bey kumandasıyla mühim miktarda akıncı kuvveti bırakmayı da ihmâl etmedi. Türk akıncılarının Mora'ya yaptıkları müteaddit akınlardan yarımadaanın doğusundaki meşhur Argos şehri alındığı gibi burada sömürgeleri olan Venedikliler de kurtulmuş ve birinci Teodoros eskisi gibi Osmanlı hâkimiyetini tanıyarak vergi vermeye mecbur edilmişti." (İ. Hakkı Uzunçarşılı)

Bu seferin ardından Yıldırım Bayezid yeniden Anadolu'ya yöneldi. Samsun ile Canik mıntikasını topraklarına

kattı. Ordu ve Giresun emiri Emirzade Süleyman Bey ve Taşanoğulları Osmanlı hâkimiyetini kabul etti. Böylece Osmanlı hududu ile Trabzon Rum İmparatorluğu hududu birleşmiş oldu. Seferin devamında Sivas, Tokat, Kayseri, Aksaray ve Memlüklerin yönetimindeki Malatya, Kâhta, Divriği, Behisni, Darende, Elbistan kaleleri Osmanlı topraklarına katıldı. Orta Anadolu'ya sahip olan Yıldırım Bayezid Han Bursa'ya döndü.

Hindistan seferinden zaferle dönen Emir Timur, Bağdat'ı zapt edince Sultan Ahmed ve ona tâbi bulunan Karakoyunlu Türkmen reisi Kara Yusuf ile beraber Anadolu'ya geçip Yıldırım Bayezid Han'a sığındılar. (1399)

Bu olayın ardından Emir Timur ile Yıldırım Bayezid arasında mektuplar gidip gelmeye başladı. Emir Timur kendisinden kaçan Sultan Ahmed ile Kara Yusuf'un ellerinin bağlanarak kendisine teslim edilmesini bildiriyordu. Osmanlı Sultanı kendisine sığınanları Emir Timur'a teslim etmedi.

Emir Timur, 1400 senesinde Azerbaycan'da kışladığı sırada Erzincan emiri Mutahharten oraya giderek Timur'a itaatini arz etti. Timur ona, çeşitli hediyeler verdikten sonra memleketine geri gönderdi. Bu durumdan habersiz olan Yıldırım Bayezid, kendisine tâbi olan Erzincan Emiri'nden vergisini ödemesini istedi. Vergi vermeye yanaşmayan Emir Mutahharten bir mektupla olanları Emir Timur'a bildirdi. Emir Timur, Osmanlı Sultanı'na

hem tehdit ve hem nasihat içeren bir mektup gönderdi ama Yıldırım Bayezid'in cevabı sert oldu. "Seninle ne zamandan beri muharebe etmek isterdim, şimdi bunu fiile çıkarmaya azmettim; sen gelmezsen ben gelirim." diye yazdı.

1400 yılının ilkbaharıydı. Akkoyunlu aşireti reisi Karayölük Osman Bey'in teşvikiyle Emir Timur'un orduları Erzurum vadisini aşmışlar, Anadolu'nun içlerine doğru yürümeye başlamışlar ve Sivas'a kadar bütün şehirleri ele geçirmişlerdi. Emir Timur'un ordusuna Akkoyunlu aşireti reisi Karayölük Osman Bey ve Erzincan Beyi Mutahharten rehberlik ediyorlardı.

Emir Timur'un ordusu Sivas önlerine ulaştığında Sivas'ta bulunan şehzade Süleyman, kalenin savunmasını Malkoçoğlu Mustafa Bey'e bırakıp çekildi. Kuşatmaya on sekiz gün direnen Mustafa Bey, Emir Timur'dan kimsenin canına dokunulmayacağına dair söz alınca kaleyi teslim etti fakat kaleyi savunan Osmanlı askerleri diri diri hendeklere atılarak, üzerlerine toprak örtülerek öldürüldüler. Sivas'ı yakıp yıkan Emir Timur daha ileri gitmedi, dönüp hemen Suriye üzerine yürüdü.

Timur, Suriye seferi esnasında Bayezid'e gönderdiği tehdit kokan mektuplarında kendi zaferlerini sayıp döktükten sonra Bayezid'in kendisine itaat etmesini, buna karşı Yıldırım Bayezid Han da elçisi Yakup Bey ile gönderdiği mektup ile karşısına çı-

Yıldırım Bayezid Türbesi, Bursa

kacak düşmana karşı hazır olduğunu bildirmişti.

Neticede aynı ırktan doğan, aynı çağda yaşayan ve dünyanın fethinden daha azı ile yetinmeyecek kadar üstün özelliklere sahip olan iki cihangir sultan, Yıldırım Bayezid Han ile Emir Timur, Ankara'da karşı karşıya geldiler.

Yıldırım Bayezid, Çubuk Ovası'ndaki kanlı boğuşmanın sonunda Barlas soyundan asil bir Türkmen ailesinin evladı olan Emir Timur'a yenildi. Düşmanlarıyla her zaman mertçe dövüşen Osmanlı Türklerinin mağrur sultanı Bayezid Han, herkes onu terk ettiği hâlde savaş alanından kaçmayı aklının ucuna bile getirmediği için küçük bir tepenin üstünde saatler boyunca dövüşmeyi sürdürdü. Bayezid Han, aç bir kurdun bir koyun sürüsünü dağıtması gibi üzerine gelen düşmanlarını ağır bir savaş baltasıyla dağıttı ama onca çabaya karşılık savaşın sonunda esir düşmekten kurtulamadı. (20 Temmuz 1402)

"Yıldırım Bayezid, Ankara Savaşı akabinde Timur'un huzuruna getirildiğinde Timur ona şöyle bir konuşma yaptı: "Gâzi Bahadır Yıldırım Bayezid, Rum memleketleri üzerinde bayraklarımızın dalgalanmasını istemedim. Bu da kâfire karşı girişmiş olduğun gazada muzaffer olduğun içindi. Hatta sana yardım etmek, mal ve asker vermek istedim. Senden ancak şunları istedim:

1. Benim olan Kemah Kalesi'nin teslimi,
2. Kemah hâkimi Bey'im Taharten'in

esir tuttuğun ailesinin teslimi,

3. Kara Yusuf ailesinin sınır dışı edilmesini,

4. Anlaşma için bir elçi göndermeni.

Gurunun yüzünden Allah'ın hükmüne karşı geldin. Ben sana iyilikten başka bir şey yapmayacağım." (Halil İnalıcık) Rumeli fatihi Yıldırım Bayezid Han'ın ordusunu yenen Emir Timur, 8 Nisan 1336'da Semerkand'ın yüz kilometre güneyindeki Keş yakınında doğdu. Genç yaşında Horasan dolaylarında fetihler yapan Timur'un ünü yakın ve uzak çevresine yayıldııkça zafere ve ganimete susamış olan öteki aşiretler de kendisine katılmaya başladılar. Timur'un ünü o kadar yayılmıştı ki daha yirmi beş yaşındayken Çağatay Hanı Tuğluk Timur tarafından Emir Kazgan'a danışman olarak atandı. İrkinin yeniden yüceltmek isteyen Timur'a danışmanlık görevi yetmemeye başlamıştı. Son derece yetenekli bir genç olan Timur'un büyük hayalleri vardı ve hayallerini gerçekleştirmek için bir fırsatın ortaya çıkmasını bekliyordu.

Türkistan'da tanınmamış bir aşiretin başkanı iken kısa zamanda ismini duyuran ve kendisine bağlı aşiretlerin sayısını arttıran Timur, yeterince güçlendiğine karar verince Çağatay Hanı Tuğluk Timur ile ilişkisini kesti, gizlice Semerkand'a girdi, halkı ayaklandırdı ve bu sayede iktidarı ele geçirmek için kısmen de olsa kendine bir yol açtı. Ama bu açılan yolun daha çok zorlu merhaleleri vardı. Büyük bir cesaret, tükenmez bir enerji, eşsiz bir liderlik yeteneği ve bir askeri

deha sahibi olan Emir Timur yıllarca sürgünde yaşadı, başından çeşitli maceralar geçti, sonunda çok istediği gücü ele geçirmeyi başardı ve 10 Nisan 1370 günü Baktra'da görkemli bir törenle altın tacı başına giydi. Kendisine "mekânın ve zamanın en büyük hükümdarı" unvanı verildi.

Cengiz Han'ın imparatorluğunu yeniden kurduğunu iddia eden Timur, yaşadığı süreçte "Emir" unvanından başka bir ünvan kullanmadı. Kalça incinmesi nedeniyle yürürken aksayan Emir Timur, otuz yıl boyunca atının toynaklarının bastığı her yere yıkıntılar serpiştirerek, acımasızlığının ve korkunç yıkıcı gücünün kanıtlarını sergileyerek Maverâünnehir, Harizm, Moğolistan, İran, Mezopotamya, Ermenistan, Kafkasya ve Doğu Anadolu'yu kapsayan büyük bir imparatorluk kurmayı; Kuzey Hindistan gibi büyük bir coğrafyada üstünlük sağlamayı başardı.

Dinine çok bağlı, sessiz bir insan olan, teni açık renkli, yüksek alınlı, geniş omuzlu, kaslı bir beden yapısına sahip Emir Timur, günün uzun saatlerini çoğu zaman yalnız olarak, gecelerini ise büyük bir satranç tahtasının başında geçirirdi. Göz kamaştırıcı, baş döndürücü başarılarla imza atan, zaferden zafere koşan, tebaasını demir yumruğu ile yöneten Emir Timur, Çin'i fethetmeye hazırlanıyordu ki 19 Ocak 1405 tarihinde vefat etti ve pek sevdiği, sağlığında güzel binalarla, saraylarla, bahçelerle ve camilerle süslediği Semerkand şehrine gömüldü.

Her Müslüman gibi kelime-i şehadet getirerek son nefesini veren Büyük Emir'in ölümünden sonra onun hakkında övgülü sözler söyleyenler "Emir Timur, hem örgütlenme hem de yaratma yeteneğine sahipti. Güzel sanatları, edebiyatı ve kuralları severdi." demişlerdir.

Azım ve irade sahibi, şahsen çok cesur ve pek değerli bir kumandan olan Yıldırım Bayezid'in "Atım, yemini Roma'daki Sen Piyer Kilisesi'nin sunağında yiyecek." dediği günlerde kader karşısına dinin savunucusu olduğunu öne süren, ama Müslüman devletleri tahrip etmekte çekinmeyen Emir Timur'u çıkarmıştı. Emir Timur sayesinde Bizans ve Avrupa kurtuluş, Osmanlı Devleti ise on bir yıl sürecek bir kaos ortamına sürüklenmişti.

Söylenceye göre Ankara Savaşı'nda

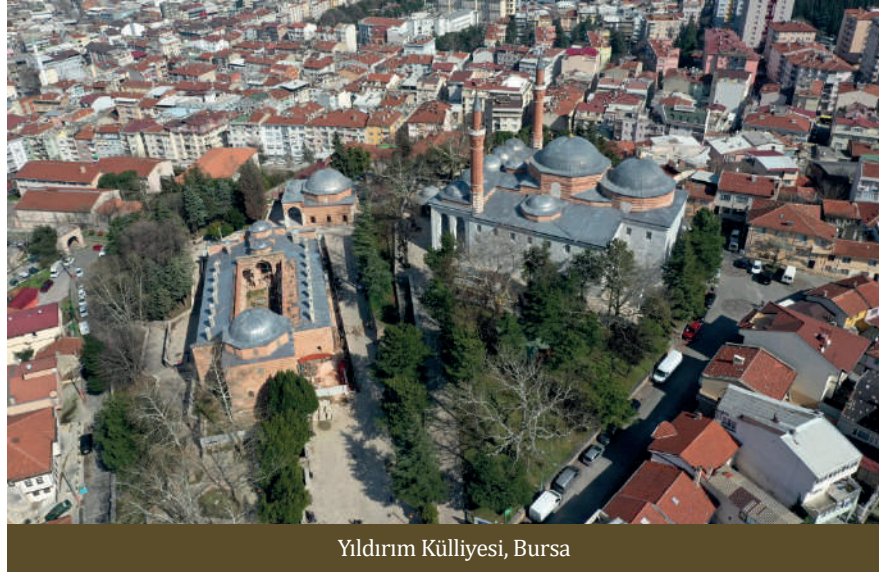
tutsak düşen Yıldırım Bayezid, Emir Timur'un otağına getirilir. Oğlu ile satranç oynayan Emir Timur, ayağa kalkarak Bayezid'e dikkatlice bakar ve gülmeye başlar. Bu duruma çok sinirlenen Osmanlı Türklerinin mağrur sultanı Yıldırım Bayezid; "Bre zalim. Allah'ın bedbaht ettiğiyle alay etmek kitabımızda yazar mı? Beni öldür ama küçük düşürme." der. Emir Timur, Bayezid'in bu sert tepkisi üzerine duraksar, saygı dolu bir ifadeyle ona bakıp özür diler ve "Ben sana değil, Allah'ın şu koca dünyayı senin gibi bir körle benim gibi bir topala bıraktığına gülüyorum." der.

Ankara Meydan Savaşı'nda kötü talihi yenilen ve tutsak düşen, mizaç itibariyle asabi, şiddetli, hırçın ve inatçı bir padişah olan Yıldırım Bayezid Han, esaretin acısına uzun süre dayanamadı ve 9 Mart 1403 tarihinde vefat etti. Emir Timur, Avrupa'daki zaferlerinden dolayı her zaman saygı duyduğu Bayezid'in cenazesini Ankara Savaşı'nda esir düşen oğlu Musa Çelebi'ye teslim etti. Serbest bıraktığı Musa Çelebi'ye babasının mülkünde hüküm sürmesi için izin veren Emir Timur, babasının ani ölümünden dolayı son derece üzgün olan şehzadeye, Bursa'ya varınca Yıldırım Bayezid'i hükümdarlara yakışır bir törenle defnetmesini tavsiye ettikten sonra yanına kendi askerlerini de katarak cenaze ile birlikte Bursa'ya gönderdi.

Not 1: Bazı Osmanlı tarihçileri, Yakup'un idamındaki politik gerekçeyi uygun bulmakla birlikte, bu hareketi kahramanları için bir leke sayarlar ve bunu Bayezid'in bilgisine sunulmadan vezirlerle ordu komutanlarının oylarıyla gerçekleştirildiğini belirtirler. (Baron Joseph Von Hammer Purgstall)

Not 2: Yapılan antlaşmaya göre Etyen, her seferinde Osmanlı Devleti'ne yirmi bin yardımcı asker sağlayacak, bu askerlerin komutasını bizzat elinde bulunduracak ve ülkesindeki gümüş madenleri için her yıl bir vergi verecekti.

Not 3: 1368 yılında Buhara'da doğan ve 1430'da Bursa'da ölen Emir Sultan'ın soyu, Peygamber Efendimiz Hazret-i Muhammed'in torunu Hz. Hüseyin'e dayanır. İsmi, Muhammed bin Ali, lakabı Şemsüddin'dir. Buhara'da doğduğu için "Muhammed Buhârî", Seyyid olduğu için "Emîr Buhârî", Yıldırım Bayezid Han'ın da-

Yıldırım Külliyesi, Bursa

madı olduktan sonra da «Emîr Sultan» denilmiştir. Türbesi, Emir Sultan Camii yanındadır.

Not 4: Haçlı ordusunda bulunan ve seferin tarihini kaleme alan Froisart'a göre Türk egemenliğindeki bütün topraklar fethedilecek ve sonra Suriye üzerinden mukaddes yerlere ulaşılacak, Kudüs Müslüman egemenliğinden kurtarılacaktı.

Not 5: Niğbolu Savaşı, klasik anlamda öğeler taşıyan ve eski Haçlı seferleri hülyalarıyla beslenmiş son Haçlı seferidir.

Not 6: Artık Yıldırım'ın adı, dehşet içinde kalan Tuna boylarında tek büyük Türk olarak duyulacaktı. (Alphonse de Lamartine)

Not 7: Halkının ekonomik refahını arttırmak için çaba sarf eden, cesareti, hızı, kararlılığı ve askeri dehasıyla herkesi kendine hayran bırakan Yıldırım Bayezid'in oğulları taht kavgasına tutuştuğu günlerde Emir Timur tutsağı olan bedbaht padişaha eğer hürriyetini geri verecek olursa, evlatlarının ona itaat edip etmeyeceklerini sordu. Yıldırım Bayezid "Sen benim demirlerimi kır; ben onları taht-ı itaate almanın yolunu bulurum." dedi. Bunun üzerine Timur "Cesaret, Bayezid Han, seni yalnız Semerkand'a götürmek isterim, oradan sonra buyruğuna bir ordu vererek, özgürlüğünü iade edeceğim." deyince esareten kurtulma şansının kalmadığını anlayan Bayezid Han, bu andan itibaren derin bir hüznü kapıldı ve bir süre sonra da vefat etti.

Not 8: Hayatı baştan başa savaş ve

mücadelelerle geçen Bayezid'in öldüğü zaman birçok hayratı da bulunmaktaydı. Bursa'da zâviye, medrese, imaret, han, köprü, dârüşşifâ yaptırmış, muhteşem Ulu Cami'yi de yine o inşa ettirmiştir (1400). İstanbul'u baskı altında tutmak için Güzel Hisar diye de anılan Anadolu Hisarı'nı yaptırdığı gibi (1396-1397), Anadolu'nun diğer bazı şehirlerinde ve Rumeli'de hayır eserleri meydana getirmiştir. (TDV İslâm Ansiklopedisi)

Not 9: Türk tarihinde Timur, en çok Yıldırım Bayezid ile gerçekleştirdiği Ankara Savaşı'yla hatırlandı. Anadolu üzerine sefer düzenleyen Timur, Ankara Savaşı'nda Osmanlı'yı mağlup ederek Devlet-i Aliyye'nin Fetret Devri'ne girmesine sebep olmuştu. Tarihte birçok sefer düzenleyerek adını tüm dünyaya duyuran Timur, 71 yaşında Çin'e karşı düzenlediği seferde hasta düşerek, 19 Ocak 1405 tarihinde hayata veda etti. Naaşı ise Semerkant'a defnedildi.

Kaynaklar:

Büyük Osmanlı Tarihi, Baron Joseph Von Hammer Purgstall.

Büyük Osmanlı Tarihi, Ord. Prof. İ. Hakkı Uzunçarşılı.

Devlet-i 'Aliyye 1-5, Halil İnalçık.

Osmanlı İmparatorluğunun Yükselişi ve Çöküşü, Lord Kinross.

Osmanlı Tarihi, Alphonse de Lamartine.

Osmanlı Tarihi, Halil İbrahim İnal.

TDV İslâm Ansiklopedisi, Heyet.

Türklerin Tarihi, Jean-Paul Roux.

İlk Üç Osmanlı Sultânınının Emâret, Cülûs ve Ölüm Târihleri -II-

Sultan Orhan'ın Emâret, Cülûs ve Ölüm Târihlerinin Gerçek Kronolojisi

Osmanlı Devleti'nin kurucusu 'Osman Gâzî' gibi, Osmanlı sultanlarının ikincisi olan oğlu Orhan Gâzî'nin emâret, cülûs ve ölüm târihleri hakkında da çağdaş kaynaklar, *Târihî Takvîm*'ler, onlardan derlenen cülûs listeleri ile Bizans, Latin ve Sırp kroniklerinde birbirinden tamâmen farklı ve bağımsız veriler ortaya konulduğu dikkati çeker. İlk kroniklerle bilâhare ikincil kaynaklara da bu *Takvîm*'lerden aktarılan ve Osmanlı Devleti'nin ilk kuruluş yıllarından başlayıp XIV. yüzyılın ikinci çeyreğine kadar uzanan bu farklı kronolojik verilerin, birbirinden çok kopuk ve dağınık bir çizgide seyretmesine rağmen aslında târihî birer esâsa da dayandığı; Orhan'ın siyâsî ve askerî kariyerindeki önemli aşamalara işaret etmekle birlikte, bunların zamanla birbirine karıştırılması sonucu çelişkili birer veri hâlini aldığı, bununla birlikte şimdiye kadar sapma-karışma noktalarının hangileri olduğunun anlaşılamadığı peşinen söylenilebilir.

Şimdi çağdaş *Takvîm*'ler ve kroniklerde yer alan bu farklı târihler silsilesi üzerinde durularak, bunların da Orhan Gâzî'nin siyâsî kariyerindeki hangi aşamalara işaret ettiği sebepleriyle birlikte izâh edilecektir.

Osmanlı Devleti'nin ikinci sultânı Orhan'ın, 724/1324'te babası 'Osmân'ın yerine Bursa'da tahta oturması. 'Alî Çelebi, *Hüner-nâme*, I, TSMK, Hazine, nr.: 1523, vr. 62a.

1. Orhan Gâzî'nin Emâret ve Cülûs Târihlerindeki Karışıklıkların Çözümü

I. Orhan'ın Cülûsunu Kuruluştan İki Yıl Sonrasına Odaklandırılan Çağdaş Şecere ve Takvim Verileri

Osman Gâzî'nin oğlu ve Osmanlıların ikinci hükümdârı Sultan Orhan'ın cülûs târihi hakkında *Târihi Takvîm*'lerde, kadîm *Silsile-nâme*'lerde ve *Cülûs Listeleri*'nde rastlanan mevcut en eski târih; devletin kuruluş târihinden iki, başkent Yenişehir'in kuruluş ve Oğuzlar'ın 'Osmân Hân'a burada bey'at edip tâbî oluşundan bir yıl sonrasına tekabül eden 701/1302 târihidir. Nitekim İstanbul'un fethinden bir yıl önce, 856/1452 yılında hazırlanan ve fetihten bir yıl sonra 858/1454'te yeniden düzenlenerek Fâtih'e sunulan eski bir *Târihi Takvîm*'in ilk metninde: "Osmân Big vefâtından ve Orhân Big cülûsından berü yüz elli biş yıldır." denilerek,¹ Orhan'ın cülûs târihi 856-155 = 701/1301 yılı olarak hesaplandığı gibi; iki yıl sonra güncellenen diğer metninde de yine, bire bir aynı ifâde ile: "Osmân Big vefâtından ve Orhân Big cülûsından berü yüz elli yidi yıldır." bilgisi verilerek, ilkinde verilen (858-157 =) 701/1301 târihi tekrar edilmiştir.² Bu eski *Takvîm* metnini esas alan geç döneme âit pek çok *Cülûs Listesi*'nde de, Orhan Gâzî'nin cülûsu yine oldukça erken bir târih olan 701/1301 yılı içinde gösterilmiştir.³

Osmanlıların ilk şehzâdesi Orhan'ın cülûsunu kuruluşta sâdece iki yıl sonrasına odaklandırılan bu kronolojik atfın menşei yakın zamâna kadar tespit edilememiştir. Bir yıl önce neşrettiğimiz Osmân Gâzî ve oğlu Orhan adına düzenlenen ilk *Şecere*'nin sonunda:

جلس في السلطنة ، سنة ٦٤١ ومدته في المرتبة السلطنة ستين سنة :

"Saltanata cülûs yılı 641 ve Saltanat mertebesindeki müddeti altmış yıl" olarak gösterilen 'Osmân'ın,⁴ Horasân'ın en yüksek soyuna mensup olan ataları aracılığıyla, Selçukluların İlhanlı hâkimiyetine girdiği Köseadağ Savaşı'nın târihine odaklandırılan efsânevî "cülûs" târihinin üzerine "altmış yıl" eklendiğinde, Orhan'ın cülûs târihi yine 701/1302'yi gösterir ki bu kronolojik atfın bizzat Sultan Orhan asrında ortaya çıktığının delilidir. O devirde düzenlenmiş ilk *Takvîm*'lerden birinden nakledildiğinde şüphe olmayan bu târih, Yıldırım Bâyezîd döneminde Ankara Savaşı'ndan birkaç yıl önce düzenlenen Baba Ahmed'in *Silsile-nâme*'sinde de: "Sultân Orhân hicretüñ yidi yüz bir târihinde pâdişâh oldu." ifâdesiyle yinelenmiştir.⁵

Âşık Paşa-zâde'nin *Menâkıb*'inde İshak Fakih'ten naklen belirttiği üzere; bu târihlerde "gâh gâh atası ile Orhân Gâzî dört yaña segirdürlerdi, İznîk'e dahi inerlerdi."⁶ İznîk kuşatmasının başlangıç târihi Şükrullâh'ın eski bir *Târihi Takvîm*'den aktardığına göre 700/1301'dir.⁷ Nitekim Orhan Gâzî'nin 1 Ramazan 700 / 10 Mayıs 1301'de Sakarya ili Akyazı ilçesinin Çalıcı köyünden "Şeyh 'İzzü'd-dîn İsmâ'il"e⁸ verdiği mülk-nâmenin üzerindeki tuğrada yer alan "Orhân bin Sultân" ibâresi de 'Osman Gâzî'nin bu târihte bağımsız bir Sultan olduğunu ve oğlu Şehzâde Orhan'ın babasının ilk Sakarya akını sırasında yanında hazır bulunduğunu kesinleştirir. Buna göre Şehzâde Orhan, İshak Fakih rivâyetinde kısaca işaret edilen 700/1301'deki ilk Sakarya ve İznîk akını sırasında tuğra çekip "Za'îmü'l-cüyûş ve'l-'asâkir" (ordu ve asker komutanı) sıfatıyla resmen babasına vekâlet etmeye başlamış ve bir yıl sonra Karacahisar sancağına atanışıyla da onun bu siyâsî statüsü daha sağlam, umûmî ve resmî bir veché kazanmıştır.

Orhan'ın 701/1302'deki bu gazâ liderliğine atanış ve sancağı çıkarılış aşaması, İdrîs-i Bitlisî'nin *Heşt Behîşt*'inin ilk "Ketîbe"sine şu ifâdelerle yansımıştır:

و طرح کر خدای جهانگری و جهانبانی عثمان بیگ ایالت و لاییت قراجه حصار که ، موسوم سلطان اوگی است باورخان ارزانی داشت ؛
او را سپهسالاری جوانان مجاهد پیشه جهت تقدیم مراسم کشور گشای کما شنت ... و این تقسیم ملک و مال در ماه و سال إحدى و سبعمائه
اتفاق افتاد و این سال سیمین از جلوس سلطنت او بود که قدم در عرصه جهانگشایی نهاد .

1 TSMK, Bağdat Köşkü, nr.: 309, vr. 1b, st. 4; H. N. Atsız, *Osmanlı Tarihine Ait Takvimler*, Ötüken Neşriyat. İstanbul, 2019, s. 207.

2 Nûruosmâniye Ktp., nr.: 3080, vr. 4b, sütun: III, st. 24-26; H. N. Atsız, a.g.e., s. 172-173.

3 Meselâ, bk. Süleymâniye Ktp. Reşid Efendi, nr.: 1036, vr. 64a; Es'ad Efendi, nr.: 2422, vr. 73a; Hacı Mahmud Efendi, nr.: 6321, vr. 16b; İstanbul Arkeoloji Müzeleri Ktp. Yzm. nr.: 862, vr. 191a; Koç University Manuscripts Collection, MS 259/2, vr. 99a.

4 Bk. Şecere, "Târîhçe" metni, st. 22 hizâsı, sol derkenar kaydı. Orhan'ın cülûsunu 701/1302'ye odaklandırılan listelerden Koç University Manuscripts Collection, MS 259/2, vr. 99a'da yer alan listede, Osman'ın *Şecere*'sine de kaynak olan ilk *Takvîm*'i tâkiben 641/1243 olarak gösterilen cülûs târihinin koyu bir kalemle üzerinden geçilerek, yerine devletin gerçek kuruluş târihi olan 699/1300 yılı kaydedilmiştir.

5 Bayburtlu 'Osmân, a.g.e., s. 250, st. 11.

6 'Âşık Paşa-zâde, a.g.e., 'Âli Beg neşri, s. 21; F. Giese neşri, s. 22. 700/1301'deki Güney Sakarya akınından bir yıl sonra gazâ işlerini büyük oğlu Orhan'a tevdi eden Osman'ın, özellikle 703/1304'ten sonra gazâdan tamâmen el çekip, uç akınlarını tümüyle onun uhdesine verdiği eski *Bizans Takvimleri* ve İshak Fakih geleneğinde açıkça gösterilmiştir. Krş. H. Yılmaz, "Çağdaş Kaynak ve Belgeler Işığında Sakarya'nın Fethi ve Fethin Bilinmeyen Târihi", *Geçmişten Günümüze Sakarya*, Sakarya Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayınları & OSAMER, Sakarya, 2018, s. 94-112.

7 Şükrullâh Çelebi, *Behcetü't-Tevârih*, Manisa İl Halk Ktp. nr.: 6382, vr. 271a, st. 15.

8 Şehzâde Orhan'ın 700/1301'de bir beratla, babası İbrâhîm Şeyh'le birlikte yer tuttıkları vakıf alanını kendisine bağışladığı bu 'İzzeddîn Şeyh'in; şimdi Ankara/Altındağ'da, Ulus sınırları içinde bir mescid ve türbesi bulunan, vaktiyle aynı havâlide bir zâviyesi de mevcut olan Şeyh 'İzzeddîn'le (ö. 752/1352) aynı şahıs olması; Orhan'ın vakıf bağısı sırasında orta yaşlarda olup, elli iki yıl daha yaşadığından sonra buraya defnolunmuş bulunması ihtimâl dâhilindedir.

“Osmân Beg tarh-ı cihân-gîrî vü cihân-bânî ile iyâlet-i Karaca-hisâr ki, ‘Sultân-öni’ demekle mevsûmdur, Orhân Beg’e erzânî görüp, cüvânân-ı mücâhid-pîşeye sipeh-sâlâr ve takdîm-i merâsim-i kişver-güşâlîğa me’zûn u sezâ-vâr gördi. ... Bu etvâr-ı hasene 701 (1302) senesi şuhûrında ki, cülûs-ı meymenet-me’nûsuñ (= 699/1300) üçüncü senesi idi, sûret-nümâ-yı zuhûr buldı.”⁹

İbn Kemâl de *Târîh*’inin ilk Defter’inde bu safhanın yalnız Orhan’ın siyâsî kariyeriyle ilgili kısmını ön plâna çıkararak şöyle der:

“Kara-hisâr diyârınıñ sancâğını oğlu Orhân Beg’e erzânî gördi; mezkûr Şehriyâr ol vilâyetüñ siğâr u kibârî üzerine hay-me’-i himâyeti kurdı. ... Bu kazıyye’-i marzıyye sene ihdâ ve seb’a-mî’e (701/1302) şuhûrında zuhûr buldı.”¹⁰

Şu hâlde Orhan’ın cülûsunu 700/1301 yılına târihlendiren *Takvîm* kayıtları, onun asıl cülûsuna değil, nihâyetinde cülûs ile sonuçlanacak olan siyâsî kariyerinin başlangıç aşamasına işaret etmektedir.

II. Sultan ‘Osmân’ın Tahtını Oğlu Orhan’a Terk Ediş Safhasını Resmî Cülûs Aşaması ile Karıştıran Takvim ve Kronikler

Osman Gâzî’nin 719/1319 sonlarında Nikris (Gut) hastalığı nedeniyle tahttan çekilip, 720/1320 yılı başında tahtını oğlu Orhan’a bıraktığını daha önce belirtmiştik. Sultan Osmân’ın oğlu Orhan’ı ordusunun başına “kumandan” tâyin etmesi rivâyetiyle, aşağıdaki “nikris zahmeti” nedeniyle sefere çıkmayıp onu yerine “kâim-makâm” olarak geçirdiğini gösteren rivâyeti birbirinden tamamen ayırmak gerekir. Ne var ki bu aşamada da, eski Sultân’ın yerine oğlunun geçmesinin ancak onun ölümü üzerine gerçekleşebileceği algısı devreye girerek, Orhan’ın “babasına vekâleten tahta geçiş târihi” olan 720/1320 yılı aynı zamanda Sultan ‘Osmân’ın da “ölüm târihi” şekline çevrilmiştir.

Enverî ve Karamânî Mehmed Paşa’nın muhtasar, İbn Kemâl’in ise mufassal iki farklı versiyonunu kullandıkları bu kronolojik veri; literatürde çok fazla bilinmeyen, İstanbul’un fethinden bir yıl sonra 858/1454’te düzenlenmiş eski bir *Takvîm*’de yer alan şu kayda dayanır:

“Osmân bin Er-Tuğrûl müteveffâ olup Sögüt’de medfûn oldu ve oğlu Gâzî Çelebi Orhân cülûs kıldı, sene 720.”¹¹

Bu *Takvîm*’deki “Gâzî Çelebi Orhân” ifadesi Orhan’ın şehzâdelik dönemindeki vasfı olup,¹² *Takvîm*’de bu ilk orijinal ibârenin “Sultân” vasfı eklenmeksizin aynen korunması, Osmanlılar’da Takvîm geleneğinin Orhan’ın cülûsundan hemen sonra başladığına bâriz bir delil kabul edilebilir. Nitekim bu özgün kayıтта, 723/1323 sonunda vefât edince ilkin Sögüt’te emânete konulduğu bilinen ‘Osmân’ın naaşının Bursa’ya naklinden henüz söz edilmemesi, bu Târihî Takvîm’in ilk şeklinin müteveffâ Sultân’ın cesedi Bursa’ya nakledilmeden önce 724/1324 yılı başlarında düzenlendiğini daha da netleştirir. Altı yıl sonra bu *Takvîm*’i genişleterek 866/1462 Belgrad seferine kadar getiren bir sonraki derleyicinin metninde “Çelebi” Orhan’ın admin önüne bu kez klasik “Sultân” vasfı eklenerek,¹³ diğer *Takvîm*

9 İdrîs-i Bitlisî, *Heşt Behişt*, I. Ketîbe, İÜ Ktp. FY, nr.: 619, vr. 43a, st. 22-24 / vr. 43b, st. 2-3; ‘Abdü’l-Bâkî Sa’dî Efendi, *Heşt Behişt Tercemesi*, I. Ketîbe, vr. 67b, 68a. 10 İbn Kemâl, *Tevârîh-i Âl-i ‘Osmân (Târîh-i İbn Kemâl)*, I. Defter, s. 139-140. 11 Millet Ktp. Ali Emîrî, Şer’iyye, nr.: 562/1, vr. 4^b.st.1-3. 12 Nitekim 732/1332 yılında Batı Anadolu’ya gelmiş olan İbn Battûta beylik sahasında karşılaştığı şehzâdeleri, sonraki asırlara eşdeğer şekilde جلیبی “Çelebi” unvânıyla andığı gibi (*Rihletü İbn Battûta*, I (el-Cüz’ü’l-Evvel), Matba’atü’l-Ezheriyye, Mısır 1346/1928, s. 183); daha önce Sultan Orhan ve şehîd oğlu Süleyman Paşa adına yazdığı *Tebâreke Tefsîri*’ni otuz yıl kadar sonra bir de küçük oğlu Şehzâde Murad’a ithâf edip sunan Fâkih Muslihuddîn Mustafâ da, atf kısmında onu “Çelebi Gıyâsü’l-devle ve’l-dîn” unvânıyla anar ki (bk. *Tefsîri Sûretü’l-Mülk*, Millet Ktp. Ali Emîrî, Şer’iyye, nr.: 821, vr. 33b-34a; Konya İ. Koyunoğlu Müze Ktp. nr.: 13392, vr. 30b), *Takvîm*’deki bu nitelemenin o asra ait olduğunun kesin bir delilidir. 13 Nûruosmâniye Ktp. nr.: 3079, vr. 1b, st. 23-24.

‘Osmân Gâzî’nin cülûsunu 641/1243 Kösedağ Savaşı’na çeken ve şehzâdesi Orhan’ı 701/1302 târihinde tahta çıkmış gösteren ilk Osmanlı *Şeceresi*’nin sonundaki “Târîhçe” metni. Bibliothèque Nationale, Supp. Arabe, nr. 1621.

derleyicilerinin üslûbuna paralel şekilde bu kadîm hükümdârın da siyâsî unvânı güncellenmiştir.

Aynı târihlerde ünlü süffî müellif 'Âşık Paşa'nın (ö. 733/1333) 'Osmân'ın ölümü, Söğütcük'de defni ve Orhan'ın tahta cülûsu ile biten *İbtidâ'-i Âli-Osmân* adlı târihçesinin devâmına da eklenen bu *Târihi Takvîm*'in farklı versiyonlarında, bu kez yalnızca Orhan'ın erken "cülûs" târihi olduğuna işâret edilerek, onun bu vekâleten tahta "cülûs"unun 720/1320 yılında gerçekleştiği bilgisi tekrâr edilmiştir:

"Orhân Beg 'Osmân tahtına pâdişâh olaldan berü ki, tahta cülûs kılmışdur, hicretüñ -'aleyhi's-selâm- sene 720."¹⁴

"Orhân Beg 'Osmân tahtına pâdişâh olup cülûs idelden berü, hicretüñ sene 720."¹⁵

"Orhân tahta geçdi, sene 720; yidi yüz yigirmisinde."¹⁶

Bu kayıtlardan ilkinde, artık "Beg" olan Çelebi Orhan'ın "Osmân tahtına pâdişâh olaldan berü" aradan ne kadar zaman geçtiği bilgisi verildikten sonra, devâmına eklenen ve Orhan'ın o sırada hâlâ tahta oturduğuna işâret eden: "ki, tahta cülûs kılmışdur" açık kaydı, yukarıdaki tespitlerimizi doğrulayacak ve daha da sağlam bir çizgiye taşıyacak şekilde; bu *Takvîm*'lerin ilk düzenleniş ve 'Âşık Paşa'nın kroniğine eklenişinin Orhan'ın cülûsundan kısa bir süre sonra gerçekleştiğine bir başka açıdan kesin bir kanıt teşkil etmektedir.

'Osmân Gâzi'nin sağlığında tahttan çekiliş târihini 720/1320 olarak zikreden İbn Kemâl'in ve Orhan'ın ona vekâleten tahta çıktığı bu târihi mutlak "cülûs" aşaması zannederek, yanlış bir şekilde onun ölümü ile birleştiren Karamânî Mehmed Paşa'nın da bu *Târihi Takvîm*'in daha ayrıntılı bir versiyonunu kullanmış oldukları şüphesizdir. Sükrullâh'ın daha önce *Behcetü't-Tevârih*'inde Osman'ın ölüm, Orhan'ın cülûs yılı olarak zikrettiği 710/1310 târihinin de bu *Takvîm*'den yanlış bir şekilde aktarıldığı ve 720/1320 târihindeki "2"nin çentiğinin belirsiz imlâ edilmiş ya da istinsah sırasında silinmiş olması nedeniyle ortaya çıktığı düşünülebilir.

Bu müverrihlere benzer şekilde, Enverî de manzum *Düstûr-nâme*'sinde 'Osmân Gâzi'nin beylik tahtını kendi isteğiyle oğlu Orhan'a devrettiği bu aşamayı, bir bey vefât etmeden oğlunun tahta geçemeyeceği mantığıyla yine Osman'ın ölüm târihiyle eşleştirerek şöyle nazma çekmiştir:

"Yidi yüz yigirmi olmuş idi sâl

Kıldı 'Osmân Beg cihândan intikâl

Ata bindi çün-ki Orhân beg olur

Burûsa'yı İznîk ile geldi alır..."¹⁷

Daha önce Sükrullâh'ın bozuk bir nüshasını kullandığı aynı ortak *Takvîm*'i esas aldığı görülen Enverî de, bu dizelerinde Osman'ın 720/1320'de tahtını oğluna bırakmasını, cülûsun ancak önceki Sultân'ın ölümünden sonra gerçekleşebileceği düşüncesiyle, onun "cihândan intikâl"i şekline çevirmekte tereddüt etmemiştir.

Eski *Târihi Takvîm*'lere giren bu gibi isâbetsiz anlayışlar ve bilgi sapmaları, zamanla Orhan'ın Bursa'yı babasının ölümünden sonra fethettiği yanlıgısının da ortaya çıkışının başlıca sebeplerinden birini teşkil etmiş gözükmektedir.

III. Orhan Gâzi'nin Bursa'yı Fethi ve Beg-Sarayında İlk Tahta Oturma Târihi

Saltanat nâ'ibi olarak babasının yerine geçtiği "720/1320" yılı dışında, Orhan Gâzi'nin cülûs yılı Süleymâniye Kütüphanesi'nde kayıtlı bir *Cülûs listesinin* baş tarafına: "جلوس سلطان اورخان في سنة : ٧٢٢ : Sultân Orhân 722 yılında cülûs etti." ifâdesiyle 1322 milâdî yılı olarak da kaydedilmiştir ki¹⁸ bu, daha önce farklı araştırmalarımızda gösterdiğimiz üzere, aslında onun Bursa Beg-Saray'ında saltanatının başladığı târihe yapılmış bir göndermedir. Orhan'ı "seksen yaşında" ölmüş ve "kırk bir yıl" Bursa Saray'ında saltanat sürmüş gösteren *Menâkıb-ı Orhânî* yazarının da¹⁹ (763 - 41 = 722/1322),

14 Dresden Staatsbibliothek, Mscr. Dresd. Ea.111, vr. 7a, st. 6-8

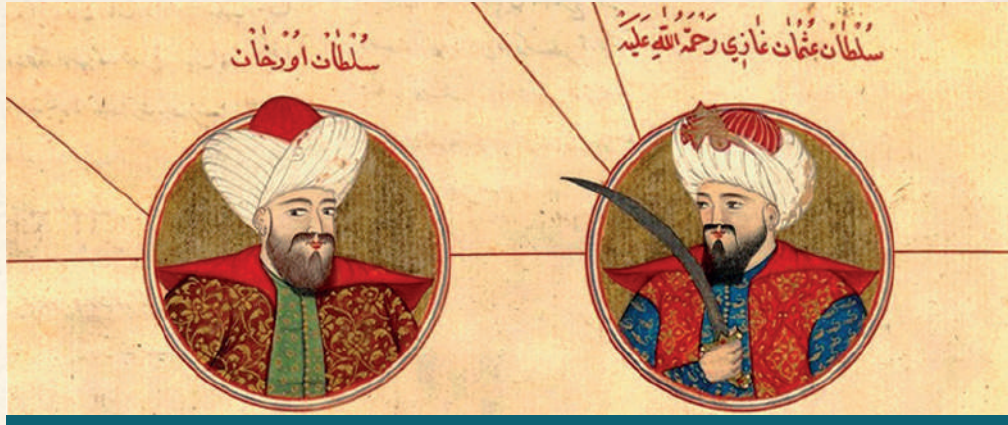
15 İÜ Ktp., TY, nr.: 10641, vr. 7a, st. 9-10.

16 Süleymâniye Ktp. Ayasofya, nr.: 2705, vr. 71b, st. 6-7. Bu *Takvîm*'in Konya İzzet Koyunoğlu Kütüphanesi'nde yer alan nüshasında, "720"nin Arapça, nokta gibi çıkarılan "0" rakamının "5" okunacak şekilde geniş olarak yazılması sonucu bu târih "725"e dönüşmüştür: "Orhân Beg tahta cülûs kıldı, hicretüñ 725." Konya İzzet Koyunoğlu Ktp. nr.: 13821/1, vr. 4a, st. 5-6.

17 Enverî, *Düstûr-nâme*, vr. 100 a; İzmir Milli Ktp. nr.: 22/401, vr. 120b.

18 Süleymâniye Ktp. Râgıp Paşa, nr.: 981, vr. B²

19 "Tamâm kırk bir yıl dergâh (/saray)ında kös-i saltanat döğüldi." Celâl-zâde Sâlih Çelebi, *Hadîkatü's-Selâtîn*, I, İÜ Ktp. TY, nr.: 430,

Osmanlı Devleti'nin kurucusu Sultan 'Osmân ve 701/1302'de sancağa çıkarıp tahtına vâris kıldığı oğlu Orhân. Hüseyin Gilânî, *Silsile-nâme*, Varşova Bibliothek Narodowa, BOZ, nr. 183, fol. 30a.

بجای دلخیزند کوه ملک و پادشاهان و علمای و حواری و حاکمان

کوشش و کوشش و کوشش... اولی که او در آن سوره... در وقت آن که در آن...

وسایله این تاریخ را که باقی سنین در آن جمهور و طغیان و فتنه

برو و کوشش و کوشش... اولی که او در آن سوره... در وقت آن که در آن...

Orhan'ın cülûsunu ilk Şecere'ye eşdeğer şekilde, sancağa çıkarıldığı ve ordular komutanı atandığı tarih olan 701/1302 yılına odaklandırıan 856/1452 târihli Takvîm'deki veriler. Nûruosmâniye Ktp. Yz. nr.: 3080, vr. 4b-5a.

bizzat Orhan Gâzî devrinde tutulmaya başlandığı anlaşılan bu Takvîm'i görüp kullanmış olduğu bellidir. Kroniğinde 'Osmân Gâzî'nin ölümü hakkında: "Bu kazıyye'-i hevl-nâküñ târîhi sene isnâ ve 'işrîn ve seb'a-mî'e (722/1322)'dür." kaydı-nı düşüren Behiştî²⁰ ve aynı şekilde, Gülşen-i Tevârîh'inde onun toplam saltanat süresini "kırk bir sene" gösteren Cenâbî Mustafa Efendi de yine aynı ortak Târihî Takvîm'i tâkip etmiş²¹; ancak Behiştî bunu Şehzâde Orhan'ın henüz babası sağ iken, Bursa'yı fethettikten sonra Bursa Sarayı'nda ona vekâleten değil, ölümü üzerine istiklâlî anlamda tahta oturduğu târih zannetmiştir.

Bursa'nın 'Osmân Gâzî'nin ölümünden iki yıl kadar önce 722/1322'de fethedildiği bilgisi, 'Osmân Gâzî'nin sağlığında, Ramazân 723/Eylül 1323'te Asparoça Hâtûn vakfiyesine düşürülen bir kayıtlı; onun vefâtını ve oğlu Orhan'ın cülûsunu müteâkip Beg-sarayı'nı ziyaret eden Şeyh Kâsım-ı Bağdâdî'nin (ö. 750/1350) ve yine 732/1332'de Bursa'ya gelen İbn Battuta'nın (ö. 770/1368) Seyâhat-nâme'lerindeki kesin atıflarla kanıtlanmış tarihî bir gerçektir.²² İbn Battuta ve diğer çağdaş müelliflere eşdeğer şekilde, müverrih Nesrî de Cihân-nümâ'sında: "Hicretüñ yidi yüz yigirmi ikisinde feth oldu, Burûsa'nın fethi bu târihden idüğine hiç nizâ' yokdur." diyerek, şehrin fethi hakkında 722/1322 târihini verdiği gibi; yine çağdaşı müverrihlerden Oruç Beg de Tevârîh'inin mufassal ve muhtasar her iki nüshasında, Bursa'nın bizzat 'Osmân Gâzî hayatta iken fethedildiğini ve onun fethi ten sonra bir müddet daha yaşamaya devam ettiğini açıkça belirterek: "Orhân Gâzî Burûsa'yı feth itdükden soñra 'Osmân Gâzî henüz hayâtta idi. 'Osmân Gâzî Burûsa feth olduğında ayağı ağrıdı, gelmedi Burûsa gazâsına; anuñ-çün kim: 'Orhân benüm zamânumda şevket dutsun!' dirdi. 'Osmân Gâzî aslında on tokuz yıl beglük itdi, kalan zamânı begligi Orhân'a ismarlamışdı.'" cümleleriyle yukarıdaki özgün tespitlere en uygun târihî tasviri verir.²³

vr. 44a, st. 6-7; H. Yüksel - H. İ. Delice nşr., TTK Yayınları, Ankara 2013, s. 48.
20 Behiştî Ahmed Çelebi, Vâridât-ı Sübhâni ve Fütühât-ı 'Osmâni, es-Sifrül-Evvel, İstanbul Araştırmaları Enstitüsü Ktp. Şevket Rado Yzm. nr.: 293/1, vr. 94b, st. 15.
21 Cenâbî Mustafâ Efendi, Gülşen-i Tevârîh, Nuruosmaniye Ktp. nr.: 3107, vr. 143b, st. 11-12 / TSMK, Hazine, nr.: 1607, vr. 69a, st. 15 / TSMK, Revan, nr.: vr. 223b, st. 18.
22 Birbirleriyle kronoloji açıdan aynı ortak noktada buluşan bu çağdaş kayıtlarla ilgili olarak, en son bk. H. Yılmaz, "Çağdaş Kaynak ve Belgelere Göre Bursa'nın Gerçek Feth Târîhi '1322' mi, '1326' mı?", Şehrengiz, XIV/46 (Mart-Nisan 2023), s. 8-19.
23 Mehmed Nesrî, Ğihânnumâ: Die Altosmanische Chronik des Mevlânâ Mehemed Neschrî, Band II: Text des Cod. Manisa 1373, nşr. F. Taeschner, Leipzig 1955, p. 58, st. 11-12; Oruç b. Âdil, Tevârîh-i Nesl-i Âl-i 'Osmân (Die Frühosmanischen Jahrbücher des Urudsch), ed.:

Nitekim şehrin daha hayatta iken ‘Osmân Gâzî tarafından alındığı bilgisinin sıhhati ve hiçbir esâsa dayanmayan diğer rivâyetlerin güvenilmezliği, XVI. yy.’ın başında *Vâridât-ı Sübhânî ve Fütûhât-ı ‘Osmânî* adında bir eser kaleme alan Behiştî Ahmed Çelebi tarafından da: “Ba’zı ruvâtıñ rivâyetinden ve nakkâllerüñ naklinden şöyle tevehhüm olunur ki; feth-i Bûrsa Hazret-i Sultân Orhân’uñ serîr-i saltanata cülûsundan soñra vâkı’ ola, ammâ sahîh olmadıgıñın | biz de tekrâr itmeyüp nakl-i esâhh-ile ‘âmil olduk.” ifâdeleriyle net bir şekilde te’yid edilmiştir.²⁴

Müellif burada şehrin fethini bizzat kurucu hükümdârın zamânına çekmekle iktifâ etmemiş; Orhan’ın babasına vekâleten tahta oturduğu ara devrede gerçekleşen bu fetihle Beg-sarayı’nda tahta oturuş târihini onun asıl “cülûs” zamânı ile karıştıran literatürel hatâyı da tashîh etmiştir.

IV. Çağdaş Kaynaklara Göre Sultan Orhan’ın Mutlak Anlamda Tahta Cülûs Târihi

Daha önce belirttiğimiz üzere, Orhan’ın babasının yerine müstakil olarak tahta Re-bî’u’l-evvel 724/1324 Mart’ından daha önce geçtiği; bu târihte düzenlenen Mekece Vakfiyesi, 724/1324’te Bursa’da basılmış birkaç sikke ve üç ay sonrasını anlatan Kâsım-ı Bağdâdî’nin kayıtlarından kesin olarak bilinmektedir.

Onun emâret, saltanat ve ömür süreleriyle ilgili bilgileri “Asl-ı Tevârîh’de gördüm idi” diyerek aktaran ‘Âşık Paşa-zâde’nin özgün kayıtlarında da; 720/1320’de babasına vekâleten tahta geçen Çelebi Orhan’ın istiklâlî anlamda cülûsunun gerçekleştiği 724/1324 yılı öncesinde, babası hayatta iken toplam “üç yıl” süreyle hüküm sürdüğü açıkça belirtilecek şekilde denilmiştir:

“Atası vefâtından soñra otuz sekiz yıl hutbeti okudu, üç yıl dahı babası hayâtında almak-virmek, hükûm-i hükûmet Orhân’uñ idi.”²⁵

Yukarıda çağdaş kaynaklar, Takvîm kayıtları ve Asparoça Hâtûn-Mekece vakfiyelerinden tespit ettiğimiz 720-723/1320-1323 zaman aralığı, ‘Âşık Paşa-zâde’nin eski bir *Takvîm* ya da doğrudan *Yahşî Fakih Menâkıbı*’ndan aktardığı bu satırlarda toplu bir şekilde özetlenmiştir. Burada 763/1362’nin başlarında ölecek olan Sultan Orhan’ın, tam yıl hesabı üzerinden 762/1361 yılı sonuna kadar hükümdarlık yaptığı düşünülerek, babasının ölümünden sonraki saltanat süresi toplam

F. Banger, Hannover 1925, s. 14; Manisa İl Halk Ktp. nr.: 5506/1, vr. 15a, st. 2-7.

24 Behiştî Ahmed Çelebi, *a.g.e.*, es-Sıfır’l-Evvel, vr. 100a, st. 14-16 / vr. 100b, st. 1.

25 ‘Âşık Paşa-zâde, *a.g.e.*, F. Giese nşr., s. 215.

Kurucu hükümdar Sultan ‘Osmân ve tahtının yegâne vârisi Sultan Orhan’ın *Terceme-i Miftâh-ı Cifrü’l-Câmî*’de yer alan minyatürleri. İÜ Ktp. TY, nr.: 6624, vr. 163a.

Şehzâde Orhan’ın “Za’îmü’l-cüyûş” ve “Saltanat nâ’ibi” atandığı 701/1302 yılını onun cülûsu gibi yansıtan *Takvîm* nüshasının, 858/1454’te yeniden düzenlenen metninin konuyla ilgili başlangıç kısmı. TSMK, Bağdat Köşkü, nr.: 309, vr. 1b.

762-724 = 38 olarak gösterilmiştir ki; babası zamânındaki “üç yıl”lık Saltanat nâibliği dönemi de bunun üzerine eklendiğinden: 38 + 3 = 41 şeklinde yapılan sağlama, onun *Menâkıb-ı Orhânî* ve onu izleyen ikincil kaynaklardaki “kırk bir yıl” saltanat sürdüğü bilgisi ile tam olarak aynı noktada birleşir.

Nitekim Osmanlı Kuruluş dönemi ile ilgili oldukça nâdir kayıtlar içeren eski bir *Silsile-nâme*'de Orhan, önce babasının sağlığında ona vekâleten, sonra ölümünü müteâkip istiklâlî anlamda “iki def'a pâdişâh” olmuş olarak gösterilmiş; ayrıca onun bu süreçte halka ve reâyâyâ yönelik çıkardığı *Umûmî Kânûn-nâme*'sinin maddelerinden biri hakkında da ilginç bir ayrıntı verilerek şöyle denilmiştir:

“Sultân Orhân Gâzî iki def'a pâdişâh oldu. Bunlarıñ zamânında yahûdîler sarı dülbend ve nasrânî gök dülbend sarmağa ve katıra binmege âdet oldu, lâkin Müslimânî gördükde inmek şartın itdiler.”²⁶

Behiştî'nin de *Silsile-nâme*'ye temel olan bu *Takvîm*'in bozuk bir nüshasını kullandığında şüphe yoktur. Bu *Takvîm*'in aslı metninde muhtemelen bir sıra kayması nedeniyle Orhan Gâzî'nin 720/1320'de babasına vekâleten tahta geçtikten sonra Bursa kuşatmasını yeniden başlatması, Behiştî tarafından onun Bursa'yı fethettiği târih; Bursa'yı fethedip burada daha sağlam bir şekilde tahta yerleştiği 722/1322 târihi ise, yine cülûsun 'Osmân'ın ölümü üzerine gerçekleşmesi gerektiği mantığıyla 'Osmân Gâzî'nin ölüm ve Orhan Gâzî'nin mutlak anlamda tahta geçiş târihi olarak yansıtılmıştır. Behiştî'nin kullandığı *Takvîm* nüshasının bu kısımdaki olayları bir sıra geriden tâkip ettiğini belirginleştiren bu kronolojik izleğe göre, bu son târihi 724/1324'te 'Osmân'ın ölümü ve Orhan'ın kesin olarak tahta geçmesi vak'ası tâkip etmeliydi ki, kronikte Osman'ın iki yıl erken gösterilen ölümüyle *Takvîm* verileri de kesildiği için bu târih mevcut değildir.

2. Süleyman Paşa'nın Şehâdet, Murad Hüdâvendigâr'ın Emâret ve Orhan Gâzî'nin Gerçek Ölüm Târihleri

I. Rivâyetlerdeki Karışıklıkların Ana Sebepleri ve Çözümüne

Orhan Gâzî'nin büyük oğlu Gâzî Süleymân Paşa'nın Bolayır'da ansızın şehâdete erdiği ve kardeşi Gâzî Murad'ın yerine hem “Emîrül-ümerâ” hem “Ordu komutanı” tâyin edildiği, sonrasında babaları Sultan Orhân'ın da vefât ettiği târihlerin kronolojisi yakın zamâna kadar farklı târihler ekseninde tartışılmış; bunlardan özellikle Orhan'ın gerçek ölüm târihi, Peter Charanis tarafından yayımlanan bir *Bizans Takvimi*, Ankara Alâeddîn Câmîi'nin orijinal kitâbesi ve ünlü İtalyan tarihçi Matteo Villani'nin çağdaş kayıtları ışığında “1363 yılı” olarak saptanmıştır. Biz burada, daha önce merhum İ. Hakkı Uzunçarşılı, Mustafa Akdağ ve Halil İncalcık olmak üzere farklı modern tarihçiler tarafından kısmen tâdil edilen bu kronolojiye, tespit ettiğimiz yeni Takvîm ve kaynaklardaki verileri de ekleyerek, özellikle Orhan Gâzî'nin son birkaç yılına ilişkin karanlık noktaları kronolojik açıdan daha net ve belirgin bir hâle getirmeye ve bunlarla bağlantılı olarak, Edirne'nin fethi ile ilgili tartışmaları da nâdir bir *Bizans Takvimi*'ndeki kayıtlar ışığında çözümlenmeye çalışacağız.

Gâzî Süleymân Paşa'nın çağdaş kaynaklardan 758-759/1357-1358 aralığında gerçekleştiğini bildiğimiz, Bolayır'da bir

²⁶ *Silsile-nâme-i Enbiyâ ve Selâtin*, Süleymaniye Ktp. Yazma Bağışlar, nr.: 4501, s. 62, st. 1-3; İÜ Ktp. TY, nr.: 1441, vr. 30a, st. 1-3. Bu nâdir kayıt, daha önce “Osmanlı Devleti'nin Bürokratik Anlamda Asıl Kurucusu: Orhan Gâzî” başlıklı bildiri metnimizde gösterdiğimiz; onun halka ve reâyâyâ yönelik çıkardığı ilk “Umûmî Kanûn-nâme”sinde yer alan ve sonraki reâyâ kanunlarının da nüvesini teşkil ettiği aşikâr olan, literatürde meçhul en eski kanunlarından birinin içeriğinden bizleri haberdar etmektedir (bk. V. *Orhan Gâzî ve Kocaeli Tarihi- Kültürü Sempozyumu Bildiriler Kitabı*, Kocaeli 2019, I, s. 359-363, 366, 382, 385).

720/1320'de tahtını oğlu Orhan'a terk edip Söğüt'te inzivâyâ çekilen Sultan 'Osmân Hân son yıllarında. Veronese çevresi, 68,7x54 cm., Bayerische Staatsgemäldesammlungen, Alte Pinakothek, nr.: 2242.

'Osman Gâzî'nin istiklâlini 699/1300'de ilân ettiği ve oğlu Gâzî Orhân'ın 720/1320'de babasına vekâleten tahta geçtiği bilgisinin menşei olan, yeni tespit ettiğimiz 858/1454 târihli *Takvîm* metnindeki kayıtlar. Millet Ktp. Ali Emîri, Şer'iyye, nr.: 562/1, vr. 4b-5a.

Nikris hastalığından muzdarip olan Sultan 'Osmân'ın, 720/1320 yılında yerini oğlu Orhan'a bırakıp tahttan ferâgat ettiğini ümerâsına açıklaması. Ârifî Fethullâh Çelebi, 'Osmân-nâme, Bruschetini Coll. (Özel nüsha), vr. 56b.

Orhan Gâzî'nin "iki def'a pâdişâh olduğunu" ve reâyâyâya yönelik birtakım kanunlar çıkardığını vurgulayan *Silsile-nâme*'deki nâdir satırlar. İÜ Ktp. TY, nr.: 1441, vr. 29b-30a.

av sırasında atıyla birlikte uçuruma yuvarlanarak ölümü hâdisesi,²⁷ ilk *Tevârîh-i Âl-i 'Osmân*'da ve onu izleyen tüm Osmanlı kroniklerinde buna çok üzülen babası Gâzî Orhan'ın da kısa bir süre sonra ölümüne sebebiyet vermiş ve ikisinin de ölümü birbirini ardınca gerçekleşmiş gibi yansıtılarak: "Ol hinde Süleymân Şâh merhûm av avlar-iken atı ayağı bir delüğe geçdi, atıyla tekerlendi; Süleymân Şâh ol arada şehîd oldı, hicretüñ sene 759 (m. 1358). Ba'zılar dahı: 'Orhân Gâzî dahı Hakk emrine vardı, Süleymân Paşa Orhân'dan iki ay öñdin vefât itdi.' [dirler], hicretüñ sene 759 (m. 1358). Gâzî Murâd tahta geçdi, pâdişâh oldı, hicretüñ sene 759 (m. 1358)." cümleleriyle nakledilmiştir.²⁸ Kroniğe eski târihî bir *Takvîm*'den aktarılan bu metinde, Sultan Orhan'ın ölümü ile oğlu Şehzâde Murâd'ın tahta geçiş târihleri doğrudan Süleymân Paşa'nın vefâtı zamânına bağlanarak, birbirini izleyen tüm bu gelişmeler tek bir yılın içine sığdırılmak istenmiştir.

Öte yandan Gâzî Süleymân Paşa'nın ölümünden sonraki gelişmeler de *Düstûr-nâme*'nin aslımı teşkil eden mensur nüshadan ya da çağdaşı diğer kaynaklardan aktarılırken, "Sarû-hân" ile "Orhân" adlarının birbirine yakın olan yazımı, isimleri aynı olan ve Rumeli'deki faaliyetleri de büyük ölçüde benzerlik taşıyan "Sarûhân-oğlu Süleymân"la "Orhân-oğlu Süleymân"ın ölüm hikâyelerinin karıştırılıp yanlış bir biçimde sentezlenmesine sebebiyet vermiştir.²⁹ Bu nedenle, Bizans imparatoru Kantakuzenos'un kroniğinde özel bir yer ayırdığı³⁰ "Sarû-hân Beg"ın oğlu "Süleymân Beg"ın 6853

27 Rumeli fâtihi merhûm şehzâdenin ölüm târihi 824/1421 târihli Farsça ve 856/1452, 858/1454 târihli iki Türkçe *Takvîm*'de 759/1357-58'de (Süleymânîye Ktp. Yazma Bağışlar, nr.: 1297/2, vr. 33a, sütun: II, st. 13-14; TSMK, Bağdat Köşkü, nr.: 309, vr. 1b, st. 8; Nûruosmânîye Ktp., nr.: 3080, vr. 4b, sütun: IV, st. 11-13; H. N. Atsız, a.g.e., s. 32-33, 174-175, 207); 848/1444 ve 850/1446 târihli *Takvîm*'lerde ise 758/1357 yılı olarak gösterilmiştir (bk. Bibliothèque Nationale, Turc, nr. 180, vr. 2b; Osman Turan, *İstanbul'un Fethinden Önce Yazılmış Tarihî Takvimler*, TTK Yayınları, Ankara 1954, s. 18-19; Oxford Bodleian Library, Hunt. Donat., nr.: 16, vr. 3b; O. Turan nşr., s. 52-53.). 28 *Kitâbu Tevârîh-i Âl-i 'Osmân*, Edirne Selimiye Ktp. Yz., nr.: 1189/2091, vr. 12b, st. 10-13 / vr. 13a, st. 1-2. Bâzi araştırmacılar şehzâdenin ölüm târihi hakkında, 824/1421 târihli en eski Farsça *Takvîm* nüshası ve yine erken târihli ikişer farklı *Takvîm*'de yer alan 758/1357 ve 759/1358 târihleri yerine 760/1359 târihini önermişlerse de (F. Emecen, "Süleymân Paşa", *DİA*, XXXVIII, s. 96), Feridun Beg *Münşe'ât*'ında 759/1358'de Orhan tarafından ona gönderildiği öne sürülen mektubun üslûbu dönemin inşâ diliyle uyuşmadığı gibi, diğer çağdaş materyallerdeki verilerle de hiçbir sûrette örtüşmez; İznik vakfiyesinin bu târihten birkaç yıl sonraya âit olması da buna tatmin edici bir delil teşkil etmez. Bu konu Şehzâde Murad'ın emâret ve cülûs târihleri üzerinde durulurken ayrıntılı bir şekilde ele alınacaktır.

29 Aydın-oğlu Gâzî Umûr Beg'in Süleymân Beg'in ölümüne şahid oluş anları, *Düstûr-nâme*'de Gâzî Süleymân Paşa'nın şehâdet anlarına benzer bir şekilde şöyle hikâyeye edilmiştir: "Sarû-Hân-oğlu Süleymân Beg ki vâr / Haste oldı yolda kıldılar karar | Geldi Paşa hazreti ki anı göre / Hâtırını-hasteligini sora | Gördi içi-taşı tutuşmuş yanar / Ki gördi oñ ki gönli tonar | Altı gün haste olup soñra ölü / Kıldı Paşa zârî cün ansuz kalur..." (Enverî, *Düstûr-nâme*, Paris nsh., vr. 90b; İzmîr Millî Ktp. nsh., vr. 108a)

30 Cantacuzène, *Histoire des Empereurs Androniques*, Trad. Française: Mr. Cousin, Paris 1674, p. 976 vd. Burada Süleymân'ın ânî şeklinde ölümü üzerine, Saruhân'ın ittifaktan ayrılması ve ardından imparatoriçenin çok geçmeden ittifak teklifi için ona elçiler yollaması, ancak yanına geldiklerinde Saruhân'ın çoktan rûhunu teslim etmiş olması, oğul ve babanın ölümlerinin birkaç ay gibi kısa bir

(h. 746 / m. 1345)'te ölümüne dayanamayıp kısa bir süre sonra üzüntüsünden vefât etmesi vak'ası, -muhtemelen şifâhî anlatılar aracılığıyla- umum Osmanlı târihlerinde "Orhân Beg" ve oğlu "Süleymân Paşa" ile ilişkilendirilerek; "Orhân Beg'in oğlu Süleymân Paşa'nın ölümüne dayanamayıp vefât etmesi" kurgusuna dönüşmüştür.

Semer kandî'nin bizzat hânedan üyelerinden işittiği ve Enverî'nin nazma çekerek *Düstûr-nâme*'sine kaydettiği bilgiler; Gâzî Süleymân Paşa'nın şehâdeti, Şehzâde Murâd'ın onun yerine geçişi ve Orhan'ın merhum şehzâdenin Bolayır'daki vakıfları adına bir vakfiye düzenletmesi safhalarını, tarihî gerçekliğe en uygun rivâyet olarak bize aynen şu dizelerle tasvir eder:

"Şeh Süleymân yidi yılda kıldı nakl
 'İbret al 'âlemden sende olsa 'akl
 Biga'da geyik kovar-iken düşer
 Gitdi Orhân işidüp 'aklı şaşar
 ... Mîr Orhân'ın ulu oğlu Murâd
 Ol zamân olaydı kerrâr-ı cihâd
 İşidür Orhân Süleymân mevtini
 Bî-hôd olur çün didiler fevtini
 Bolayır'a geldi kabrini görür
 Öpdi tâbûtunuñ içine girür
 Biti virdi vakfını muhkem kılur
 Vardı ol yıl Bursa'da oldu,³¹ kalur."³²

Orhan Gâzî'nin torunu, Süleyman Paşa'nın küçük oğlu "İsmâ'îl Beg" in ağzından aktarılan bu özgün bilgiler, onun babası Gâzî Süleymân Paşa'nın Biga taraflarında uçurumdan "kaz" değil, "geyik" avlarken yuvarlandığına³³; dedesi Sultan Orhan'ın henüz hayatta iken yerine küçük oğlu Şehzâde Murâd'ı Rumeli ordular komutanlığına atadığına ve adına Bolayır vakfiyesini düzenlettikten sonra o yılın bitimine dek Bursa'da kaldığına dair çok nâdir ve önemli ayrıntılar içerir.

Gâzî Süleyman Paşa'nın şehâdetinden kardeşi Gâzî Murad'ın emîrlik mertebesine geçişi ve daha sonra Orhan Gâzî'nin ölümüne kadar meydana gelen gelişmeler, Celâl-zâde Sâlih Çelebi tarafından da *Hadîkatü's-Selâtin*'de mensur olarak, yukarıdakine benzer bir doğrultuda aynen şöyle dile getirilmiştir:

"[Şeh-zâde Süleymân Paşa] bir gün şikâr üzere nâ-gâh elinde olan bâzı bir kaza saldı, ardına üşüp segirdürken, atı ayağına dest-i havâdisden bir katı seng tokınup sürçdi, Şeh-zâde ol tekâver-i naHS üzerinden hâk-i siyâhe tekerlendi; orada cân-ı şîrînin ki, kendüde ved'at (emânet) idi, 'ار جعی' (= 'Dön Rabb'ine!')³⁴ emri ile yine Sâhib'ine teslîm itdi. ...

zaman zarfında gerçekleştiğini anlamamızı sağlar ki, yukarıdaki ilk Osmanlı rivâyetinde geçen "iki ay öñdin vefât it" me anlatisına tamâmen mutâbık düşmektedir.

31 Necdet Öztürk, *Düstûr-nâme-i Enverî*, Kitabevi, İstanbul 2003, s. 27. Burada nâsir, Orhan'ın ölümünün kronolojik sıralamaya göre üç beyit daha sonra verildiğine dikkat etmeyip, mısradaki "oldı" ifadesini yanlış olarak "öldi" şeklinde transkribe etmiştir.

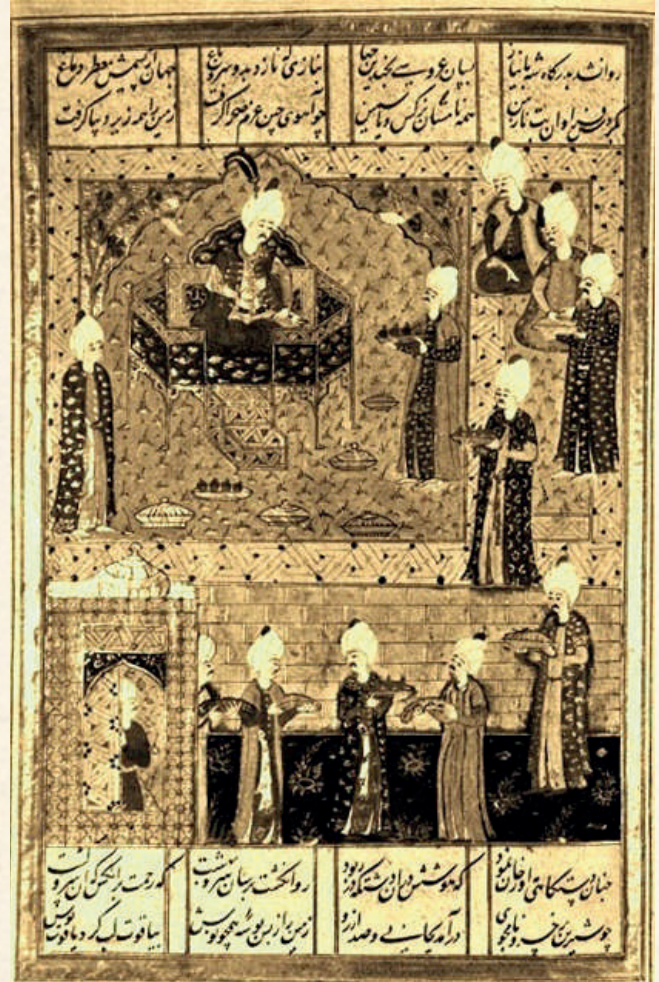
32 Enverî, *Düstûr-nâme*, Paris nsh., vr. 101 a; İzmir Ktp nsh.: vr. 122a. Merhum Süleymân Paşa, burada işâret edilen ve günümüzde Türk İslâm Eserleri Müzesi'nde yer alan 5 buçuk metre uzunluğundaki Bolayır vakfiyesinde:

توفى ووصل إلى رحمة الله تعالى السعيد الشهيد، المعفور المرحوم، سيد الغزاة والمجاهدين، معين الإسلام والمسلمين سليمان بن اورخان

"Vefât edip Allâhu Te'âlâ'nın rahmetine kavuşan sa'îdü's-şehîd, mağfûrül-merhûm, Seyyidül-guzât ve'l-mücâhidîn, Mu'înü'l-İslâm ve'l-müslimîn Süleymân bin Orhân..." şeklinde yâd edilmiştir (TİEM, nr.: 2197, st. 7). Târih kısmı parçalanmış olan vakfiyenin bu metninden intikâl etmiş yegâne ifâde olan "Reb'ü'l-evvel'in (st. 102) "759 senesi Reb'ü'l-evvel"i olması gerekir ki, bunun sebebi birazdan kardeşi Murad'ın emâret târihi tespit edilirken izâh edilecektir.

33 Orhan'ın torunu, Gâzî Süleyman Paşa'nın oğlu İsmâ'îl'in dilinden aktarıldığı için doğruluğunda hiçbir şüphe bulunmayan bu "geyik" avı hâdisesinin bâzı kroniklerde "kaz" a dönüşmesinin bir yazım yanlışından doğduğu; örneğin: "غزال / Gazâl (geyik) ardına düşdi" şeklindeki bir metinden, daha sonra istinsah hatâsı sonucu "قزك / Kazuñ ardına düşdi" gibi bir ifâdeye dönüştüğü tahmin edilebilir.

34 *Kur'ân-ı Kerîm*, Fecr (89): 28.

Orhan Gâzî, babasının yerine "kâ'im-makâm" olarak tahta geçtikten sonra kendisine vezîr yaptığı kardeşi 'Alâeddîn Paşa ile bir arada. 'Arîf Çelebi, *Osmân-nâme*, Bruschetti Coll. (Özel nüsha), vr. 79a.

Taht-ı zeyn-i zerrînden indi, tahta'-i na'ş-ı çübîne bindürüp Bolayır'a getürdiler; hâliyâ anda olan türbe'-i münevveresinde ki, mahall-i icâbet-i du'âdur, defn eylediler. ... Bu haber-i sûz-i nâk atası kulağına iricek, nâ-gâh bir âteşin: 'Âh!' idüp gözi yaşıla toldı; gökde aña mihr ü mâhuñ özi göyündi. Be-gâyet pîr ü nâ-tûvân olmışlarıdı. ... Bî-ihyâr ve bi'l-ıztırâr tâc u tahtı târâc ve süveydâ-yı zamîrden saltanat sevdâlarını ihrâc itdi, bir kaç ay eşgâl-i saltanat muhtel ve ahvâl-i hilâfet mu'attal oldı. ... Yine tahtlarına süvâr oldılar ve kiçi oğulları Şeh-zâde Sultân Murâd'ı ki, beyne'l-enâm 'Gâzî Murâd' demekle be-nâmıdı ve karındaşı gibi ol da hünerde bî-nazîr, nice kerre küffar-ile hengâme'-i dâr ü göre girmiş merd-i dîlîr idi..., getürdüp, karındaşınıñ 'Emîrû'l-ümerâ'lîği mansıbın aña virdi ve 'ale'l-fevr fermân itdi ki; hemân sefer yarâğın görüp yola revân ola, vara Rûm-ili'nde olan leşker-i guzzâta mülâkat ide. ... Şeh-zâdenüñ hâl beyânıdır ki, emâret tedbîrin iderken hilâfet serfirne geçdi."³⁵

Orhan'ın çağdaşı bir kaynağa dayandığında şüphe olmayan bu satırlarda Şehzâde Murad'ın "Emîrû'l-ümerâ'lîği ile "Sultân"lık aşaması birbirinden kesin çizgilerle ayrılarak, onun bu sırada babasına vekâletle "emâret"ten "hilâfet" makamına yükseldiğine doğru olarak işaret edilmiştir.

Enverî, Semerkandî'nin kayıp kroniğinden nazmettiği yukarıdaki dizeleri tâkiben, babası Orhan Gâzî tarafından Rumeli'deki mücâhid gâzîlerin başına geçirilen Şehzâde Murad'ın, babasının vefâtına kadar Edirne, Filibe, Serez ve Gümülcine gibi şehirlerin üzerine yürüyüp bunlardan bâzılarını da fethettiğine dikkati çekerek şöyle der:

"Edrene şehrine geldi Hân Murâd

Yarâğ itdi kâfire kıla cihâd

Fülübe'yile Sofyâ'yı aldı hem

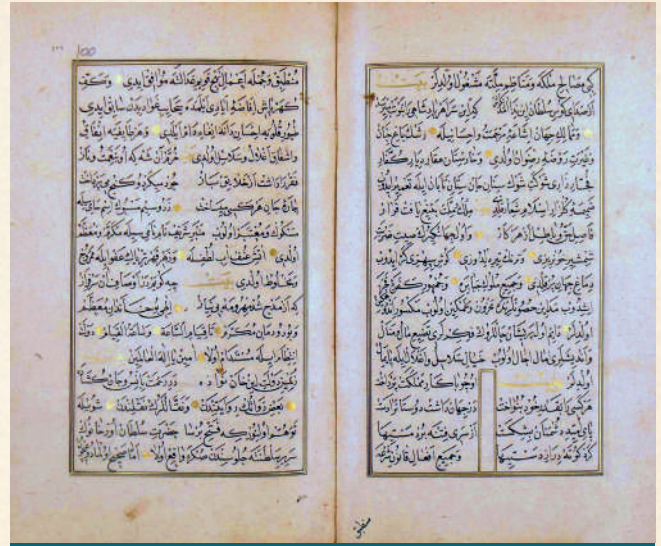
Serez ü Gümülcine feth oldı hem

Yidi yüz hem altmış olmış idi sâl

Kıldı Orhân Beg cihândan intikâl..."³⁶

Enverî, aslı kaynağından doğru bir sıralama ile aktardığı Şehzâde Gâzî Murad'ın "Rûm-ili Sipeh-sâlârlîği"na tâyini ve Trakya'daki fetihlerini tâkiben gerçekleşen Orhan'ın ölüm hâdisesini, tekrar en başa dönerek diğer kroniklerin de kullandığı eski bir *Takvîm*'den aldığı 760/1361 tarihiyle yanlış bir biçimde sentezlemiştir. O Edirne'nin fethini daha önce Murad'ın şehid ağabeyi Süleyman'ın eliyle gerçekleşmiş gösterdiğinden³⁷, onu Edirne şehrine getirmekle birlikte doğal olarak herhangi bir fetih girişiminden söz etmemiş, yalnız onun burada sefer hazırlığı yaparak Filibe, Serez ve Gümülcine... gibi şehirleri de fethettiğine ilişkin önemli bir ayrıntı vermiştir.

Celâl-zâde Sâlih Çelebi de Orhan'ın ölümü ile ilgili yukarıdaki rivâyetin devâmında, ara dönemde Gâzî

Behiştî Ahmed Çelebi'nin, kroniğinde Bursa'nın 'Osmân Gâzî hayatta iken alındığı bilgisinin doğru, onun ölümünden sonra Orhan'ın cülüsü zamânında alındığı rivâyetinin ise asılsız olduğunu vurguladığı metin. *Vâridât-ı Sübhânî ve Fütühât-ı 'Osmânî*, İstanbul Araştırmaları Enstitüsü Ktp. Şevket Rado Yzm., nr.: 293/1, vr. 99b-100a.

Orhan Gâzî'nin babası Sultan 'Osmân'ın ölümü üzerine, 724/1324 başlarında Bursa Beg-saray'ında istiklâlî anlamda tahta cülüsü. Nakkaş 'Osmân, *Hüner-nâme*, I, TSMK, Hazîne, nr.: 1523, vr. 72a.

35 Celâl-zâde Sâlih Çelebi, *a.g.e.*, vr. 40a, 40b-41a, 41b-42b; H. Yüksel-H. İbrahim Delice neşri, s. 44-46.

36 Enverî, *Düstûr-nâme*, Paris nsh., vr. 101a; İzmir Ktp nsh.: vr. 122a-122b. Enverî'nin, özgün rivâyete tahrife uğramış bir *Takvîm*'den eklediği bu "760/1359" târihi, aynı Târihî *Takvîm*'i esas alan bir Cülûs listesinde de Şehzâde Murad'ın tahta geçiş zamânına odaklı olarak: "جلوس سلطان مراد خان في سنة: : Sultân Murâd Hân 760 (m. 1359) yılında cülûs etti." ifâdesiyle tekrar edilmiştir (Süleymâniye Ktp. Râgıb Paşa, nr.: 981, vr. B2).

37 Enverî, *Düstûr-nâme*, Paris nsh., vr. 101a: "Dimetoka'yıla Miğâlkara Kişen | Edrene'yile ol feth kıldı aña sen..." Buna eşdeğer bir *Bizans Takvimi*'nde de: "ζωξδ' ἐπιπραν την 'Αυδριανουπολιν ὁ Σουλαϊμάνης καὶ ὁ Ὀρχάνης. : 6864'te (1355-56, 7. İndiksiyon) Soula-ımanēs (Süleyman Paşa) ve Orchanēs (Orhan Gazi) Adrianopolis (Edirne)'yi aldılar" denilerek Edirne'nin fethi yine şehre ayak basan ilk Osmanlı şehzâdesi Süleymân Paşa'ya atfedilmiştir (P. Schreiner, *a.g.e.*, Krönik 72/I-3, s. 555; Ş. Kılıç, *a.g.e.*, s. 244).

Rumeli fâtihi Gâzî Süleyman Paşa'nın babası Sultan Orhan'dan akıncılarıyla birlikte Rumeli'ye geçmek için izin istemesi. Ahmedî, *İskender-nâme*, Venice Biblioteca Nazionale Marciana, Cod. Or. 57, fol. 234a.

میدرگفتار هم غازی اور
 اندر اوله ایتمه عزم ادر
 دیر شو تا یغ جگانه کشتن
 قشله کله کورم با یزید
 طرعه دیزین سزانه کشفدار
 شه سلیمان بدید یلده قشله
 پیشن گایم کورمین دوشدر
 سترانه کوشه کوشه کوشه
 کینه اما میله و ام سخاوت کوشه
 جبر اوله عاقل اوله اوله کوشه
 ایتمه مارا عاقل سلیمان کوشه
 برین کوشه کوشه کوشه
 بیخ و زوی و قشله کوشه
 آردن شهره کوشه کوشه
 زنی کوشه کوشه کوشه
 یغدی یوز ام انتم اوله کوشه
 قزاق کوشه کوشه کوشه

Orhan Gâzî'nin tahta geçişi, Gâzî Süleyman Paşa'nın Rumeli'deki fetihleri, şehâdeti ve kardeşi Murad'ın yerine kumandan tayin edilmiş sürecini en doğru şekilde işleyen Enverî'nin *Düstûr-nâme*'sinde, merhum Paşa'nın oğlu İsmâ'îl'den naklen aktarılan özgün bilgiler. Enverî, *Düstûr-nâme*, Paris Bibliothèque Nationale, Ms Turc, nr.: 250, vr. 101a-b.

Gâzî Süleymân Paşa'nın şehâdeti, Orhan Gâzî'nin ölümü ve Şehzâde Murad'ın cülüsünü 759/1358 yılında birleştiren ilk *Tevârîh-i Âl-i Osmân* nüshası. Edirne Yazma Eserler Ktp. nr.: 1189/2091, vr. 12b-13a.

Murad'ın eliyle gerçekleşen bu fetihlerin uzandığı coğrafi alanı: "Henüz İstanbul feth olunmamıştı; kendüsi de Diemetoka havâlisinden Kara-deñiz yalısına varınca, İstanbul ile Edrene mâ-beyninde olan bilâd-ı karîbe-yi ehl-i küfre muttasıl sefer ider, her seferinde nice kasabaların alur gine gelürdi." cümlesiyle özetler.³⁸ Nitekim burada Şehzâde Murad'ın Edirne ile birlikte Rumeli'de ulaştığı akınların son noktası olduğu belirtilen Dometico / Dimetoka'nın fethi, çağdaş Floransalı târihçi Matteo Villani (ö. 1363) tarafından doğrudan "Grande Signore de Turchi ... Orcam": "Türkler'in Büyük Sultânı Orhan"ın emir ve nökerlerinden Hacı İl-Begî'nin öncülüğünde bir harekât olarak gösterilmiş; 1361 yılı Novembre / Kasım ayı içinde gerçekleşmiş olduğu bildirilen bu "Dometico / Dimetoka" seferi sırasında "Orcam" (Orhan)'ın hâlâ hayatta olduğuna ilişkin önemli bir kronolojik ayrıntı verilmiştir³⁹. Demek ki Semerkandî

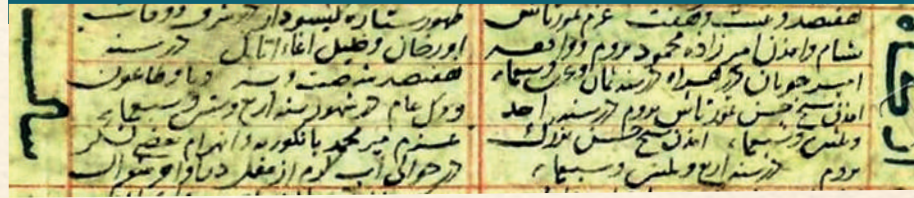
38 Celâl-zâde Sâlih Çelebi, *a.g.e.*, vr. 57b; H. Yüksel-H. İbrahim Delice neşri, s. 63.
 39 "Del mese di novembre del detto anno, un grande signore de Turchi di Boccadave, sentendo l'imperadore di Costantinopoli giovane, e in discordia co'suoi per la ragione gia della di Mega Dometico cui egli perseguitava, e altre volte essendo suo balio avea occupato l'imperio, accolse di suoi Turchi grande esercito, e venesene ad assedio alla nobile e antica citta oggi chiamata Dometico, la quale siede tra Costantinopoli e Salonico, presso a quattro giornate a Costantinopoli, la quale appresso Costantinopoli solea essere sedia imperiale. I cittadini sentendo she Orcam con grande quantita di Turchi venia loro addosso, e non vedendo onde potesse a loro venire soccorso, inviliti abbandonarono la citta forte e difendevole per lungo tempo, e abbondevole a sostenere sua vita. Orcam trovandola abbandonata...": "O yılın (1361) Kasım ayında, Konstantinopolis imparatorunun genç bir adam olduğunu duyan ve zâten Mega Do-

Sultan Orhan'ın ölüm târihi hakkında *Târihî Takvîm*'lerde ve mevcut Osmanlı kroniklerinde yer alan diğer târihlere gelince; günümüze ulaşmış en eski *Târihî Takvîm*'lerden olan 835/1431-32 târihli *Takvîm*'de Orhan'ın vefât ve Şehzâde Murâd'ın saltanat tahtına cülûs târihi, Gâzî Süleymân Paşa'nın Bizans imparatoru Kantakuzenos'a yardım bahânesiyle Rumeli'ye geçişinin ardından kardeşi Murad'ın Anadolu yakasında babasına vekâlet edebilecek en büyük "taht vârisi" konumuna yükseldiği 750/1349 yılına çekilerek: "Merhûm [u] mağfûr Orhân Beg vefât buldı ve merhûm Murâd Beg cülûs kıldı., seksen biş yıldurur." (835-85 = 750/1349) şeklinde kaydedilirken⁵¹; Murad'ı siyâsî kariyerinde ilk kez yükseltip öne çıkaran bu erken aşama, 856/1452'de düzenlenen *Târihî Takvîm*'de ise: "Ve Orhân-Beg | vefâtından ve Gâzî Murâd Hân-Beg cülûsından... berü yüz altı yıldur." (856-106 = 750/1349)⁵² ve iki yıl sonra 858/1454'te güncellenen bir sonraki versiyonunda: "Ve Orhân-Beg | vefâtından ve Gâzî Murâd Hân-Beg cülûsundan... berü yüz sekiz yıldur." (858-108 = 750/1349)⁵³ ortak cümlesiyle; literatüre sehven Sultan Orhan'ın erken ölüm, oğlu Murad'ın da alternatif "cülûs" târihi olarak işlenmiştir.

Bunun dışında bâzı *Takvîm* ve kroniklerde verilen "758/1357" ve "759/1358" târihleri, yine yukarıdaki rivâyetlerin birbirine karışması nedeniyle, Orhan'ın ölümünü oğlu Süleyman Paşa'nın ölüm târihi ile birleştirme çabasının yanlış bir sonucu olarak ortaya çıktığı gibi; yeni tespit ettiğimiz 858/1454 târihli *Takvîm*'de ise Orhan'ın ölümü ve Murad'ın cülûsu, vak'aları sentezleyip özetleme gâyesiyle, onun ilk "Edirne kuşatması" ve on yıl sonra gerçekleşen "Çirmen Savaşı" ile isâbetsiz bir şekilde birleştirilerek, ortalama bir târih verme mantığıyla bu olayların tümü 761/1359-60 yılı içerisinde gösterilmiştir:

"Merhûm [u] mağfûr, sa'îd ü şehîd Orhân-Beg vefât itdi -tayyeba'llâhu serâhû ve ce'ale'l-cennete mesvâhû- ...ve merhûm [u] mağfûr Gâzî Murâd Beg cülûs kıldı ve dâru'n-nasr Edrene feth ve Sırf leşkeri münhezim oldı, sene 761 (m. 1359-60)."⁵⁴ 773/1371 târihli çağdaş *Eratna Takvimi* ve

51 M. Halil Yınanç Ktp. Özel nsh., vr. 35a; H. N. Atsız nşr., s. 76-77.
 52 TSMK, Bağdat Köşkü, nr.: 309, vr. 1b, st. 6-7; H. N. Atsız nşr., s. 207.
 53 Nûruosmâniye Ktp. nr.: 3080, vr. 4b, sütün III, st. 37 / sütün IV, st. 2-6; H. N. Atsız nşr., s. 174-175.
 54 Millet Ktp. Ali Emîrî, Şer'iyye, nr.: 562/1, vr. 4b, st. 11-13 / vr. 5a, st. 1-3.

Sultan Orhan'ın ölümünden on yıl sonra Eratna Beyliğinin merkezi Sivas'ta düzenlenen ve onun ölümünü 763/1362 yılı içinde gösteren çağdaş Farsça *Takvîm*'deki özgün kayıtlar: *Cedâvilü'n-Nücûm ve'l-İhtiyârât*, Nûruosmâniye Ktp. nr.: 2782, vr. 8a, sütün: II, st. 8-11.

Tâcüt'tevârîh'in minyatürlü bir nüshasına göre Sultân Orhan'ın Rebî'ül-âhir 763/1362 Mart ayında vebâdan ölümü. Paris Muséé Jacquemart-André, Ms 13141 (D. 262), fol. 42v.

جدول تواریخ ملوک و سلاطین و خواقین و مراعات

اولین رخبره که بر عهدت گاه و دهه
 حسن بیک جلای خان تخت تبار بر اوزان
 بیک بر عهدت شکر و هشت و جلای سلطان
 المومنین سلطان بر قوت رحمتی در پیش
 و جلای بیگ در کاس ناصر عهدت بیست و سه
واقع کس ناصر جلای خان ناصر سلطان
 عهدت بیست و پنج و بیست و هفت و بیست و هشت
 عهدت و بیست و هفت و بیست و هشت و بیست و نه
واقع و بیست و نه و بیست و نه و بیست و نه
 و بیست و نه و بیست و نه و بیست و نه
واقع و بیست و نه و بیست و نه و بیست و نه
 و بیست و نه و بیست و نه و بیست و نه
واقع و بیست و نه و بیست و نه و بیست و نه
 و بیست و نه و بیست و نه و بیست و نه
واقع و بیست و نه و بیست و نه و بیست و نه
 و بیست و نه و بیست و نه و بیست و نه
واقع و بیست و نه و بیست و نه و بیست و نه
 و بیست و نه و بیست و نه و بیست و نه

بقیة تواریخ ملوک و سلاطین ریحمة اللہ علیہم اجمعین

جلای قتلان سده هفتاد و دو و هفت و ده
 بیک رحمة الله سده و هفت و بیست و پنج
 و هفت و ده و بیست و پنج و بیست و شش
 و بیست و شش و بیست و شش و بیست و شش
واقع و بیست و شش و بیست و شش و بیست و شش
 و بیست و شش و بیست و شش و بیست و شش
واقع و بیست و شش و بیست و شش و بیست و شش
 و بیست و شش و بیست و شش و بیست و شش
واقع و بیست و شش و بیست و شش و بیست و شش
 و بیست و شش و بیست و شش و بیست و شش
واقع و بیست و شش و بیست و شش و بیست و شش
 و بیست و شش و بیست و شش و بیست و شش
واقع و بیست و شش و بیست و شش و بیست و شش
 و بیست و شش و بیست و شش و بیست و شش
واقع و بیست و شش و بیست و شش و بیست و شش
 و بیست و شش و بیست و شش و بیست و شش

Gâzî Süleymân Paşa'nın şehâdet ve Orhan Gâzî'nin ölüm târîhlerini içeren, 824/1421'de Farsça olarak hazırlanmış mecvut en eski ve en güvenilir *Târîhî Takvîm* metni. Süleymâniye Ktp. Yazma Bağışlar, nr.: 1297/2, vr. 33a.

جدول تواریخ اولاد و ملوک شاهی محمد علی

جلای محمد علی بیگ سلطان محمد علی بیگ
 سلطان محمد علی بیگ سلطان محمد علی بیگ
 سلطان محمد علی بیگ سلطان محمد علی بیگ
 سلطان محمد علی بیگ سلطان محمد علی بیگ
واقع و بیست و نه و بیست و نه و بیست و نه
 و بیست و نه و بیست و نه و بیست و نه
واقع و بیست و نه و بیست و نه و بیست و نه
 و بیست و نه و بیست و نه و بیست و نه
واقع و بیست و نه و بیست و نه و بیست و نه
 و بیست و نه و بیست و نه و بیست و نه
واقع و بیست و نه و بیست و نه و بیست و نه
 و بیست و نه و بیست و نه و بیست و نه
واقع و بیست و نه و بیست و نه و بیست و نه
 و بیست و نه و بیست و نه و بیست و نه
واقع و بیست و نه و بیست و نه و بیست و نه
 و بیست و نه و بیست و نه و بیست و نه

بقیة تواریخ ملوک شاهی محمد علی

جلای محمد علی بیگ سلطان محمد علی بیگ
 سلطان محمد علی بیگ سلطان محمد علی بیگ
 سلطان محمد علی بیگ سلطان محمد علی بیگ
 سلطان محمد علی بیگ سلطان محمد علی بیگ
واقع و بیست و نه و بیست و نه و بیست و نه
 و بیست و نه و بیست و نه و بیست و نه
واقع و بیست و نه و بیست و نه و بیست و نه
 و بیست و نه و بیست و نه و بیست و نه
واقع و بیست و نه و بیست و نه و بیست و نه
 و بیست و نه و بیست و نه و بیست و نه
واقع و بیست و نه و بیست و نه و بیست و نه
 و بیست و نه و بیست و نه و بیست و نه
واقع و بیست و نه و بیست و نه و بیست و نه
 و بیست و نه و بیست و نه و بیست و نه
واقع و بیست و نه و بیست و نه و بیست و نه
 و بیست و نه و بیست و نه و بیست و نه

Orhan Gâzî'nin vefâtından Murad Gâzî'nin cülûsuna kadarki kronolojiyi doğru olarak aktaran nâdir en eski takvimlerden 843/1439'da Sultan II. Murad'a sunulmuş olan *Târîhî Takvîm*. Süleymâniye Ktp. Yazma Bağışlar, nr.: 1297/1, vr. 2b.

Rumeli fâtihi Gâzî Süleymân Paşa'nın şehâdeti üzerine babası Orhan tarafından "Emîrû'l-ümerâ" ve "Rumeli ordular komutanı" tâyin edilen Şehzâde Gâzî Murad. Venice Biblioteca Nazionale Marciana (National Library), Cod. Marc. It. IV, 491 (5578), fol. 3b.

yukarıda neşrettiğimiz daha eski Osmanlı *Takvîm*'lerinde yer alan "763 (m. 1362)" ortak târihi dururken, onların yerine 758-761/1357-1360 aralığına odaklı bu yanlış ve isâbetsiz târihler silsilesi sonraki tüm kroniklere istisnâsız bir şekilde geçerek, Orhan'ın bu zaman aralığı içinde öldüğü yanlış bilgisinin literatürde uzun bir süre yerleşmesine sebebiyet vermiştir.

Matteo Villani'nin çağdaş kroniğinde Hacı İl-Bey'i ni 1361 Kasım'ında "Dometico / Dimetoka" üzerine bizzat iletliği ve şehri daha hayatta iken ele geçirdiği belirtilen Sultan "Orcam" (Orhan), bu *Takvîm* kayıtlarında açıkça gösterildiği üzere, şehrin fethinden dört ay kadar sonra Bursa'da patlak veren büyük vebâ salgını sırasında rûhunu teslim etmiş ve yerine Rumeli ordular komutanı "Melikü'l-guzât, Emîrû'l-ümerâ" Murâd Beg müstakil bir "Sultan" olarak tahta cülûs etmiştir.

Diğer Osmanlı kroniklerinden tamâmen farklı olarak, yalnız iki Osmanlı rivâyetine eşdeğer bir çizgide aktarılan yukarıdaki güvenilir ve tutarlı bilgilerin nitelikli bir sentezi, eski *Bizans Takvimleri*'nden birine kronolojik sıralaması ve tüm aşamalarıyla birlikte aynen şu ifâdelerle yansımıştır:

"ἐπὶ ἔτους ρωξς' ἐπέρασεν ὁ σουλτάν Ὀρχανης, ὁ υἱὸς τοῦ Ὀτμάνη, εἰς τὴν Καλλίπολιν μὲ τρακοσίους σαράντα καβαναρέους καὶ ἐπερίλαβεν τὴν Καλλίπολιν, τὰ Κουμουτζινὰ καὶ τὸ Περιθέρι."

"καὶ ἀπ' αὐτοῦ ὑπαγε καὶ ἐπολέμισεν τὴν Ἀνδριανούπολιν καὶ οὐκ ἠδυνήθη παραλαβεῖν αὐτήν, καὶ ὑπαγε καὶ ὑπὲρ τὸ Δυμότειχον καὶ τὴν Ἰγιάνπολιν."

"ἐπὶ ἔτους ρωσα' ὑπαγε αὐτὸς ὁ σουλτάν Ὀρχανης καὶ ἦπαρεν τὴν Ἀνδριανούπολιν."

"καὶ αὐτὸν τὸν χρόνον ἀπέθανεν ὁ σουλτάν Ὀρχανης καὶ ἔγινεν πάλε ἀφέντης ὁ υἱὸς αὐτοῦ, ὁ σουλτάν Μωράτης. ἔζησεν δὲ εἰς τὴν βασιλείαν χρόνους ὀκτώ, καὶ ἔγινεν ὁ υἱὸς αὐτοῦ."

"6866/1360 yılı içinde, 7. İndiksiyon, 1-2 Mart'ta Otmânes (Osmân)'ın oğlu Sultan Orchanês (Orhan) Kallioupoli (Gelibolu)'ya üç yüz kırk atlı askerle geçti ve Kallioupoli'yi, Koumutzina (Gümölcine)'yi ve Peritheri (Rodop yakınlarında: Peritheorion)'u ele geçirdi."

"Ve 6867/1360-61'de Bahar-Güz arasında oradan ayrıldı ve Adrianopolis (Edirne)'de savaştı, onu ele geçirmek mümkün değildi; Didymoteichos (Dimetoka) ve İgianpolis (Yanbolu)'nun üzerine gitti."

"6869/1362 yılı içinde, 7. İndiksiyonda Sultan Orchanês (Orhan) Adrianopolis / Edirne'ye gitti ve [orayı] aldı."

"Ve aynı yılda, 6870/1362, 15. İndiksiyon Mart ayında Sultan Orchanês (Orhan) öldü ve onun oğlu Sultan Morates (Murad) yeniden hükümdar oldu."⁵⁵

Şehzâde Murad'ın Saltanat nâibliği, Rumeli ordular komutanlığına seçilişi, Orhan Gâzî'nin ölümü ve ardından mutlak anlamda Osmanlı tahtına geçişi hakkındaki tüm farklı rivâyetleri tek bir ortak noktada buluşturan bu *Bizans Takvimi*, yukarıdaki Osmanlı rivâyetleri ve çağdaş İtalyan târihçi Villani'nin kayıtlarına paralel şekilde; Murad Hüdâvendigâr'ın 760/1359'da gâzîler serdârı olarak Rumeli akınlarına çıkışından, Orhan Gâzî'nin 763/1362 yılı Mart ayında ölümüne kadarki süreci sistematik ve tutarlı bir kronolojik çerçeve içine yerleştiren en ayrıntılı târihî belge niteliğindedir.

Bu *Takvîm*'de Orhan'ın ölümünü bildiren son kayıta geçen "Oğlu Sultan Morates (Murad) yeniden hükümdar oldu" ifâdesi, Murad'ın 763/1362'deki resmî cülûsu öncesi babasına vekâleten Emîrû'l-ümerâ'lık makamına atanmasının, o dönemde yalnız Osmanlılar'ın nazarında değil, Bizans tarafında da direkt "cülûs" şeklinde algılandığını netleştirmekte; daha önce merhum İnalıcık'ın da gösterdiği bu "Saltanat nâibliğine geçiş yılı"nın, sonraki Osmanlı kroniklerine neden "cülûs târihi" şeklinde geçtiği problemine de açıklık getirmektedir. (Devam edecek)

Balkan Muhacirlerinin Hikâyesi

Bursa'da altyapıdan ulaşımaya kadar birçok alanda çalışmalarını sürdüren Büyükşehir Belediyesi, şehrin kültür ve sanat hayatına da katkı sunmaya devam ediyor. Cumhuriyet'in ve Lozan Mübadelesi'nin 100'üncü yılı münasebetiyle düzenlenen "Bursa Günlüğü Hikâye Yarışması" da göç yollarında yaşananları günümüze taşıdı.

Bursa Uludağ Üniversitesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü öğretim üyesi Prof. Dr. Nesrin Karaca, Türk hikâyeciliğinin son dönem önde gelen isimlerinden Mustafa Çiftci, Bursa'nın yaşayan hafızası olarak bilinen şair ve yazar Nevzat Çalığı, tarihî romanları ve hikâyeleriyle Türk tarihini sevdiyen Hasan Erdem ile romanları ve hikâyeleriyle Türk edebiyatının önemli isimleri arasında yerini alan Güray Süngü'den oluşan Seçici Kurul, yarışmanın kazananlarını belirledi. Buna göre 'Hayal Meyal' müstear isimli Saadet Küçük birinci, 'Avni Muradi' müstear isimli Oğuz Mutlu ikinci, 'Kebikeç' müstear isimli Seval Özdemir üçüncü oldu. 'Gemlik35' müstear isimli Nilar Gök ile 'Hayalci' müstear isimli Hatice Öztop Büber

ise teşvik ödülüne lâyık görüldü. Yarışmanın birincisi 15 bin, ikincisi 10 bin, üçüncüsü 5 bin, teşvik alan iki kişi de 2 bin 500'er TL para ile ödüllendirildi.

Bu yıl hem Cumhuriyet'in hem de Lozan Mübadelesi'nin 100'üncü yılı olması dolayısıyla böyle bir hikâye yarışması düzenlediklerini ifade eden Başkan Alınur Aktaş, "Sadece şehrimizde değil, Türkiye'nin hemen her yerinden talep gören dergimiz *Bursa Günlüğü* olarak Lozan Mübadelesi'nin 100'üncü yılını vesile kılmak istedik. Bu doğrultuda da Balkanlardan kalan soydaşlarımızı ve kardeşlerimizi konu edinen bir hikâye yarışması açtık. Bu yarışmayla; Bursa'ya göç eden Balkan muhacirlerinin hayat hikâyelerini ve mücadelelerini tekrar

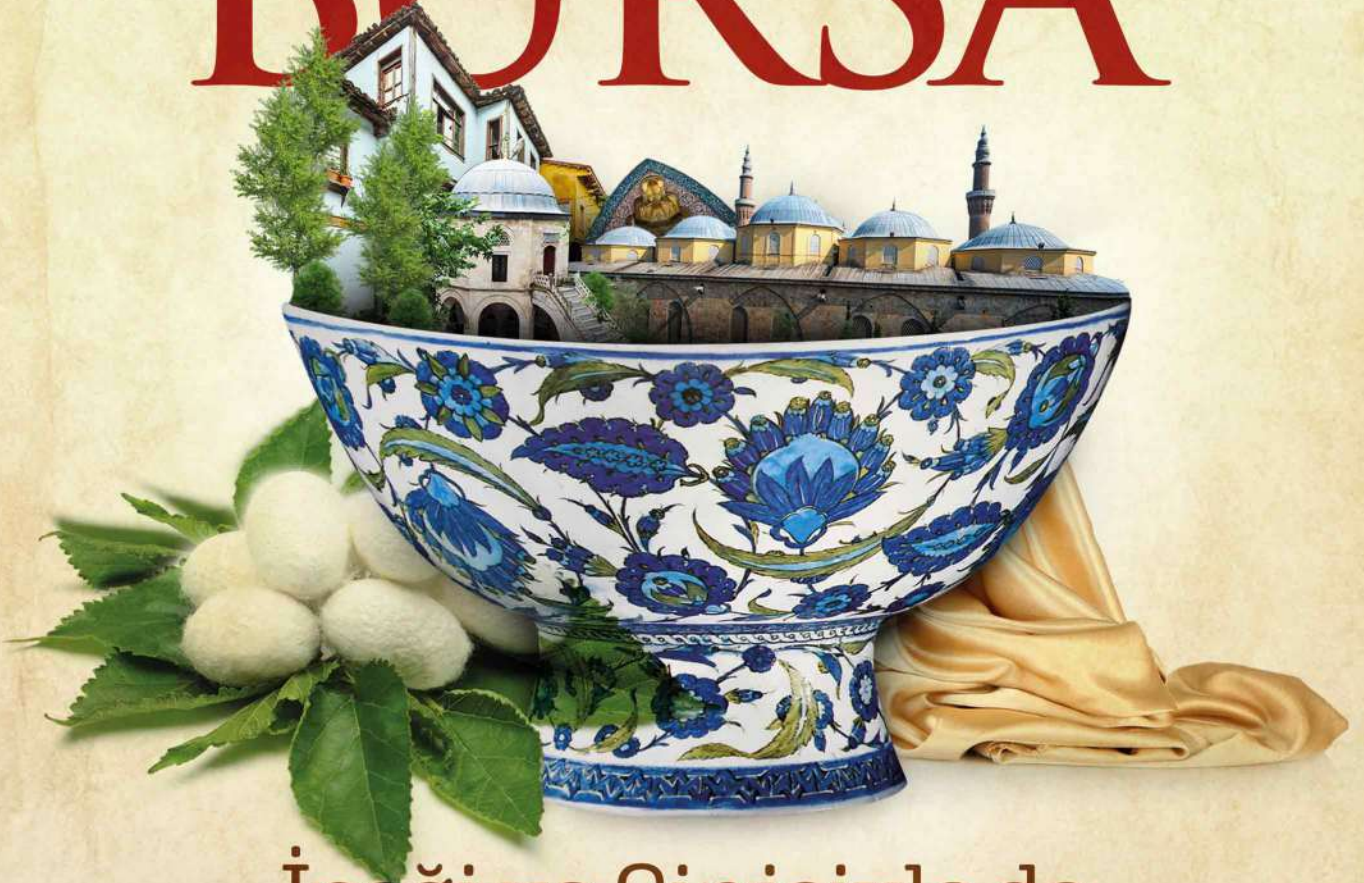
gündeme getirmeyi amaçladık. Bu acıları, hüznüleri, üzüntüleri gelecek kuşaklara aktarmalıyız. Rahmetli Aliya İzetbegoviç, Srebrenitsa Soykırımıyla alakalı, 'Unutmayacağız, unutturmayacağız!' diyor. Çünkü unuttulan soykırım tekrar eder. Dolayısıyla bu acıları da gelecek nesillere aktarmak lazım. Unutturmamak lazım. Sözlerimi tamamlarken; Cumhuriyet'imizin kurucusu Gazi Mustafa Kemal Atatürk, Osmanlı'nın banisi Osman Gazi, Bursa'mızın fatihi Orhan Gazi başta olmak üzere, kutlu vatanımız için canını feda eden aziz şehitlerimizi, göç yollarında vefat eden muhacir kardeşlerimizi rahmet ve hürmetle anıyorum. Yarışmamıza eserleriyle değer katan bütün katılımcılara ve Seçici Kurul'a çok teşekkür ediyorum." diye konuştu.

BURSA

UNESCO
Yaratıcı Şehirler Ağı
2021 üyesi

BURSA

İpeği ve Çinisiyle de
UNESCO'da

Bursa 'zanaat ve halk sanatları' dalında
UNESCO Yaratıcı Şehirler Ağı'na dahil oldu.

Hayırlı Olsun

BURSA BÜYÜKŞEHİR BELEDİYESİ

**ALINUR
AKTAŞ**
BURSA BÜYÜKŞEHİR
BELEDİYE BAŞKANI

BURSA BÜYÜKŞEHİR BELEDİYESİ

BURSA MEVLEVİHANESİ VE MÜZESİ AÇILDI!

750.
Vuslat
Mevlana Yılı 2023

1615 yılında Sultan I. Ahmed'in emriyle Cünûnî Ahmed Dede tarafından inşa ettirilen Bursa Mevlevihanesi'ni 98 yıl sonra tekrar açarak, yeni bir yaşam ve kültür alanı olarak Bursa'mıza kazandırmanın heyecanını yaşıyoruz.

BURSA
İÇİN CANLA
BAŞLA

ALINUR
AKTAŞ
BURSA BÜYÜKŞEHİR
BELEDİYE BAŞKANI

Bursa Müze
Bursa Museums